

VAASAN AMMATTIKORKEAKOULU
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Elina Rasku

NUOREN RIKOKSENTEKIJÄN RIKOSPROSES- SIN LAINSÄÄDÄNNÖLLISET ERITYISPIIRTEET

Liiketalous
2021

TIIVISTELMÄ

Tekijä	Elina Rasku
Opinnäytetyön nimi	Nuoren rikoksentekijän rikosprosessin lainsäädännölliset erityispiirteet
Vuosi	2021
Kieli	suomi
Sivumäärä	85
Ohjaaja	Marika Teirfolk-Naarmala

Nuorten erityiskohtelu on läsnä rikosprosessin kaikissa vaiheissa aina esitutkinasta rangaistuksen täytäntöönpanoon saakka. Aikuisille säädetyt rangaistukset aiheuttavat sellaisenaan haitallisia vaikutuksia lapsille ja nuorille. Nuoria rikoksentekijöitä koskevan erityisen lainsäädännön olemassaolosta ollaan usein tietoisia, mutta siitä ei ole välttämättä saatu kokonaiskuvaa koko rikosprosessin osalta.

Opinnäytetyössä tutkittiin nuorten rikoksentekijöiden rikosprosessin lainsäädännöllisiä erityispiirteitä. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää mitä erityisiä lainsäädännöllisiä, erityisesti rikoksentekijän iästä johtuvia seikkoja tulee ottaa huomioon nuoren rikoksentekijän rikosprosessin aikana sekä rikosseuraamusta määrättäessä. Lisäksi tutkimuksessa selvitettiin, miten lainsäädäntö määrittelee nuoren rikoksentekijän ja mihin seuraamuksiin nuori rikoksentekijä voidaan tuomita. Tutkimus toteutettiin oikeusdogmaattisena eli lainopillisena tutkimuksena. Tutkimuksen aineistona käytettiin pääasiassa ajantasaista lainsäädäntöä, lain esitöitä ja oikeuskirjallisuutta.

Tutkimuksen tulosten perusteella rikoksentekijän rikosprosessin keskeisimmiksi lainsäädännöllisiksi erityispiirteiksi voidaan tulkita kiireellisyys, nuoren tilanteen selvittäminen, nuoren laaja tiedottaminen, lievennetyn rangaistusasteikon käyttö sekä sosiaalitoimen ja alaikäisen nuoren huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan läsnäolo, tiedottaminen ja kuuleminen rikosprosessin kaikissa eri vaiheissa. Nuoren rikosprosessissa tulee myös useassa vaiheessa huomioida painavien syiden vaatimus sekä nuoren iästä ja kehitysvaiheesta johtuvat tarpeet. Lapsen etu on prosessin ohjaavana tekijänä alusta loppuun saakka.

Avainsanat	nuori rikoksentekijä, rikosprosessi, rikosoikeus, nuorisoriikollisuus
------------	---

ABSTRACT

Author	Elina Rasku
Title	The Special Legal Characteristics of the Criminal Procedure of a Juvenile Offender
Year	2021
Language	Finnish
Pages	85
Name of Supervisor	Marika Teirfolk-Naarmala

Special treatment of young people is present at all stages of the criminal procedure, from the pre-trial investigation to the execution of the sentence. As such, the sanctions provided for adults cause harmful effects on children and young people. The existence of special legislation of juvenile offenders is often known but you may not have an overall picture of it throughout the criminal procedure.

This thesis examined the special legal characteristics of the criminal procedure of a juvenile offender. The aim of the study was to find out what specific legal facts, especially those related to the age of the offender, should be considered during the criminal procedure of a juvenile offender and when imposing a criminal sanction. In addition, the study found out how the legislation defines a juvenile offender and what sanctions the juvenile offender can be sentenced to. The study was carried out as a legal dogmatic research. The studied material was mainly up-to-date legislation and legal literature.

The main special legal characteristics of the juvenile's criminal procedure are urgency, clarifying the situation of the juvenile, informing the juvenile, using of an extenuated scale in the judgment, as well as the presence, information and consultation of the social worker and the young person's guardian, trustee or other legal representative at all stages of the criminal procedure. The juvenile's criminal procedure must also consider the requirement of compelling reasons and the needs arising from the young person's age and stage of development at several stages. The best interest of the child is the guiding factor in the process.

Keywords	juvenile offender, criminal procedure, criminal justice, juvenile delinquency
----------	---

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ

ABSTRACT

1	JOHDANTO.....	6
1.1	Tutkimuksen aihe ja tarkoitus.....	7
1.2	Tutkimuksen tavoitteet, tutkimuskysymykset ja tutkimusmenetelmät... 8	
1.3	Tutkimuksen rajaus ja aikaisemmat tutkimukset	9
1.4	Tutkimuksen rakenne	11
2	RIKOSOIKEUS SUOMESSA	12
2.1	Rikos ja rikosoikeudellinen vastuu.....	12
2.2	Rangaistus	15
2.3	Rikosprosessi yleisesti.....	18
2.3.1	Esitutkinta	20
2.3.2	Tutkintavankeus ja muut pakkokeinot.....	21
2.3.3	Syyteharkinta	22
2.3.4	Tuomioistuinkäsittely.....	23
2.3.5	Rangaistuksen täytäntöönpano	24
3	NUORI RIKOKSENTEKIJÄ	26
3.1	Alle 15-vuotias henkilö.....	26
3.2	15–17-vuotias henkilö.....	27
3.3	18–20-vuotias henkilö.....	28
4	NUOREN RIKOKSENTEKIJÄN RIKOSPROSESSI JA SEN ERITYISPIIRTEET.....	29
4.1	Esitutkinta	30
4.2	Tutkintavankeus ja muut pakkokeinot	33
4.3	Syyteharkinta	36
4.4	Nuoren tilanteen selvittäminen.....	37
4.5	Tuomioistuinkäsittely.....	39
4.6	Rangaistuksen täytäntöönpano	41

5	NUOREN RIKOKSENTEKIJÄN SEURAAMUKSET JA NIIDEN ERITYISPIIRTEET ...	44
5.1	Sovittelu	45
5.2	Syyttämättä jättäminen	46
5.3	Tuomitsematta jättäminen	47
5.4	Sakkorangaistus	48
5.5	Ehdollinen vankeusrangaistus	50
5.5.1	Ehdollisesti rangaistun nuoren valvonta.....	51
5.6	Nuorisorangaistus	53
5.7	Yhdyskuntapalvelu	54
5.8	Valvontarangaistus	56
5.9	Ehdoton vankeusrangaistus.....	57
5.9.1	Ehdonalainen vapaus ja valvonta.....	59
5.10	Yhdistelmä-rangaistus	61
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	63
6.1	Yhteenveto tutkimuksen tuloksista	63
6.2	Tutkimuksen pätevyys, luotettavuus ja eettisyys.....	74
6.3	Jatkotutkimusehdotukset	75
6.4	Opinnäytetyöprosessin analysointi ja arviointi	76
	LÄHTEET	79

1 JOHDANTO

Nuorten tekemät rikokset nähdään usein kasvun, kehityksen, ajattelemattomuuden, epävakauden tai kapinoinnin aiheuttamina tekoina ja siksi niihin suhtaudutaan usein eri tavalla kuin aikuisten tekemiin rikoksiin. Nuorisorikollisuus on monimutkainen ja tunteita herättävä aihe, sillä nuorten syyllistyminen rikoksiin nähdään sekä normaalina nuoruuden ilmiönä, mutta toisaalta myös sairauden tai henkisen pahoinvoinnin oireena, joka voi aiheuttaa nuorelle rikoskierteen tai syrjäytymisen riskin. Rikolliset urat saavat usein alkunsa jo nuoruudesta ja on todennäköistä, että aikuisena vakavaan rikollisuuteen syyllistynyt on aloittanut rikoskäytännön jo nuorena (Kivivuori 2008, 28). Nuorten tekemät rikokset nähdään yhteiskunnassa usein vakavampana verrattaessa tehtyä rikosta muuten samanlaiseen, aikuisen tekemään rikokseen. (Honkatukia & Kivivuori 2006, 1–2.)

Nuorten osuus kaikista rikoslakirikoksiin syylliseksi epäillyistä on pienentynyt vuosien 2011–2019 välisenä aikana vajaasta 22 prosentista noin 18 prosenttiin (Haapakangas 2020). Vaikka tilastojen mukaan rikoksiin syyllisiksi epäiltyjen nuorten määrä ja nuorten osuus tuomituista on vähentynyt koko 2010-luvun ajan, osa rikoksia tekevästä nuorista on siirtynyt vakavampiin rikoksiin, kuten vakavampaan väkivaltaan (Haapakangas 2020). Tämä voidaan nähdä myös Kaakisen ja Näsin (2020, 1) nuorisorikollisuuskyselyn tuloksista, jonka mukaan vuonna 2020 nuorten tekemissä pahoinpitelyissä 15 % tapauksista uhri tarvitsi lääkäri- tai sairaalahoitoa, kun vastaava osuus oli 9 % vuonna 2016. Haapakangas (2020) toteaa tiivistäen tilastojen kuvaavan vain ilmiön yleistä luonnetta. Niistä voidaan silti päätellä, että vain pieni joukko nuorista tekee rikoksia, harva nuori rikoksentekijä syyllistyy useampaan rikokseen ja rikoksentekijät tekevät entistä enemmän ja vakavampia rikoksia (Haapakangas 2020).

Nuorten tekemät rikokset ovat yleensä vapaa-ajan viettoon, alkoholiin ja ikärajoja koskeviin säännöksiin liittyviä, vähäisinä pidettäviä omaisuusrikoksia (Niemi 2019, 159). Vuosina 2006–2019 nuorten tyypillisin rikos on ollut näpistys (Haapakangas

2020). Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin nuorisrikollisuuskyselyssä otetaan huomioon myös rikokset, jotka eivät välttämättä päädy poliisin tietoon ja sitä kautta viranomaistilastoihin, eli niin kutsuttu itse ilmoitettu rikollisuus (Kaakinen & Näsi 2020, 2). Sen tulosten mukaan yleisimpiä nuorten tekemiä kiellettyjä tai lainvastaisia tekoja olivat alkoholin humalajuominen, luvaton verkkolataaminen ja luvaton poissaolo koulusta (Kaakinen & Näsi 2020, 21). Seuraavaksi yleisimpiä tekoja olivat koulusta varastaminen, sähköinen kiusaaminen ja vahingonteot (Kaakinen & Näsi 2020, 21).

1.1 Tutkimuksen aihe ja tarkoitus

Tutkimuksen aiheena ovat nuorten rikoksentekijöiden rikosprosessissa huomioitavat lainsäädännölliset erityispiirteet. Suomessa rikosprosessi ja rikosseuraamuslajit ovat lähtökohtaisesti samanlaiset nuorilla ja aikuisilla, mutta nuoriin liittyy ikänsä puolesta paljon rikosoikeudellista erityissääntelyä rikosprosessin kaikissa vaiheissa aina esitutkinnasta rangaistuksen täytäntöönpanoon saakka. Nuoria rikoksentekijöitä koskevia säännöksiä löytyy useasta eri laista, kuten esimerkiksi rikoslaista, esitutkintalaista, tutkintavankeuslaista ja vankeuslaista. Lasten ja nuorten rikosoikeudellisen erityiskohtelun taustalla vaikuttavat lapsen edun periaate ja lasten suojeleminen.

Tutkimuksen hypoteesina on siis, että nuorten rikoksentekijöiden nuoresta iästä johtuvat, erityiset lainsäädännölliset seikat ovat läsnä rikosprosessin kaikissa vaiheissa. Hypoteesi tarkoittaa tieteellistä olettamusta, jonka paikkaansa pitävyyttä tutkimuksessa yritetään selvittää (Tieteen termipankki 2016). Tutkimuksen tarkoituksena on kartoittaa ja koota yhteen nuorten rikosprosessissa ja rangaistuksissa huomioitavat erityiset lain säännökset. Tutkimus on hyödyllinen nuorten rikoksentekijöiden kanssa työskenteleville tahoille sekä kaikille, jotka ovat kiinnostuneet nuorisrikollisuudesta ilmiönä ja haluavat perehtyä syvemmin nuorten rikoksentekijöiden rangaistuskäytäntöön ja nuoria koskevaan rikosoikeudelliseen erityis-

sääntelyyn. Tutkimus antaa myös itse nuorelle rikoksentekijälle tietoa hänen rikosprosessissaan huomioon otettavista seikoista ja vahvistaa siten nuoren rikoksentekijän tietoisuutta hänen oikeuksistaan.

Tutkimuksen aiheen valintaan vaikuttivat ajankohtaisuus ja tekijän oma mielenkiinto aihetta kohtaan. Nuorisorikollisuus koetaan Suomessa yhteiskunnallisena ongelmana ja se on ollut viimeaikaisessa uutisoinnissa esillä runsaasti erityisesti nuorien tekemien vakavien henkirikosten osalta. Esillä ovat olleet esimerkiksi Helsingin Koskelan kaupunginosassa joulukuun 2020 alussa tapahtunut 16-vuotiaan pojan henkirikos, jossa poliisi epäilee murhasta kolmea 16-vuotiasta poikaa (Koskela 2020) sekä lokakuun 2020 lopussa Helsingin Vallilan kaupunginosassa tapahtunut 19-vuotiaan tappo, josta epäillään kahta 16-vuotiasta ja yhtä 14-vuotiasta (Kirsi 2020). Tekijän suuri kiinnostus rikosoikeuteen oikeudenalana sekä läheisen työskentely nuorten rikoksentekijöiden parissa loivat lisää syitä aiheen valintaan.

1.2 Tutkimuksen tavoitteet, tutkimuskysymykset ja tutkimusmenetelmät

Tutkimusongelmana ovat nuorten henkilöiden rikosprosessissa huomioitavat lainsäädännölliset erityispiirteet. Tutkimus aloitettiin hankkimalla taustatietoa aiheesta ja asettamalla tutkimuskysymykset. Tavoitteena on saada vastaukset seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Miten lainsäädäntö määrittelee nuoren rikoksentekijän?
- Mihin seuraamuksiin nuori rikoksentekijä voidaan tuomita?
- Mitä erityisiä lainsäädännöllisiä, nuoresta iästä johtuvia seikkoja tulee ottaa huomioon nuoren rikoksentekijän rikosprosessin eri vaiheissa ja seuraamusvalinnassa?

Tutkimus toteutetaan oikeusdogmaattisena eli lainopillisena tutkimuksena. Oikeusdogmaattinen tutkimus pyrkii tutkimaan aihetta tulkitsemalla oikeussäännöksiä, tarkastelemalla oikeusperiaatteita ja -käytäntöjä sekä selvittämällä voimassa

olevaa oikeutta (Pikkarainen 2020). Lainopin avulla pyritään tulkitsemaan, systematisoimaan ja selvittämään voimassa olevien oikeusnormien sisältöä. Oikeusnormilla tarkoitetaan oikeusjärjestyksen tasolla olevaa sisältöä, lakikielen ilmaisua, ilmaisun sisältöä tai ilmaisun ja sisällön yhdistelmää. Kirjoitettu laki muodostuu oikeusnormilauseista, joilla annetaan kielellisessä muodossa informaatiota oikeusnormeista. Lainopin tehtävänä on tulkita oikeusnormeja oikeusnormilauseista koostuvan materiaalin eli kirjoitetun lainsäädännön kautta. (Hirvonen 2011, 22–24.)

Tutkimuksen aineisto perustuu olemassa oleviin kirjallisiin lähteisiin, jonka vuoksi tutkimuksesta voidaan käyttää myös ”kirjoituspöytä tutkimus”-nimitystä (Lämsä & Takala 2004). Nimitys viittaa aineiston hankintamettiin eli tutkimusta varten on kerätty kirjallista materiaalia, jota on jäsennetty tutkimusta varten (Lämsä & Takala 2004). Tutkimuksen aineistona on käytetty ajantasaista lainsäädäntöä, oikeuskirjallisuutta, lain esitöitä, aikaisempia tutkimuksia, katsauksia ja artikkeleita.

1.3 Tutkimuksen rajaus ja aikaisemmat tutkimukset

Tutkimus on rajattu käsittelemään alle 21-vuotiaiden nuorten rikosprosessissa ja seuraamuksissa huomioitavia, nimenomaisesti nuoresta iästä johtuvia erityisiä rikosoikeudellisia säännöksiä. Lastensuojelu- ja sosiaalitoimen läsnäolo nuoren rikosprosessissa on keskeistä, mutta lastensuojelun keinot rikosseuraamuksena rajattiin tutkimuksen ulkopuolelle. Nuoria rikoksentekejiä koskevien erityissääntelyn olemassaolosta ollaan usein tietoisia, mutta siitä ei ole välttämättä saatu kokonaiskuvaa koko rikosprosessin osalta.

Nuorisrikollisuus on Suomessa pysyvä ja jatkuvasti ajankohtainen ilmiö, jonka vuoksi nuorisrikollisuuden ilmiötä, syitä ja ehkäisyä sekä nuorten rikoskäyttäytymistä on tutkittu paljon aikaisemmillä tutkimuksilla, Pro Gradu- ja maisteritutkimuksissa sekä opinnäytetöissä. Myös nuorisrikollisuudesta kertovaa kirjallisuutta on saatavilla runsaasti.

Nuorten rikoksentekijöiden rangaistuskäytäntöä on tutkittu Myyryläisen (2016, 2) toimesta opinnäytetyössä, jonka tavoitteena oli selvittää nuorten rikoksentekijöiden rangaistuksia ja nuorena tehtyjen rikosten rangaistavuutta sekä vertailla Suomen lainsäädäntöä ja oikeuskäytäntöä Texasin nuorisorikosoikeuteen. Tutkimuksen keskeisin tulos oli se, että rikoksen tehnyt nuori voidaan tuomita sakkoihin, ehdolliseen vankeusrangaistukseen, nuorisorangaistukseen, yhdyskuntapalveluun, ehdottomaan vankeuteen tai erityisesti 15–17-vuotiaille tarkoitettuun nuorisorangaistukseen (Myyryläinen 2016, 39). Myyryläinen (2016, 42) totesi johtopäätöksissään, että ilman lastensuojelua Suomessa olisi todennäköisesti huomattavasti enemmän nuorisorikollisuutta ja alaikäisten rikostekijöiden rankaisemisessa pääpaino tulisi olla lastensuojelullisissa toimenpiteissä. Hyvin kehitetty lastensuojelutoimi ja lastensuojelulliset toimenpiteet rikosoikeudellisena seuraamuksena olivat myös syynä sille, että Myyryläinen (2016, 42) koki nuorisorikollisuuden ennaltaehkäisemisen näkökulmasta Suomen rangaistusjärjestelmän Texasin rangaistusjärjestelmää tehokkaampana.

Hietanen (2016, 3) tutki maisteritutkielmassaan nuoren asemaa ja oikeuksia rikosprosessissa nuoren ollessa rikoksentekijän asemassa sekä selvitti haastatteluilla koulukotiin sijoitettujen nuorten kokemuksia rikosprosessista. Tutkimuksen johtopäätöksiä todettiin, että lapsen etu tulisi huomioida rikosprosessin johtavana periaatteena sekä seuraamusta määrättäessä. Lisäksi lapsen oikeus osallistua tulisi nähdä kiinteänä osana rikosprosessia yksittäiseen rikosprosessin vaiheeseen osallistumisen sijaan. Nuoren tulisi saada tietoa, tukea ja apua sekä hänen kuulluksi tulemisensa on varmistettava rikosprosessin kaikissa vaiheissa. (Hietanen 2016, 63–65.)

Kaakinen ja Näsi (2020) tutkivat nuorten rikoskäyttäytymistä ja uhrikokemuksia yhdeksäsluokkalaisille suunnatulla nuorisorikollisuuskyselyllä. Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin järjestämä kysely on toteutettu säännöllisesti vuodesta 1995 lähtien. Nuorisorikollisuuskyselyjen yksi tavoite on saada oikeasuhtainen kuva nuorten tekemän ja kokeman rikollisuuden määrästä, sillä

vain pieni osa rikoksista tulee poliisin tietoon ja viranomaistilastoihin. (Kaakinen & Näsi 2020, 1–2.) Tutkimuksen tuloksiin viitattiin aiemmin johdannon alussa.

1.4 Tutkimuksen rakenne

Tutkimuksen ensimmäinen luku, johdanto, esittelee tutkimuksen aiheen, tarkoituksen ja tavoitteet sekä tutkimuskysymykset ja -menetelmät. Johdannossa kerrotaan myös aiheen rajauksesta ja siihen liittyvistä aikaisemmista tutkimuksista sekä tutkimuksen rakenteesta.

Luvuissa 2–3 määritellään tutkimuksen keskeisimmät käsitteet. Luvussa 2 avataan rikoksen ja rangaistuksen käsitteitä sekä rikosprosessin kulkua yleisesti. Luvussa 3 määritellään nuoren rikoksentekijän käsite. Luvussa 4 selvitetään nuorten rikoksentekijöiden rikosprosessia ja siinä huomioon otettavia, nuoresta iästä johtuvia erityisiä seikkoja. Luvussa 5 kerrotaan nuorelle rikoksentekijälle tuomittavista seuraamuksista ja niiden luonteesta. Lisäksi luvussa tutkitaan nuoresta iästä johtuvia, seuraamuksen valinnassa huomioon otettavia lainsäädännöllisiä seikkoja sekä seuraamusten käyttöä nuorten rikoksentekijöiden kohdalla tilastojen näkökulmasta.

Työn viimeisessä, 6. luvussa tehdään yhteenveto tutkimuksesta sekä esitellään tutkimuksesta saadut tulokset. Johtopäätökset sisältävät lisäksi pohdintaa tutkimuksen validiteetista ja reliabiliteetista, eli pätevydestä ja luotettavuudesta. Johtopäätöksissä analysoidaan ja arvioidaan myös tutkimuksen eettisyyttä ja opinnäytetyöprosessia kokonaisuudessaan, sekä pohditaan mahdollisia jatkotutkimusehdotuksia.

2 RIKOSOIKEUS SUOMESSA

Rikosoikeus kattaa rikoksia ja niistä määrättäviä seuraamuksia koskevan sääntelyn ja myös sääntelyyn liittyviä yleisiä periaatteita ja käsitteitä, kuten rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen ja syyllisyysperiaatteen (Melander 2016, 5). Rikosoikeudellisen laillisuusperiaatteen perussäännös löytyy Suomen perustuslain (L 11.6.1999/731) 8 §:stä, jonka mukaan ketään ei saa pitää syyllisenä rikokseen eikä tuomita rangaistukseen sellaisen teon perusteella, jota ei ole tekohetkellä säädetty laissa rangaistavaksi. Rikoksesta ei saa tuomita myöskään ankarampaa rangaistusta kuin rikoksen tekohetkellä on laissa säädetty. (Melander 2016, 41.)

Rikosoikeudessa tärkein sovellettava laki on rikoslaki (L 19.12.1889/39), joka voidaan jakaa yleiseen ja erityiseen osaan. Yleisen osan (luvut 1–10) muodostavat erilaiset säännökset, joilla määritetään esimerkiksi rikosvastuun edellytykset sekä rangaistukset ja rikoksen muut seuraamukset. Erityinen osa (luvut 11–51) koostuu niin kutsutusta rikoskatalogista. (Frände 2012, 4.)

2.1 Rikos ja rikosoikeudellinen vastuu

Rikokseksi määritellään teko tai laiminlyönti, joka on säädetty laissa rangaistavaksi. Rikoslain sisältämät rikossäännökset sisältävät rikoksen nimen eli otsikon, kuvauksen rangaistavasta menettelystä eli rikoksen tunnusmerkistön, sekä rangaistussäännöksen, joka kertoo käytettävän rangaistuslajin ja -asteikon (Rantaescola 2019, 49, 52). Suomalaisen rikosoikeustieteen perinteisimmän määritelmän mukaan rikos on tunnusmerkistön mukaisesti oikeudenvastainen tekijässään syyllisyyttä osoittava inhimillinen teko (Melander 2016, 97). Tämän määritelmän avulla on johdettu kolmiportainen rikoksen rakenneopin malli, jossa tunnusmerkistön mukaisuus, oikeudenvastaisuus ja syyllisyys erotetaan omiksi tasoikseen (Melander 2016, 97). Vastuuedellytykset tutkitaan myös tässä järjestyksessä, eli ensin tutkitaan tunnusmerkistön mukaisuus, seuraavana oikeudenvastaisuus ja vii-

meisenä syyllisyys (Frände 2012, 9). Syytetyn voidaan väittää tehneen rangaistavan teon eli rikoksen, kun kaikki vastuuedellytykset on tutkittu ja niiden on todettu täyttyvän (Frände 2012, 10).

Tunnusmerkistön mukaisuus edellyttää tietoista inhimillistä tekoa, oikeudellisesti suojatun edun loukkaamisen tai vaarantamisen seurauksen sekä teon ja seurauksen välistä, rikosoikeudellisesti merkittävää syy-yhteyttä. Oikeudenvastaisuudella tarkoitetaan oikeusjärjestykseen sisältyvän kiellon tai käskyn vastaisuutta. Ainoastaan tunnusmerkistön mukainen, oikeudenvastainen teko on rangaistava. Syyllisyyden käsite sisältää syyntakeisuuden ja syyksiluettavuuden. (Melander 2016, 98.)

Rikosoikeudellisen vastuun yleiset edellytykset on säädetty rikoslain (L 19.12.1889/39) 3 luvussa ja niitä ovat laillisuusperiaate, ajallinen soveltuvuus, laiminlyönnin rangaistavuus, vastuukäraja ja syyntakeisuus, syyksiluettavuus, tahallisuus sekä tuottamus. Luvun 1 §:n on sisällytetty perustuslain rikosoikeudellista laillisuusperiaatetta vastaava säännös, jonka mukaan rikokseen saa katsoa syylliseksi vain sellaisen teon perusteella, joka tekohetkellä on laissa nimenomaan säädetty rangaistavaksi ja rangaistuksen sekä muiden rikosoikeudellisten seuraamusten on perustuttava lakiin (Melander 2016, 42). Ajallisen soveltuvuuden edellytyksen mukaan rikokseen sovelletaan sitä lakia, joka oli voimassa rikoksentekohetkellä. Tuomittaessa voidaan soveltaa rikoksentekohetkellä voimassa olleen lain sijasta uutta, tuomiohetkellä voimassa olevaa lakia, jos sen soveltaminen johtaa lievempään lopputulokseen. Laiminlyönti on rangaistavaa, mikäli rikoksen tunnusmerkistössä määrätään niin tai jos tekijä on jättänyt estämättä tunnusmerkistön mukaisen seurauksen syntymisen erityisestä oikeudellisesta velvollisuudesta huolimatta. Velvollisuus voi perustua esimerkiksi virkaan, sopimukseen tai tekijän ja uhrin väliseen suhteeseen. (L 19.12.1889/39.)

Rikosoikeudellinen vastuu edellyttää, että tekijä on täyttänyt teon hetkellä 15 vuotta ja hän on syyntakeinen. Syyntakeeton henkilö ei tekohetkellä kykene ym-

märtämään tekonsa tosiasiallista luonnetta tai oikeudenvastaisuutta mielisairauden, syvän vajaamielisyyden, vakavan mielenterveyden tai tajunnan häiriön vuoksi. Tekijä katsotaan syyntakeettomaksi myös, jos hänen kykynsä säädellä käyttäytymistään on edellä mainitusta syystä ratkaisevasti heikentynyt. Syyntakeisuusarvioinnissa ei oteta huomioon päihtymystä tai muuta tilapäistä tajunnan häiriötä kuin painavista syistä. Syyksiluettavuuden mukaan rangaistusvastuun edellytyksenä on tahallisuus tai tuottamus. Tekijän katsotaan aiheuttaneen tunnusmerkistön mukaisen seurauksen tahallisesti, jos hän on tarkoittanut aiheuttaa seurauksen, pitänyt seurauksen aiheutumista varmana tai varsin todennäköisenä, tai jos tekijä on pitänyt sitä tarkoittamaansa seuraukseen varmasti liittyvänä. Tuottamus tarkoittaa tilannetta, jossa tekijän huolimaton menettely rikkoo olosuhteiden edellyttämää ja häneltä vaadittavaa huolellisuusvelvollisuutta, vaikka hän olisi kyennyt noudattamaan sitä. Huolimattomuuden törkeys ratkaistaan kokonaisarvostelulla, jossa huomioidaan rikotun huolellisuusvelvollisuuden merkittävyys, vaarannettujen etujen tärkeys ja loukkauksen todennäköisyys, riskinoton tietoisuus sekä muut tekoon ja tekijään liittyvät olosuhteet. Mikäli teon katsotaan johtuneen tuottamusta todennäköisemmin tapaturmasta, teosta ei rangaista. (L 19.12.1889/39.)

Rikosoikeudellisesta vastuusta vapauttavat perusteet on säädetty rikoslain (L 19.12.1889/39) 4 luvussa. Vastuuvapausperusteita ovat tunnusmerkistöerehdys, kieltoerehdys, vastuusta vapauttavaa seikkaa koskeva erehdys, hätävarjelu, pakotila ja voimakeinojen käyttö. Vaikka tekijää ei vastuuvapausperusteiden perusteella vapautettaisikaan kokonaan rangaistusvastuusta, olosuhteet voidaan huomioida rangaistusvastuuta lieventävinä seikkoina. Kyseessä on tunnusmerkistöerehdys ja teko katsotaan tahattomaksi, jos tekijä ei teon hetkellä ole selvillä kaikista niistä seikoista, joita rikoksen tunnusmerkistön toteutuminen edellyttää tai erehtyy sellaisesta seikasta. Jos tekijä erehtyy pitämään tekoaan sallittuna esimerkiksi lain sisällön erityisestä vaikeaselkoisuudesta tai viranomaisen virheellisestä neuvosta johtuen, tekijä on rangaistusvastuusta vapaa kieltoerehdyksen perusteella. (L 19.12.1889/39.)

Vastuusta vapauttavaa seikkaa koskevalla erehdyksellä tarkoitetaan tilannetta, jossa tekoon ei liity hätävarjelua, pakkotilaa tai voimakeinojen käyttöä, mutta tekotilanteeseen olisi tekijän perustellun käsityksen mukaan liittynyt tällainen peruste. Käytännössä siis tekijä esimerkiksi luulee teon aikana olevansa hätävarjelutilanteessa, vaikka näin ei todellisuudessa olisi (Melander 2016, 236). Tällöin teki-jää ei rangaista tahallisesta rikoksesta. Kysymykseen voi kuitenkin tulla vastuu tuottamuksellisesta rikoksesta tuottamuksen rangaistavuutta koskevien säännös-ten mukaan. Hätävarjelu tarkoittaa tilannetta, jossa tekijä tekee rikoksen puolus- taakseen itseään tai muita oikeudettomalta hyökkäykseltä, esimerkiksi puolustau- tumalla pahoinpitelijää vastaan lievää väkivaltaa käyttäen (Melander 2016, 238). Pakkotilalla tarkoitetaan tilannetta, jossa välitön ja pakottava vaara uhkaa oikeu- dellisesti suojattua etua ja edun pelastamiseksi on välttämätöntä uhrata toiselle kuuluva etu (Melander 2016, 258). Pakkotilalla perustellun teon tulee olla koko- naisuutena arvioiden puolustettava huomioiden pelastettavan edun ja teolla ai- heutetun vahingon ja haitan laatu ja suuruus, vaaran alkuperä sekä muut olosuh- teet (Melander 2016, 258). Tietyillä yhteiskunnan viranomaisilla on oikeus käyttää virassaan voimakeinoja, jotka voisivat täyttää rikoksen tunnusmerkistön, mutta joita arvioidaan rikosoikeudellisesti toisin niiden liittyessä tiettyyn lakisääteiseen tehtävään (Melander 2016, 271). Voimakeinojen käyttöä vastuuvapausperus- teena voidaan siis käyttää esimerkiksi tilanteessa, jossa poliisi käyttää voimakei- noja ottaakseen rikoksesta epäillyn kiinni (Melander 2016, 271). Voimakeinoja käytettäessä saa turvautua vain tehtävän suorittamisen kannalta tarpeellisiin toi- menpiteisiin, joita voidaan pitää kokonaisuutena arvioiden puolustettavina huo- mioon ottaen tehtävän tärkeys ja kiireellisyys, vastarinnan vaarallisuus sekä ti- lanne yleisesti. (L 19.12.1889/39.)

2.2 Rangaistus

Rikoksen tekemisestä seuraa rangaistus. Rangaistus voidaan nähdä rikoksen teki- jän oikeuksiin kajoavana epämiellyttävänä seuraamuksena ja moitteena rikokseen

syyllystyntä kohtaan. Rangaistuksen antamisen syynä on voimassa olevaan oikeuteen sisältyvän käyttäytymisnormin rikkominen, toisen henkilön perusoikeuden loukkaaminen, sekä kielletyn ja laissa rangaistavaksi säädetyn teon tekeminen. Teon moitittavuuden mukaan mitatulla rangaistuksella pyritään takaamaan tekijän aito katumus ainakin rangaistuksen täytäntöönpanon ajan. (Tapani, Tolvanen & Hyttinen 2019, 9, 34.)

Rikoslain 6 luvun 1 §:ssä määritellyjä yleisiä rangaistuslajeja ovat rikesakko, sakko, ehdollinen vankeus, yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus sekä ehdoton vankeus. Alle 18-vuotias rikosentekijä voidaan tuomita erityisenä rangaistuksena myös nuorisorangaistukseen. Rikosoikeudelliset seuraamukset voidaan jakaa karkeasti vankeusrangaistuksiin ja vapaudessa suoritettaviin yhdyskuntaseuraamuksiin (Rikosseuraamuslaitos 2020c). Rangaistuksen lisäksi rikosentekijälle voidaan määrätä menettämisseuraamus, jolla tarkoitetaan rikoksen tuottaman taloudellisen hyödyn tai rikosentekovälineen menettämistä valtiolle (L 19.12.1889/39). Menettämisseuraamus voidaan määrätä myös muusta rikoksella tuotetusta, valmistetusta, aikaansaadusta tai rikoksen kohteena olleesta omaisuudesta, jos sen hallussapito on rangaistavaa (L 19.12.1889/39). Rikosentekijälle voi aiheutua rikoksesta myös muita seuraamuksia, kuten moraalista paheksuntaa tai työpaikan menetys. Nämä eivät kuitenkaan ole rikosoikeudellisia rangaistuksia. Rikosoikeudelliset rangaistukset pyritään erottamaan muista seuraamuksista neljällä tunnusmerkillä. (Melander 2016, 2.)

Ensimmäinen tunnusmerkki on rangaistuksen virallisuus. Rangaistus on virallinen oikeudellinen seuraamus, jonka määräämisestä ja täytäntöönpanosta valtion oikeudelliset viranomaiset päättävät lainsäädännön nojalla. Toiseksi rangaistus on seuraus lain rikkomisesta ja sen perusteena tulee aina olla jo tehty rikos. Kolmas tunnusmerkki on rikosoikeudellisen rangaistuksen sisältämä moitearvostelu, jonka perusteena on rikokseksi katsottu teko. Neljäntenä tunnusmerkkinä on epämiellyttävän ja kielteisen kokemuksen tarkoituksellinen langettaminen rikoksen-

tekijälle, jolla puututaan aina merkityksellisesti henkilön oikeudellisesti suojattuihin perusoikeuksiin. Esimerkiksi vankeusrangaistuksella kajotaan tuomitun henkilökohtaiseen vapauteen ja sakkorangaistuksella tuomitun omaisuuteen. (Melander 2016, 2–3.)

Rikoslain 6 luvun 3 §:n nojalla rangaistusta määrättäessä on huomioitava kaikki lain mukaan rangaistuksen määrään ja lajiin vaikuttavat perusteet sekä rangaistuskäytännön yhtenäisyys. 6 luvun 4 §:n mukaan rangaistuksen ja sen pituuden tulee olla oikeudenmukaisessa suhteessa rikoksen vahingollisuuteen ja vaarallisuuteen, teon vaikuttimiiin sekä rikoksesta ilmenevään muuhun tekijän syyllisyyteen nähden. Rangaistusta määrättäessä noudatetaan rikoksesta säädettyä rangaistusasteikkoa, josta voidaan poiketa lievennetyn rangaistusasteikon käytöstä säädetyn edellytyksin. Näitä ovat esimerkiksi tekijän alaikäisyys, rikoksen jääminen yrityksen tasolle ja tekijän myötävaikutus rikoksensa selvittämiseen. (L 19.12.1889/39.)

Rangaistusta voidaan myös koventaa, lieventää tai kohtuullistaa tietyin edellytyksin. Rangaistuksen koventamisperusteet on määritelty rikoslain 6 luvun 5 §:ssä ja niitä ovat rikoksen toiminnan suunnitelmallisuus, rikoksen tekeminen osana järjestäytyneen rikollisryhmän toimintaa, rikoksen tekeminen palkkiota vastaan, rikoksen tekeminen rotuun, ihonväriin, syntyperään, kansalliseen tai etniseen alkuperään, uskontoon tai vakaumukseen, seksuaaliseen suuntautumiseen tai vammaisuuteen perustuvasta vaikuttimesta taikka niihin rinnastettavasta muusta vaikuttimesta sekä tekijän aikaisempi samankaltainen rikollisuus, joka osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä. Lievennysperusteista on säädetty rikoslain 6 luvun 6 §:ssä. Rangaistusta voidaan lieventää, jos rikoksen tekemiseen on vaikuttanut huomattava painostus, uhka tai muu sen kaltainen seikka tai jos rikokseen on johtanut voimakas inhimillinen myötätunto, poikkeuksellinen ja äkkiarvaamaton houkutus, asianomistajan poikkeuksellisen suuri myötävaikutus tai muu vastaava seikka, joka on ollut omiaan heikentämään tekijän kykyä noudattaa lakia. Lisäksi lieventämisperusteita ovat tekijän ja asianomistajan

välillä saavutettu sovinto, tekijän muu pyrkimys estää tai poistaa rikoksensa vaikutuksia tai edistää rikoksensa selvittämistä, sekä lievennetyn rangaistusasteikon käytöstä 8 §:ssä mainitut perusteet. Kohtuullistamisperusteista on säädetty 6 luvun 7 §:ssä, jonka mukaan lieventämisperusteiden lisäksi on huomioitava rangaistusta lieventävänä seikkana tekijälle rikoksesta johtunut tai hänelle tuomiosta aiheutuva muu seuraus, tekijän korkea ikä, heikko terveydentila tai muut henkilökohtaiset olot sekä rikoksen tekemisestä kulunut huomattavan pitkä aika. Rangaistuksen kohtuullistamisperusteita voidaan soveltaa, jos vakiintuneen käytännön mukainen rangaistus johtaisi edellä mainituista syistä kohtuuttomaan tai poikkeuksellisen haitalliseen lopputulokseen. (L 19.12.1889/39.)

Rangaistusten voidaan nähdä vaikuttavan yhteiskuntaan kahdella tavalla. Yleisestävällä vaikutuksella, eli yleispreventiolla tarkoitetaan jonkun henkilön rankaisemisesta kansalaisille seuraavaa yleistä pelotevaikutusta sekä yleistä moraalialia ja lainkuuliaisuutta luovaa vaikutusta. Erityisestävyyys, eli erityispreventio tarkoittaa yksittäiseen rikolliseen vaikuttamista, jolla pyritään estämään esimerkiksi uusintarikollisuus. (Laine 2007, 194.)

2.3 Rikospesessi yleisesti

Rikosoikeudellinen järjestelmä on tehokas vain, jos rikosoikeudellinen vastuu voidaan toteuttaa käytännössä. Rikosoikeudelliset sanktiot eivät olisi tarkoituksenmukaisia, mikäli niitä ei voisi rikospesessissa määrätä normeja rikkoneille yksilöille tai yhteisöille. Rikospesessin tavoitteena on rikosoikeudellisen vastuun tehokas toteuttaminen sekä oikeusturvan tasavertainen takaaminen uhrille ja rikoksen tekijälle. (Tapani ym. 2019, 22–23.)

Kun teon epäillään täyttävän rikoksen tunnusmerkistön, rikosta aletaan selvittää rikospesessissa. Rikospesessin vaiheita ovat esitutkinta, syyteharkinta, tuomioistuinkäsittely ja rangaistuksen täytäntöönpano. Rikospesessi pyritään tekemään tehokkaasti ja tarkoituksenmukaisesti. (Rantaeskola 2019, 16–17.)

Tärkeimpiä rikosprosessia säänteleviä lakeja ovat oikeudenkäynnistä rikosasioissa annettu laki, oikeudenkäymiskaari, esitutkintalaki ja pakkokeinolaki sekä tietenkin rikoslaki. Menettelyn perustan luovat Suomen perustuslaki ja kansainväliset sopimukset. EU:n jäsenmaan tulee myös noudattaa sopimusmaita velvoittavia asetuksia ja direktiivejä. EU:n rikosprosessia koskevat direktiivit, kuten suojelu-, uhri- ja lapsidirektiivit velvoittavat jäsenmaita toimimaan rikosprosessissa tietyllä tavalla. (Rantaeskola 2019, 19–20.)

Rikosprosessin perustana ovat perus- ja ihmisoikeudet, joiden lähtökohtana rikosasioissa on oikeudenmukaisen oikeudenkäynnin toteuttaminen. Velvollisuus koskee myös oikeudenkäynnin lisäksi esitutkintaa ja syyteharkintaa. Rikosprosessissa asian käsittely tulee myös toteuttaa yhdenvertaisesti, mikä tarkoittaa sitä, että lopputuloksen tulee olla riippumaton siitä, kenen asiasta tai keneen kohdistuvasta vaatimuksesta on kysymys. Perustuslain (L 11.6.1999/731) 6 §:n ja Euroopan ihmisoikeussopimuksen (European Court of Human Rights & Council of Europe 1950, 13) 14 artiklan mukaan ihmiset ovat yhdenvertaisia lain edessä. Julkisen vallan tehtäviin kuuluu turvata näiden perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. (Rantaeskola 2019, 21–22.)

Prosessiperiaatteet pyrkivät ohjaamaan rikosprosessia menettelyllisesti sekä saavuttamaan sen tavoitteet, kuten oikeusvarmuuden, nopeuden ja edullisuuden. Tärkeimpiä prosessiperiaatteita ovat oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin, asianosaisten kuulemisen periaate, suullisuusperiaate ja välittömyysperiaate. Euroopan ihmisoikeussopimuksen (European Court of Human Rights & Council of Europe 1950, 9–10) 6 artiklan mukainen oikeus oikeudenmukaiseen oikeudenkäyntiin sisältää suullisen ja julkisen käsittelyn asianosaisen näkökulmasta, syyttömyysolettaman, oikeuden olla myötävaikuttamatta syyllisyytensä selvittämiseen eli itsekriminointisuojaan, oikeuden avustajaan, oikeuden tulla kuulluksi, oikeuden tehdä kysymyksiä vastapuolelle, yhtäläiset oikeudet asianosaisten kesken, oikeuden saada perusteltu päätös, muutoksenhakuoikeuden sekä oikeuden saada asia ratkaistuksi ilman aiheetonta viivytystä. Asianosaisen kuulemisen periaatteella

tarkoitetaan sitä, että asianosaisen pitää saada kertoa mielipiteensä esitetystä näytöstä asian ratkaisemisesta päättävälle tahoille. Asianosaiselle tulee myös varata tilaisuus esittää kysymyksiä vastapuolelle tai tämän nimeämälle todistajalle. Lausumat esitetään tuomioistuimessa pääsääntöisesti suullisesti eli suullisuusperiaatteen mukaisesti. Suullisuudella edistetään aineellisen totuuden selvittämistä ja pyritään varmistamaan se, ettei rikoksesta tuomita syytöntä henkilöä. Välittömyysperiaatteella tarkoitetaan oikeudenkäyntiaineiston pääsääntöistä esittämistä asian ratkaiseville tuomareille ja asian ratkaisua ainoastaan tähän materiaaliin vedoten. Tuomion on perustuttava oikeudenkäynnissä tehtyihin havaintoihin, jonka vuoksi asian ratkaiseva kokoonpano ei voi vaihtua. (Rantaeskola 2019, 24–25.)

Kun henkilön epäillään syyllistyneen rikokseen, häntä kutsutaan rikoksesta epäilyksi. Epäillyn saadessa syyttäjän laatiman haastehakemuksen tietoonsa, häntä kutsutaan vastaajaksi (Elfgren, Juntunen & Norppa 2007, 77). Hänestä tulee syytetty silloin, kun häntä syytetään tuomioistuimessa rikoksesta. Henkilöä kutsutaan syyttömyysolettaman mukaan rikoksen tekijäksi vasta kun tuomioistuin on todennut hänet syylliseksi ja antanut rikoksesta tuomion. Syyttömyysolettamalla tarkoitetaan sitä, että henkilö on syytön siihen saakka, kunnes tuomioistuin toteaa hänet syylliseksi. (Elfgren ym. 2007, 65.)

2.3.1 Esitutkinta

Epäillyn rikoksen selvittäminen aloitetaan esitutkinnalla. Esitutkintaa ohjaa esitutkintalaki (L 22.7.2011/805), pakkokeinolaki (L 22.7.2011/806) sekä valtioneuvoston asetus esitutkinnasta, pakkokeinoista ja salaisesta tiedonhankinnasta (A 13.2.2014/122). Esitutkintaviranomaisia ovat poliisi, sekä rajavartio-, tull- ja sotilasviranomaiset. Myös syyttäjä osallistuu esitutkintaan. Asian käsittelyllä on mahdollisuus päätyä esitutkintaan, mikäli esitutkinta päätetään jättää aloittamatta, jo aloitettu esitutkinta lopetetaan tai esitutkintaa rajoitetaan. Poliisi voi keskeyttää esitutkinnan, jos rikos ei selviä tai rikoksesta ei voida asettaa ketään syytteeseen,

esimerkiksi tilanteessa, jossa epäilty on menehtynyt tai hän on alle 15-vuotias (Elfgren ym. 2007, 73). Esitutkinta voidaan jättää kokonaan suorittamatta, jos rikos on vähäinen ja sen seuraamuksena ei ole muuta kuin sakkoa tai jos asianomistajalla ei ole vaatimuksia (Elfgren ym. 2007, 73). Rikokseen syyllistyneelle voidaan antaa tällöin poliisin toimesta huomautus (Marttunen 2002, 89). (Rantaeskola 2019, 16–18.)

Esitutinnan tavoitteena on selvittää rikos ja kerätä kaikki se aineisto, mitä tarvitaan asian tutkimiseksi tuomioistuimessa. Esitutkinnassa siis selvitetään mitä on tapahtunut, kuka tai ketkä ovat olleet rikoksessa osallisina, missä olosuhteissa rikos on tehty ja mitä vahinkoa rikoksella on mahdollisesti aiheutunut. Todisteet, asianosaisten kuulustelut sekä muu rikokseen liittyvä aineisto kootaan syyttäjälle annettavaan esitutkintapöytäkirjaan. Esitutinnan tärkeimmän tavoitteen eli aineellisen totuuden selvittämisen toteutumiseksi esitutkintaviranomaisilla on oikeus selvittää rikosta pakkokeinojen, kuten esimerkiksi kiinniottamisen, pidättämisen tai kotietsinnän, avulla. (Elfgren ym. 2007, 71–72.)

2.3.2 Tutkintavankeus ja muut pakkokeinot

Esitutinnan ja oikeudenkäynnin aikana voidaan käyttää pakkokeinolaissa (L 22.7.2011/806) määritellyjä pakkokeinoja, joilla turvataan rikoksen esitutkinta, tuomioistuin käsittely ja rangaistuksen täytäntöönpano. Pakkokeinoja ovat esimerkiksi kiinniottaminen, pidättäminen, takavarikko ja kotietsintä. Osa pakkokeinoasioista, kuten vangitseminen, vangitsemisen sijasta määrättävä matkustuskielto, hukkaamiskiello sekä telekuuntelua, televalvontaa ja teknistä tarkkailua koskevat luvat, käsitellään käräjäoikeudessa. (Tuomioistuinlaitos 2021b.) Tutkimuksen kannalta oleellisin pakkokeino on tutkintavankeus, jonka vuoksi siihen perehdytään lähemmin.

Tutkintavankeutta ja muita pakkokeinoja ohjaavia lakeja ovat pakkokeinolaki (L 22.7.2011/806), tutkintavankeuslaki (L 23.9.2005/768), laki poliisin säilyttämien

henkilöiden kohtelusta (L 29.9.2006/841) ja valtioneuvoston asetus tutkintavankeudesta (L 30.4.2015/549). Tutkintavankeudella turvataan rikoksen esitutkinta, tuomioistuinkäsittely ja rangaistuksen täytäntöönpano sekä pyritään estämään epäillyn pakeneminen, asian selvittämisen vaikeuttaminen ja rikollisen toiminnan jatkaminen (Rikosseuraamuslaitos 2017, 6). Epäilty voidaan vangita tutkintavankeuteen käräjäoikeuden päätöksellä tilanteessa, jossa henkilöä epäillään vakavasta rikoksesta ja poliisi haluaa pitää epäiltyä kiinni yli neljä päivää. (Rikosseuraamuslaitos 2020b.)

Tutkintavangin oikeuksia ei saa rajoittaa enempää kuin tutkintavankeuden tarkoitus, tutkintavankeudessa pitämisen varmuus ja vankilan järjestyksen säilyttäminen huomioon ottaen on välttämätöntä. Tuomioistuin tekee päätöksen vangitsemisesta sekä tutkintavangin sijoittamisesta. Tutkintavanki sijoitetaan tutkintavankeuden ajaksi vankilaan tai poliisivankilaan. Pääsääntöinen sijoitusajan enimmäismäärä poliisivankilassa on 30 vuorokautta. Tutkintavankeuden toimeenpanevia viranomaisia ovat Rikosseuraamuslaitos ja poliisi. (Rikosseuraamuslaitos 2020b.)

2.3.3 Syyteharkinta

Esitutkinnasta asia siirtyy syyteharkintaan. Syyteharkintaa ja syyttäjän toimintaa rikosasioissa ohjaavat laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (L 11.7.1997/689) ja laki Syyttäjälaitoksesta (L 11.1.2019/32). Syyttäjän tavoitteena on vastata käsiteltävänä olevan asian rikosoikeudellisen vastuun toteutumisesta tasapuolisesti, joutuisasti ja taloudellisesti huomioiden asianosaisten oikeusturva ja yleinen etu. Syyttäjä on riippumaton ja itsenäinen, joten hän ei yksittäisessä asiassa saa ottaa keneltäkään vastaan ohjeita ja määräyksiä (Elfgren ym. 2007, 74). Käytännössä siis esimerkiksi poliisin kanta rikokseen syyllistyneestä ei sido syyttäjää (Elfgren ym. 2007, 74). Jos syyttäjä päättää nostaa syyteharkinnassa asiasta syytteen, asia siirtyy tuomioistuimelle. Syyttäjän tulee nostaa syyte epäilystä rikoksesta, jos hän katsoo, että se on laissa säädetty rangaistavaksi, sen syyteoikeus ei ole vanhentunut ja on olemassa todennäköisiä syitä rikoksesta epäillyn syyllisyyden tueksi (L 11.7.1997/689). (Rantaeskola 2019, 17–18, 22–23.)

Syyttäjä voi jättää syytteen myös nostamatta ja tehdä syyttämättäjättämispäätöksen, jos asiassa ei ole todennäköisiä syitä epäillyn syyllisyydestä, syyteoikeus on lain mukaan vanhentunut tai vaikka rikoksentekijä olisi selvillä, mutta rikos on vähäinen (Elfgren ym. 2007, 75). Asianomistajalla on oikeus nostaa syyte ja viedä asia tuomioistuimen käsiteltäväksi, vaikka syyttäjä olisi tehnyt syyttämättäjättämispäätöksen (Elfgren ym. 2007, 75). Syyttämättä jättämistä avataan lisää luvussa 5.2.

Rikosasia tulee vireille tuomioistuimessa syyttäjän laatiman haastehakemuksen saapuessa tuomioistuimen kansliaan, josta se toimitetaan haastemiehen toimesta edelleen rikoksesta epäillylle. Haastehakemuksen ohessa epäillylle toimitetaan kutsu oikeudenistunnosta. Vastaja kutsutaan istuntoon joko henkilökohtaisesti, jolloin asiaa ei voida ratkaista, ellei vastaja saavu paikalle, tai vaihtoehtoisesti ratkaisun uhalla, jolloin asia voidaan ratkaista ilman vastaajan läsnäoloa. (Elfgren ym. 2007, 77.)

2.3.4 Tuomioistuinkäsittely

Tuomioistuimet ovat riippumattomia, eli niitä sitoo ainoastaan voimassa oleva oikeus ja ulkopuoliset tahot eivät voi puuttua niiden ratkaisuihin (Elfgren ym. 2007, 75–76). Tuomioistuimet ratkaisevat, mikä yksittäisessä asiassa on lainmukaista ja oikein (Elfgren ym. 2007, 75). Tätä kutsutaan tuomiovallan käyttämiseksi (Elfgren ym. 2007, 75). Rikosasian tuomioistuinkäsittelyä säänteleviä lakeja ovat oikeudenkäymiskaari (L 1.1.1734/4), laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa (L 11.7.1997/689) sekä rikoslaki (L 19.12.1889/39).

Rikosasiassa tuomioistuimia on pääasiassa kolme: käräjäoikeus, hovioikeus ja Korkein oikeus. Asian käsittely alkaa käräjäoikeudessa ja etenee mahdollisen valitusmenettelyn myötä ylempiin oikeusasteisiin. Tuomioistuinkäsittely voidaan toimittaa suullisena pääkäsittelynä tai kirjallisena menettelynä, jonka jälkeen tuomioistuin tekee ratkaisuharkinnan ja antaa ratkaisun. Kaikilla osapuolilla tulee olla tilaisuus esittää rikosasian oikeudenkäynnissä näkemyksensä ja sekä uhrin että syytetyt perusoikeuksien toteutuminen tulee turvata menettelyssä (Tapani ym. 2019,

24). Ratkaisu, eli tuomio vapauttaa vastaajan syytteistä tai tuomitsee hänet syylliseksi. Jos tuomioistuin toteaa vastaajan syylliseksi, hänen syyllisyydestään ei jää järkevää epäilyä (Rantaeskola 2019, 23). Mikäli vastaajan syyllisyydestä jää tuomioistuimelle epäily, syytetty todetaan syyttömäksi ja syyte hylätään (Rantaeskola 2019, 23). Tuomioistuinkäsittelyn suorittavaan kokoonpanoon kuuluu vähintään yksi tuomari. (Rantaeskola 2019, 18.)

Rikoksesta epäillystä henkilöstä laaditaan ennen yhdyskuntaseuraamukseen tuomitsemista Rikosseuraamuslaitoksen toimesta seuraamusselvitys, jonka tarkoituksena on arvioida rikoksesta epäillyn edellytyksiä ja valmiuksia suoriutua yhdyskuntaseuraamuksesta. Selvitys tehdään huomioon ottaen rikoksesta epäillyn aiempi rikollisuus, päihteiden käyttö, henkilökohtaiset ja sosiaaliset olosuhteet, sekä henkilön tarve valvontaan ja rikoksettoman elämän tukemiseen. Rikosseuraamuslaitoksen todetessa rikoksesta epäillyn soveltuvaksi suorittamaan yhdyskuntaseuraamusta, seuraamusselvitykseen liitetään rangaistusajan suunnitelma. Se voidaan liittää seuraamusselvitykseen myös syyttäjän tai tuomioistuimen pyynnöstä. (Rikosseuraamuslaitos 2017, 6.)

2.3.5 Rangaistuksen täytäntöönpano

Kun tuomioistuimen ratkaisu on saanut lainvoiman, eli siitä ei ole valitettu tai siitä ei pystytä enää valittamaan, ratkaisu laitetaan täytäntöön. Käytännössä siis tällöin esimerkiksi ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittu alkaa suorittamaan vankeusrangaistustaan tai sakkorangaistukseen tuomitulta peritään sakko. Tuomitun maksettavaksi voi tulla myös rikosuhrimaksu, joka on rikoksen tekijöiltä perittävä maksu, jolla rahoitetaan rikoksen uhrien tukipalveluita (Rikosuhripäivystys 2019a). Rangaistuksen täytäntöönpanoviranomaisia ovat Oikeusrekisterikeskuksen, Ulosottolaitoksen ja Rikosseuraamuslaitoksen viranomaiset. Mahdollisten vahingonkorvausten täytäntöönpano edellyttää asianomistajan aktiivisia toimenpiteitä. (Rantaeskola 2019, 18.)

Rangaistuksen täytäntöönpanoa ja seuraamuksia säätelevää lainsäädäntöä ovat rikoslaki (L 19.12.1889/39), vankeuslaki (L 23.9.2005/767), laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta (L 10.4.2015/400), laki yhdistelmärangeistuksen täytäntöönpanosta (L 1.12.2017/801), valtioneuvoston asetus vankeudesta (A 30.4.2015/548), valtio-neuvoston asetus yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta (A 30.4.2015/551) ja valtioneuvoston asetus yhdistelmärangeistukseen kuuluvan valvonta-ajan täytäntöönpanosta (A 15.2.2018/140).

3 NUORI RIKOKSENTEKIJÄ

Suomen seuraamusjärjestelmässä voidaan tehdä jako rikoksesta epäillyn iän perusteella neljään eri ryhmään: alle 15-vuotiaisiin lapsiin, 15–17-vuotiaisiin nuoriin henkilöihin, 18–20-vuotiaisiin nuoriin aikuisiin sekä vähintään 21-vuotiaisiin aikuisiin. Hetki, jolloin rikos tehdään, määrittää rikoksentekijän iän. Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annetussa laissa (L 24.6.2010/633) tarkoitetaan nuorella rikoksesta epäillyllä henkilöä, jonka epäillään syyllistyneen rikokseen 15–20-vuotiaana ja nuoren rikoksella rikosta, jonka tekijäksi epäilty tai rikokseen syylliseksi todettu on tekohetkellä ollut 15–20-vuotias. (Niemi 2019, 147.)

Nuorten rikosasiat tulee käsitellä aina kiireellisesti. Mikäli rikoksesta on aiheutunut vahinkoa, on rikoksentekijällä iästä huolimatta vahingonkorvausvelvollisuus riippumatta siitä, onko häntä tuomittu rangaistukseen. Lapsen vahingonkorvausvelvollisuudelle ei ole laissa määriteltyä alaikärajaa, mutta käytännössä vauvaikäisten ja pienimpien lapsien ei yleensä katsota ymmärtäneen tekoaan (Elfgren ym. 2007, 89). Vahingonkorvausvelvollisuutta on mahdollisuus kuitenkin kohtuullistaa alaikäisen lapsen hyväksi. (Oikeuslaitos 2019.)

3.1 Alle 15-vuotias henkilö

Alle 15-vuotiaista rikokseen syyllistyneistä voidaan myös puhua nuorina rikoksentekijöinä, mutta he eivät ole rikosoikeudellisessa vastuussa. Suomessa rikosoikeudellinen vastuuikäraja on 15 vuotta ja se on yksi rangaistusvastuun edellytyksistä (L 19.12.1889/39). Alle 15-vuotiaan tekemää rikosta ei siis käsitellä oikeudessa, eikä häntä voida rangaista rikoksen tekemisestä sakolla, vankeudella tai muulla rikosoikeudellisella rangaistuksella. Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäiltyä ei saa pidättää, vangita tai määrätä matkustuskieltoon (L 22.7.2011/806). Alle 15-vuotiaasta rikoksentekijästä tehdään lastensuojeluilmoitus ja häneen voidaan kohdistaa myös lastensuojelullisia toimenpiteitä. Alle 15-vuotiaan tekemä rikos ja hänen muu elämäntilanteensa käsitellään sosiaaliviranomaisten kanssa. (Elfgren ym. 2007, 84–85; Oikeuslaitos 2019.)

Mikäli alle 15-vuotias aiheuttaa tekemällään rikoksella vahinkoa, on hän vahingonkorvausvelvollinen. Alle 15-vuotiaan maksettavaksi tulevan vahingonkorvauksen määrä on usein soviteltu alemmaksi kuin täysi korvaus olisi ollut (Elfgren ym. 2007, 90). Lapsen vanhemmat voivat joutua vahingonkorvausvelvollisiksi, mikäli heidän katsotaan laiminlyöneen lapsen valvonnan tai kasvatuksen. Alle 15-vuotiaalle rangaistavaksi säädetyn teon tekijälle voidaan määrätä myös menettämisseuraamus (L 19.12.1889/39). (Elfgren ym. 2007, 84, 89.)

3.2 15–17-vuotias henkilö

Suurin osa rikosoikeudellisista lievennyksistä koskee 15–17-vuotiaita nuoria (Niemi 2019, 147). Alle 18-vuotiaan tekemään rikokseen sovelletaan lievennettyä rangaistusasteikkoa, jonka pääsäännön mukaan nuorelle tuomittava rangaistus on enintään $\frac{3}{4}$ täysi-ikäiselle tuomittavasta rangaistuksesta. Jos siis esimerkiksi rikoksesta säädetty enimmäisrangaistus täysi-ikäiselle on neljä vuotta vankeutta, nuorelle rikoksentekijälle tuomittava vankeusrangaistuksen enimmäismäärä on kolme vuotta. Tilanteessa, jossa 15–17-vuotiaan tekemää rikosta ei voi katsoa vähäiseksi ja nuoren edun katsotaan vaativan sitä, rikoksentekijään voidaan kohdistaa tuomioistuimen määräämän rangaistuksen lisäksi myös lastensuojelullinen toimenpide, kuten esimerkiksi huostaanotto tai sijaishuoltoon sijoittaminen. (Elfgren ym. 2007, 85, 88; Oikeuslaitos 2019.)

Alle 18-vuotias voidaan tuomita erityiseen nuorisorangaistukseen. Nuorisorangaistuksella pyritään edistämään nuoren rikoksentekijän sosiaalista selviytymistä sekä ehkäisemään uusien rikoksien tekeminen. Nuorisorangaistuksessa rikoksentekijä suorittaa rangaistuslaitoksessa olemisen sijaan valvonnan alaisena sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia, sekä saa niiden yhteydessä erilaista tukea ja ohjausta. Nuorisorangaistus sisältää myös nuoren päihteidenkäytön valvontaa. Nuorisorangaistukseen tuomitun rikkoessa rangaistuksensa määräyksiä tai tuomitun tehdessä uuden rikoksen nuorisorangaistuksensa aikana, hänet voidaan tuomita muuhun rangaistukseen, kuten ehdottomaan vankeuteen. (Oikeuslaitos 2019.)

15–17-vuotias rikoksentekijä tuomitaan harvoin ehdottomaan vankeusrangaistukseen (Oikeuslaitos 2019). Rangaistus voidaan jättää myös tuomitsematta kokonaan, mikäli teon katsotaan olleen harkitsemattomuutta tai ymmärtämättömyyttä (Oikeuslaitos 2019). 15-vuotta täyttänyt joutuu yleensä korvaamaan rikoksella aiheutuneen vahingon täysimääräisenä (Elfgren ym. 2007, 90).

3.3 18–20-vuotias henkilö

18–20-vuotias rikoksentekijä kattaa nuoren rikoksentekijän määritelmän täysikäisyydestä huolimatta, sillä osaa poikkeussäännöistä ja esimerkiksi lakia nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä (L 24.6.2010/633) sovelletaan 15–20-vuotiaisiin. 18–20-vuotias nuori aikuinen voidaan tuomita valvontaan 15 kuukauden ajaksi ehdollisen vankeuden tehosteena. 18–20-vuotiaana tuomitut voivat päästä aikuisia vankeja aikaisemmin ehdonalaiseen vapauteen suorittuaan tuomiostaan puolet tai ensikertalaisena yhden kolmasosan. Nuorten aikuisten rikosoikeudelliset seuraamukset voidaan sijoittaa 15–17-vuotiaiden nuorten ja vanhempien aikuisten välimaastoon. (Niemi 2019, 148.)

4 NUOREN RIKOKSENTEKIJÄN RIKOSPROSESSI JA SEN ERITYISPIIRTEET

Lapsia, nuoria ja nuoria aikuisia koskevien rikosoikeudellisten säännösten ja käytäntöjen kokonaisuutta voidaan kutsua nuorisoriikosoikeudeksi (Marttunen 2002, 13). Kansainvälisestä tavasta eroten Suomessa ei kuitenkaan ole erillisiä nuorisotuomioistuimia eivätkä nuoriso-oikeus tai nuorisoriikosoikeus ole vakiintuneita, erillisiä oikeudenaloja (Marttunen 2008, 10). Nuorten erityiskohtelu on siitä huolimatta läsnä myös kaikissa Suomen rikosoikeusjärjestelmän tasoissa (Marttunen 2008, 94). Lasten ja 15–20-vuotiaitten nuorten lievempi rikosoikeudellinen kohtelu johtuu osaltaan lasten ja nuorten kypsyttömyydestä, harkintakyvyn kehittymättömyydestä ja nuoruuteen liittyvän häiriökäyttäytymisen todennäköisestä ohimenevyydestä (Niemi 2019, 147). Aikuisille säädettyjen rangaistusten katsotaan aiheuttavan haitallisia vaikutuksia, jonka vuoksi ne eivät sellaisenaan sovellu lasten ja nuorten tekemien rikosten seuraamuksiksi (Niemi 2019, 147). Tässä luvussa perehdytään tarkemmin nuoren rikoksentekijän rikosprosessin kulkuun ja sen erityispiirteisiin.

YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen 3 artiklan 1 kohdan mukaan kaikissa lapsia koskevissa julkisen tai yksityisen sosiaalihuollon, tuomioistuinten, hallintoviranomaisten tai lainsäädäntöelimien toimissa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu (United Nations 1989, 33). Myös lastensuojelulain (L 13.4.2007/417) 4 §:n mukaan lasten suojelun tarvetta arvioitaessa ja lastensuojelua toteutettaessa on ensisijaisesti otettava huomioon lapsen etu. Lapsia koskevassa päätöksenteossa tulisi pohtia sitä, miten erilaiset ratkaisu- ja toimintavaihtoehdot turvaisivat parhaiten esimerkiksi lapsen tasapainoisen kehityksen ja hyvinvoinnin sekä turvallisen kasvuympäristön. Lapsen edun aktiivinen harkitseminen päätöksenteon yhteydessä tulee käydä ilmi dokumentoinnilla ja perusteluilla. Kiteytettynä lapsen edun arvioinnin tulisi olla aktiivista, laaja-alaista ja kokonaisvaltaista toimintaa, johon lapsella on ollut oikeus osallistua. (Hakalehto 2016, 42–43.)

Viranomaisten, kuten poliisin, tulee kiinnittää erityistä huomiota kohdatessaan rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyn lapsen. EU:n uhri- ja lapsidirektiivit edellyttävät noudattamaan lapsen kohtaamisen periaatteita kaikessa lapsen kohtaamisessa. Lapsidirektiivin mukaan rikoksesta tai rikollisesta teosta epäillyllä lapsella on oltava läsnä joku aikuinen huolehtimassa lapsen oikeuksista. Lisäksi Euroopan neuvoston lapsiystävällisen oikeuden suuntaviivat antavat suosituksia lapsen edun mukaisesta oikeusprosessista. Ohjeistus suosittelee muun muassa lapsen kontaktien rajaamista oikeusprosessin aikana. Lapsen ei tulisi joutua selittämään samoja asioita useasti eri viranomaisille, koska se yleensä lisää tilanteen stressaavuutta ja saa lapsen kokemaan, etteivät viranomaiset välttämättä usko hänen kertomaansa. (Poliisihallitus 2019, 6.)

4.1 Esitutkinta

Esitutkintalain 3 luvun 11 §:n mukaan esitutkinta on toimitettava kiireellisesti, jos rikoksesta epäilty on alle 18-vuotias. Kiireellisyyden perusteluna on se, että lapseen kohdistuvassa rikosepäilyssä lapsen kertomus on usein keskeinen ja ehkä ainoa näyttö, jonka kuulemisen pitkittäminen voi heikentää lapsen kertomuksen laatua ja luotettavuutta epäilystä tapahtumasta (Poliisihallitus 2019, 15). Lasten kohtelusta esitutkinnassa säädetään esitutkintalain 4 luvun 7 §:ssä, jonka mukaan alle 18-vuotiasta on kohdeltava esitutkinnassa hänen ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla. Tutkintatoimenpiteet eivät saa aiheuttaa rikoksesta epäillylle tarpeetonta haittaa koulussa, työpaikalla tai muussa hänelle tärkeässä ympäristössä. Esitutkintaviranomaisen tulee tarvittaessa neuvotella lääkärin tai muun asiantuntijan kanssa tutkintatoimenpiteiden kohdistamisesta alle 18-vuotiaaseen. Tutkintatoimenpiteet on myös mahdollisuuksien mukaan suoritettava tähän tehtävään erityisesti perehtyneiden tutkijoiden toimesta. (L 22.7.2011/805.)

Esitutkintalain 4 luvun 8 §:n mukaan alle 18-vuotiaalle on määrättävä esitutkintaa varten edunvalvoja tuomioistuimen määräyksestä, mikäli on perusteltua syytä olettaa, että huoltaja, edunvalvoja tai muu laillinen edustaja ei pysty puolueetto-

masti valvoa asianosaisen etua asiassa ja jos edunvalvojan määrääminen ei ole selvästi tarpeetonta. Tutkinnanjohtaja, syyttäjä, holhousviranomainen tai sosiaaliviranomainen tekee tarvittaessa hakemuksen tuomioistuimelle edunvalvojan määräämisestä. (L 22.7.2011/805.)

Rikosasioiden oikeudenkäynnistä annetun lain (L 11.7.1997/689) 2 luvun 1 §:n mukaan rikoksesta epäillyllä on oikeus huolehtia itse puolustuksestaan esitutkinnassa ja oikeudenkäynnissä. Alle 18-vuotiaalle epäillylle on kuitenkin määrättävä puolustaja viran puolesta, jollei ole ilmeistä, ettei hän tarvitse puolustajaa (L 11.7.1997/689). Lastensuojelulain (L 13.4.2007/417) 4 luvun 24 §:n nojalla sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen tulee olla edustettuna lapsen tekemäksi ilmoitetun rangaistavan teon esitutkinnassa ja tuomioistuinkäsittelyssä, jollei sosiaalihuollosta vastaava toimielin arvioi läsnäolon olevan ilmeisen tarpeetonta.

Rikoksesta epäillylle on viipymättä ja viimeistään ennen hänen kuulemistaan ilmoitettava esitutkintalain 4 luvun 16 §:n mukaan hänen oikeuksistaan koskien avustajaa, puolustajaa, maksutonta oikeusapua, rikosepäilyyn liittyviä tietoja ja muutoksia, tulkkausta, asiakirjojen kääntämistä, vaikenemista ja rikoksen selvityksen myötävaikuttamista. Alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle on edellä mainittujen lisäksi kerrottava viipymättä mahdollisuuksien mukaan asian käsittelyn seuraavista vaiheista sekä käsittelyyn osallistuvien viranomaisten roolista. Alaikäiselle rikoksesta epäillylle on viipymättä annettava myös tieto siitä, että alle 18-vuotiaan huoltajaa, edunvalvojaa tai muuta laillista edustajaa informoidaan epäillyn oikeuksista ja hänellä on oikeus olla läsnä kuulustelussa. Alle 18-vuotiaalle rikoksesta epäillylle on annettava myös tarvittaessa tieto siitä, että tiedon antamista kuva- ja äänitallenteesta voidaan rajoittaa yksityisyyden suojaamiseksi sekä siitä, että asia voidaan käsitellä tuomioistuimessa yleisön läsnä olematta. (L 22.7.2011/805.)

Mikäli rikoksesta epäilty menettää esitutkinnan aikana vapautensa, eli hänet otetaan kiinni, pidätetään tai vangitaan, hänelle on esitutkintalain 4 luvun 17 §:n mukaan viipymättä ilmoitettava edellä mainitut 16 §:n oikeudet, esitutkintalain 15 §:n mukainen tiedonsaantioikeus sekä oikeudesta siihen, että vapaudenmenetyksestä

ilmoitetaan hänen läheiselleen tai muulle henkilölle poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain mukaisesti. Rikoksesta epäillylle tulee ilmoittaa myös viipymättä oikeudesta poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain ja tutkintavankeuslain mukaisesta terveyden- ja sairaanhoidosta, sekä oikeudesta vangitsemisasian käsittelyyn tuomioistuimessa pakkokeinolaissa säädetyssä määräjassa ja vangitun oikeudesta pakkokeinolaissa tarkoitettuun vangitsemisasian uudelleen käsittelyyn. Edellä mainittujen oikeuksien ilmoittamisen lisäksi alle 18-vuotiaalle vapautensa menettäneelle tulee ilmoittaa siitä, että häntä ei saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna, elleivät painavat syyt sitä vaadi sekä käytettävissä olevista tutkintavankeuden vaihtoehtoista. Tiedot näistä kaikista oikeuksista tulee antaa vapautensa menettäneelle alle 18-vuotiaalle kirjallisesti. (L 22.7.2011/805.)

Esitutkintalain 7 luvun 11 §:n mukaan kuulusteltavan pyynnöstä kuulustelussa tulee olla läsnä luotettava sekä oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyydestä annetun lain (L 12.6.2015/734) 1 §:n mukainen esteetön todistaja. Kuulustelu voidaan suorittaa ilman todistajaa kuulusteltavan pyynnöstä huolimatta, jos kuulustelua ei voida viivyttää tutkintaa vaarantamatta. Alle 18-vuotiasta rikoksesta epäiltyä saa kuitenkin kuulustella ilman kuulustelutodistajaa ainoastaan tilanteessa, jossa kuulustelussa on läsnä hänen avustajansa, laillinen edustajansa tai sosiaaliviranomaisen edustaja. Kuulustelutodistajan käyttö on mahdollista korvata kuulustelutilaisuuden tallentamisella ääni- tai kuvatallenteelle. (L 22.7.2011/805.)

15-vuotta täyttäneen, vajaavaltaisen epäillyn laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa, jos edustajalla on oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 1 tai 2 §:n mukainen oikeus käyttää puhevaltaa vajaavaltaisen sijasta tai ohella. Vajaavaltaisella tarkoitetaan alaikäistä eli alle 18-vuotiasta henkilöä sekä sellaista 18 vuotta täyttänyttä täysi-ikäistä henkilöä, joka on julistettu vajaavaltaiseksi (L 1.4.1999/442). Tutkija voi kieltää vajaavaltaisen henkilön laillisen edustajan läsnäolon kuulustelussa esitutkintalain 7 luvun 14 §:n nojalla, jos tätä epäillään tutkittavana olevasta rikoksesta tai jos läsnäolon voidaan muuten olettaa vaikeuttavan

rikoksen selvittämistä. Tällöin alle 18-vuotiaalla vajaavaltaisella rikoksesta epäillyllä saa olla läsnä kuulustelussa muu hänelle läheinen aikuinen, jos läsnäolo on epäillyn edun mukaista. Läsnäolo ei saa vaikeuttaa rikoksen selvittämistä tai vaarantaa salassapitovelvollisuutta. Esitutkintalain 7 luvun 16 §:ssä määrätään, että kun alle 18-vuotiasta epäillään rikoksesta tai rikollisesta teosta, sosiaaliviranomaiselle on ilmoitettava teosta ja varattava tilaisuus lähettää edustajansa kuulusteluun, ellei tämä ole selvästi tarpeetonta. (L 22.7.2011/805.)

Vaikka alle 15-vuotiaat lapset eivät ole rikosoikeudellisessa vastuussa, heidän tekemistään teoista voidaan kuitenkin suorittaa esitutkinta (Niemi 2019, 147). Esitutkinta voidaan toimittaa esimerkiksi 15-vuotta täyttäneen osallisuuden selvittämiseksi teossa, menettämisseuraamuksen edellytyksien selvittämiseksi tai epäiltyyn kohdistettavien lastensuojelutoimenpiteiden tai muun epäillyn etuun liittyvän selvittämistarpeen vuoksi (Poliisihallitus 2019, 3–4). Jos alle 15-vuotiaan tekemästä rikollisesta teosta suoritetaan esitutkinta, se tulee suorittaa kiireellisesti. Esitutkintalain 6 luvun 5 §:ssä säädetään, että ketään ei saa pitää esitutkinnassa kauempaa kuin on välttämätöntä. Alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäilty voidaan velvoittaa vain erittäin painavista syistä olemaan läsnä esitutkinnassa kerrallaan yli 12 tuntia ja enintään 24 tuntia. Lain 7 luvun 14 §:n mukaan alle 15-vuotiaan huoltajalla, edunvalvojalla tai muulla laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa. (L 22.7.2011/805.)

Kun nuorta koskeva esitutkinta on valmistunut, esitutkintaviranomaisen tulee ilmoittaa rikos syyttäjälle, sosiaaliviranomaiselle ja Rikosseuraamuslaitokselle 14 vuorokauden kuluessa. Ilmoitusta ei tarvitse tehdä tilanteessa, jossa esitutkinta on lopetettu tai jos asiassa käytetään sakon ja rikesakon määräämisestä annetussa laissa säädettyä menettelyä tai sotilaskurinpitomenettelyä. (L 24.6.2010/633.)

4.2 Tutkintavankeus ja muut pakkokeinot

Pakkokeinolain (L 22.7.2011/806) 2 luvun 11 §:n nojalla, kun henkilöä on syytä epäillä rikoksesta, hänet voidaan vangita ilman todennäköisiä syitä epäilyyn, jos

kuitenkin vangitsemiseen säädetyt edellytykset täytyvät ja vangitseminen on odotettavissa olevan lisäselvityksen vuoksi erittäin tärkeää. Alle 18-vuotiasta epäiltyä ei kuitenkaan saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna, elleivät painavat syyt sitä vaadi (L 22.7.2011/806). Lain esitöissä (HE 177/2018 vp, 42) todetaan, että painavan syyn olemassaoloa harkittaessa tulisi erityisesti huomioida rikoksen vakavuus ja epäillyn ikä, sekä vangitseminen ainoana tosiasiallisena keinona katkaista lapsen rikoskierte tilanteessa, jossa lastensuojelun keinot eivät ole riittäviä.

Pakkokeinolain (L 22.7.2011/806) 2 luvun 12 §:n mukaan tuomioistuin saa syyttäjän tai vastaajalle rangaistusta vaatineen asianomistajan vaatimuksesta määrätä ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitun vangittavaksi tai pidettäväksi edelleen vangittuna, jos tuomittu rangaistus on vähintään kaksi vuotta vankeutta. Tuomitun rangaistuksen ollessa vähemmän kuin kaksi vuotta vankeutta, tuomittu voidaan määrätä vangittavaksi tai pidettäväksi edelleen vangittuna tietyin perustein, esimerkiksi jos tuomittu todennäköisesti jatkaa rikollista toimintaa, lähtee pakoon tai muuten karttaa rangaistuksen täytäntöönpanoa. Alle 18-vuotiaan tuomitun saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna ainoastaan painavista syistä. Lain esitöissä (HE 177/2018 vp, 42) tuomitun vangitsemisen edellytyksen painavilla syillä viitataan pakkokeinolain 2 luvun 11 §:n vangitsemisen edellytysten perusteluihin, eli painavan syyn olemassaolon harkitsemisessa huomioidaan rikoksen vakavuus, tuomitun ikä sekä vangitseminen ainoana tosiasiallisena keinona rikoskierteen katkaisussa. (L 22.7.2011/806.)

Pakkokeinolain 3 luvun 7 §:ssä määrätään, että jos vangittavaksi vaadittu on alle 18-vuotias, tuomioistuimen on varattava hänen huoltajalleen, edunvalvojalleen tai muulle lailliselle edustajalleen sekä sosiaalihuoltolain mukaisen toimielimen edustajalle tilaisuus tulla kuulluksi vangitsemisasian käsittelyn yhteydessä. Jos edustajaa ei tavoiteta tai jos tilaisuuden varaamatta jättämiseen on kysymyksessä olevaan rikosasiaan liittyviä painavia syitä, kuulemistilaisuuden varaamisesta voidaan poiketa. (L 22.7.2011/806.)

Poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain (L 29.9.2006/841) 1 luvun 4 §:n mukaan alle 21-vuotiaana rikoksen tehneen tai muusta syyistä kuin rikoksen johdosta alle 21-vuotiaana kiinni otetun vapautensa menettäneen kohdalla on kiinnitettävä erityistä huomiota vapautensa menettäneen iästä ja kehitysvaiheesta johtuviin tarpeisiin. Lain esitöissä (HE 90/2005 vp, 65) todetaan, että poliisin tulisi mahdollisuuksien mukaan järjestää nuorille vapautensa menettäneille tukea ja apua yhteistyössä sosiaaliviranomaisten kanssa, mikäli poliisilla ei ole mahdollisuutta tarjota nuorelle vapautensa menettäneelle hänen tarpeidensa mukaista tukea ja apua. Lain 2 luvun 2 §:n nojalla alle 18-vuotiaan vapaudenmenetyksestä tulee ilmoittaa ilman aiheetonta viivästystä sosiaaliviranomaiselle ja alaikäisen huoltajalle, jollei se ole lapsen edun vastaista. 2 luvun 3 §:ssä säädetään, että vapautensa menettäneelle on viipymättä hänen saavuttuaan säilytystilaan tiedotettava sen oloista sekä vapautensa menettäneiden oikeuksista ja velvollisuuksista. Tiedot tulee olla saatavana yleisimmin käytetyillä kielillä säilytystilassa olevien vapautensa menettäneiden tarpeiden mukaan. Alle 18-vuotiaalle vapautensa menettäneelle on annettava edellä mainitut tiedot kirjallisesti hänen omalla kielellään sen ollessa suomi tai ruotsi ja muussa tapauksessa hänen ymmärtämälleen kielellä. (L 29.9.2006/841.)

Lisäksi poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta annetun lain (L 29.9.2006/841) 3 luvun 1 §:n mukaan alle 18-vuotias vapautensa menettänyt on pidettävä erillään muista vapautensa menettäneistä, ellei hänen etunsa vaadi muuta. Lain 14 luvun 3 §:n nojalla alle 18-vuotias tulee pitää erillään aikuisista vapautensa menettäneistä myös kuljetustilanteessa, jollei hänen etunsa mukaista ole menetellä toisin. Vapautensa menettäneellä on lain 5 luvun 1 §:n nojalla oikeus hänen lääketieteellisten tarpeidensa mukaiseen terveyden- ja sairaanhoitoon. Tämän lisäksi alle 18-vuotiaalle vapautensa menettäneelle on hänen pyynnöstään tehtävä lääkärin tai muun terveydenhuollon ammattihenkilön tarkastus hänen terveydentilansa selvittämiseksi ilman aiheetonta viivästystä, jollei tarkastus ole ilmeisen tarpeeton. (L 29.9.2006/841.)

Tutkintavankeuslain 1 luvun 5 §:ssä säädetään, että tutkintavankeja on kohdeltava oikeudenmukaisesti ja heidän ihmisarvoaan kunnioittaen sekä lisäksi alle 21-vuotiaina rikoksensa tehneiden nuorten tutkintavankeutta toimeenpantaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota vangin iästä ja kehitysvaiheesta johtuviin tarpeisiin. Tutkintavankeuslain 2 luvun 2 §:n nojalla tutkintavangille tulee antaa tiedot vankilan oloista sekä tutkintavankeuksien oikeuksista ja velvollisuuksista hänen saatuttuaan vankilaan. Nämä tiedot tulee olla saatavilla yleisimmin käytetyillä kielillä vankilassa olevien tutkintavankien tarpeiden mukaan. Pykälän mukaan alle 18-vuotiaalle tutkintavangille on annettava edellä mainitut tiedot kirjallisesti hänen omalla kielellään sen ollessa suomi tai ruotsi ja muussa tapauksessa hänen ymmärtämällään kielellä. (L 23.9.2005/768.)

Alle 18-vuotias tutkintavanki tulee pitää erillään aikuisista tutkintavangeista sekä itse tutkintavankeudessa että kuljetuksen aikana, jollei hänen etunsa muuta vaadi. Tutkintavanki, joka on täyttänyt 18 vuotta tutkintavankeuden aikana, voidaan edelleen pitää erillään aikuisista tutkintavangeista, mikäli se on perusteltua hänen olosuhteensa huomioon ottaen ja häntä voidaan pitää samoissa tiloissa alle 18-vuotiaan tutkintavangin kanssa vain, ellei se ole alle 18-vuotiaan tutkintavangin edun vastaista. (L 23.9.2005/768.)

Vankiterveydenhuollon yksikkö vastaa tutkintavangin lääketieteellisten tarpeiden mukaisen terveyden- ja sairaanhoidon sekä lääkinnällisen kuntoutuksen järjestämisestä ja Rikosseuraamuslaitoksen velvollisuutena on turvata tutkintavangin pääsy hoitoon tai kuntoutukseen. Alle 18-vuotiaalle tutkintavangille on hänen pyynnöstään lisäksi tehtävä lääkärin tai muun terveydenhuollon ammattihenkilön tarkastus terveydentilan selvittämiseksi ilman aiheetonta viivästystä, ellei tarkastuksen tekeminen ole ilmeisen tarpeetonta. (L 23.9.2005/768.)

4.3 Syyteharkinta

Rikoksesta epäillyn ollessa alle 18-vuotias syyttäjän tulee kiireellisesti ratkaista, nostaako hän syytteen. Syyte on myös nostettava ilman viivytystä. Kun syyttäjä

toteaa, että epäilystä rikoksesta voidaan tehdä tuomioesitys, hänen tulee neuvotella rikoksesta epäillyn kanssa sen tekemisestä. Epäillylle määrätään neuvottelua varten avustaja tai epäilty voi huolehtia myös itse puolustuksestaan. Alle 18-vuotiaalle epäillylle on määrättävä avustaja siitä huolimatta, että hän haluaisi puolustaa itse itseään. (L 11.7.1997/689.)

Kun syyttäjä saa poliisilta tiedon nuoren tekemästä rikoksesta ja tehdystä rikoksesta on luvassa sakkoa ankarampi rangaistus, syyttäjän tulee pyytää 14 vuorokauden kuluessa Rikosseuraamuslaitosta laatimaan nuoren seuraamusselvitys (L 24.6.2010/633). Jos nuori voidaan mahdollisesti tuomita valvontarangaistukseen, syyttäjä pyytää Rikosseuraamuslaitokselta etukäteen valvontarangaistus selvityksen, jossa kartoitetaan rikoksesta epäillyn elämäntilannetta, henkilökohtaisia olosuhteita ja muita valvontarangaistuksen edellytyksiä (Rikosseuraamuslaitos 2015d).

4.4 Nuoren tilanteen selvittäminen

Kun 15–20-vuotiaan rikosentekijän tekemästä rikoksesta on odotettavissa ankarampi rangaistus kuin sakko, nuoren tilanteesta on tehtävä selvitys. Nuoren seuraamusselvityksessä on tarkoituksena kartoittaa nuoren sosiaalista tilannetta, sekä rikokseen syyllistymiseen vaikuttaneita syitä. Nuoren seuraamusselvityksen laatijana toimii Rikosseuraamuslaitos, joka toimii oikeusministeriön alaisuudessa vankeusrangaistusten ja yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoviranomaisena ja jonka tavoitteena on uusintarikollisuuden ehkäiseminen ja yhteiskunnan turvallisuuden lisääminen. (Rikosseuraamuslaitos 2015a.)

Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annetun lain 7 §:n nojalla Rikosseuraamuslaitoksen on 30 vuorokauden kuluessa syyttäjän pyynnöstä tehtävä arviointi käytettävissään olevien tietojen perusteella siitä, miten seuraamusvalinnalla ja seuraamuksen täytäntöönpanolla voidaan edistää nuoren rikoksesta epäillyn sosiaalista selviytymistä ja estää häntä syyllistymästä rikoksiin uudestaan. Rikosseuraamuslaitos hankkii ja kokoaa sosiaaliviranomaisen kanssa yhteistyössä

tietoja nuoren rikoksesta epäillyn elinolosuhteista, erityisesti päihteiden käytöstä, päihdekuntoutuksesta, mielenterveydestä ja mielenterveyspalvelujen käytöstä, muiden palveluiden ja tukitoimien tarpeesta sekä muista olennaisesti hänen sosiaaliseen tilanteeseensa liittyvistä seikoista. Rikosseuraamuslaitos hankkii seuraamusselvitystä varten tarpeellisia tietoja epäillyn sosiaalisesta tilanteesta myös muilta viranomaisilta sekä yksityisiltä yhteisöiltä ja henkilöiltä. Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä säädetyn lain 9 §:n nojalla Rikosseuraamuslaitoksella ja sosiaaliviranomaisilla on oikeus salassapitosäännösten estämättä saada seuraamusselvityksen kannalta tarpeellisia tietoja selvityksen laatimista varten (L 24.6.2010/633.)

Laissa nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä 7 §:ssä säädetään, että seuraamusselvityksen yhteydessä epäillylle tulee varata mahdollisuus tulla kuulukuksi. Seuraamusselvitys voidaan laatia epäiltyä kuulematta tilanteessa, jossa kuuleminen on ilmeisen tarpeetonta, nuori on kieltäytynyt kuulemisesta tai häntä ei ole tavoitettu. Myös alle 18-vuotiaan epäillyn huoltajalle, edunvalvojalle, muulle lailliselle edustajalle tai muulle epäillyn hoidosta ja kasvatuksesta vastaavalle henkilölle, tulee varata tilaisuus tulla kuulluksi asiassa. Selvittämisen yhteydessä on lisäksi kuultava tarvittavia viranomaisia ja asiantuntijoita. (L 24.6.2010/633.)

Rikosseuraamuslaitos laatii tekemänsä arvioinnin perusteella kirjallisen seuraamusselvityksen, johon sisällytetään nuoren rikoksesta epäillyn sosiaalista tilannetta koskevat olennaiset tiedot (L 24.6.2010/633). Sekä syyttäjät että tuomioistuimet ottavat selvitykseen kootut tiedot huomioon syyteharkinnassa ja rangaistuksen määräämisessä. Seuraamusselvitys voi vaikuttaa myös rangaistuksen sisältöön. Seuraamusselvitykseen sisältyy rangaistusajan suunnitelma, jossa arvioidaan nuorelle tuomittavan seuraamuksen tarkoituksenmukaisuutta. Lisäksi seuraamusselvitykseen sisällytetään tarvittaessa syyttäjän pyytämä, yhdyskuntaseuraamukseen tuomitsemista varten tehty selvitys tai lausunto (L 24.6.2010/633). (Rikosseuraamuslaitos 2015a.)

Nuoresta, jonka epäillään tehneen rikoksia sekä alle 21-vuotiaana että 21 vuotta täytettyään, tehdään seuraamusselvitys. Seuraamusselvitystä ei tehdä, jos pääosa tutkittavina olevista rikoksista tai päärikos on tehty rikoksista epäillyn täytettyä 21 vuotta tai jos seuraamusselvityksen tekeminen on ilmeisen tarpeetonta. (L 24.6.2010/633.)

4.5 Tuomioistuinkäsittely

Vastaajan ollessa alle 18-vuotias ei voida käyttää kirjallista menettelyä. Kirjallisella menettelyllä tarkoitetaan tilannetta, jossa asia ratkaistaan toimittamatta suullista pääkäsittelyä. Pääkäsittelykutsun yhteydessä alle 18-vuotiasta vastaajaa on informoitava hänen oikeudestaan olla henkilökohtaisesti läsnä asian suullisessa käsittelyssä tuomioistuimessa, jollei häntä määrätä saapumaan käsittelyyn henkilökohtaisesti, sekä huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan oikeudesta olla läsnä asian suullisessa käsittelyssä tuomioistuimessa. Alle 18-vuotiaalle vastaajaa on lisäksi informoitava siitä, että tiedon antamista kuva- ja äänitallenteesta voidaan rajoittaa yksityisyyden suojaamiseksi ja että asia voidaan käsitellä tuomioistuimessa yleisön läsnä olematta siten kuin oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetussa laissa säädetään. Nuorelle vastaajalle on annettava myös tieto siitä, että hänestä laaditaan nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annetussa laissa säädettyjen edellytyksien mukainen seuraamusselvitys. (L 11.7.1997/689.)

Pääkäsittely on pidettävä viimeistään 30 päivän kuluessa rikosasian vireille tulosta alle 18-vuotiaan vastaajan ollessa syytettynä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa on säädetty kuuden kuukauden vankeusrangaistusta ankarampi rangaistus. Mikäli pääkäsittely joudutaan peruuttamaan, uusi pääkäsittely on pidettävä 30 päivän kuluessa alkuperäisestä pääkäsittelypäivästä. (L 11.7.1997/689.)

Tuomioistuimen tulee varmistaa, että seuraamusselvitys on käytettävissä nuoren rikosta koskevassa tuomioistuinkäsittelyssä. Tuomioistuimen tulee myös varata

nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen tuntevalle sosiaaliviranomaiselle sekä seuraamuselvityksen laatineelle Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle tai hänen apunaan toimivalle henkilölle tilaisuus tulla kuulluksi nuoren rikosasian tuomioistuinkäsittelyssä. (L 24.6.2010/633.)

Oikeudenkäymiskaaren 12 luvun 2 §:n mukaan vajaavaltainen käyttää vastaajana rikosasiassa itse puhevaltaansa, jos hän on syyntakeinen. Alaikäisen ohella puhevaltaa käyttää itsenäisesti myös alaikäisen vastaajan edunvalvoja, huoltaja tai muu laillinen edustaja. Vastaajan ollessa vajaavaltainen, 18-vuotta täyttänyt ja syyntakeeton, puhevaltaa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. (L 1.1.1734/4.)

Alle 18-vuotiasta vastaajaa ei voida tuomita vankeusrangaistukseen, ellei häntä ole henkilökohtaisesti kuultu pääkäsittelyssä (L 11.7.1997/689). Kun rikoksentekijä on tehnyt rikoksen alle 18-vuotiaana, sovelletaan rangaistuksen määräämiseen rikoslain 6 luvun 8 §:n nojalla lievennettyä rangaistusasteikkoa, jolloin tekijälle saa tuomita enintään kolme neljänestä rikoksesta säädetyn vankeus- tai sakkorangaistuksen enimmäismäärästä ja vähintään rikoksesta säädetyn rangaistuslajin vähimmäismäärän (L 19.12.1889/39). Lisäksi jos rikoksesta on säädetty ankarimaksi rangaistukseksi vankeutta määrääjäksi, tuomioistuin voi alle 18-vuotiaan tekijän kohdalla määrätä rangaistukseksi vankeuden sijasta sakkoa, jos siihen on erityisen painavia syitä (L 19.12.1889/39).

Rikoslain (L 19.12.1889/39) 6 luvun 9 §:n mukaan alle 18-vuotiaana tehdystä rikoksesta ei saa tuomita ehdottomaan vankeusrangaistukseen, elleivät painavat syyt sitä vaadi. Painavat syyt on käytävä ilmi tuomion perusteluista (Tapani & Tolvanen 2016, 154). Nuorisorikostoimikunnan mietinnön (2003, 54) mukaan tällaisen painava syyt kohdalla nuorten tekemä rikos on yleensä vakava ja siitä on seurauksena kahdeksaa kuukautta pidempi vankeus. Painavana syynä voidaan tulkita myös nuoren syyllistyminen toistuvasti uusiin rikoksiin lyhyen ajan sisällä (Tapani & Tolvanen 2016, 153). 15–17-vuotiaita on tuomittu ehdottomaan vankeuteen yleensä vain niissä tilanteissa, jossa rikoksesta määrätty rangaistus on pidempi

kuin kaksi vuotta vankeutta (Niemi 2019, 148). Painavan syyn merkitystä harkittaessa on huomioitava rikoksentekijän sijoitus lastensuojelulain mukaiseen lastensuojelulaitokseen (L 19.12.1889/39). Lain esitöissä todetaan, että lastensuojelulaisijointus tulisi ottaa huomioon ehdolliseen vankeuteen tuomitsemista puoltavana tekijänä. Säännöksen pyrkimyksenä on välttää ehdottoman vankeuden käyttöä nuorten rangaistuksena ja ohjata seuraamusvalintaa toimivaksi todettuun ja tehokkaaseen lastensuojelun ja ehdollisen vankeuden valvonnan keinojen yhteisjärjestelyyn, joka saa aikaan vaikuttavan kontrollin ja tuen kokonaisuuden. (HE 215/2014 vp, 88–89.)

Oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa annetun lain 3 luvun 9 §:ssä säädetään, että oikeudenkäyntiasiakirja on pidettävä salassa siltä osin kuin se sisältää tietoja nuoresta rikoksesta epäilyistä laaditusta seuraamusselvityksestä, nuorisorangaistuksen rangaistusajan suunnitelmasta sekä yhdyskuntapalvelun, valvontarangaistuksen tai 21 vuotta täytettyään rikoksen tehneen ehdollisen vankeuden valvonnan seuraamusselvityksestä. Tuomioistuin voi kuitenkin asiaan liittyvän painavan yleisen tai yksityisen edun vuoksi tai sen pyynnöstä, jota tieto koskee, päättää, että edellä mainitut salassa pidettäviksi säädetyt oikeudenkäyntiasiakirjat ovat julkisia osaksi tai kokonaan. Lain 4 luvun 15 §:n nojalla tuomioistuin voi asiaan osallisen pyynnöstä tai erityisestä syystä muutoinkin päättää, että suullinen käsittely toimitetaan kokonaan tai tarpeellisin osin yleisön läsnä olematta, jos rikoksesta syytteessä oleva on alle 18-vuotias ja suljettu käsittely ei olisi vastoin erittäin tärkeää yleistä etua. (L 30.3.2007/370.)

4.6 Rangaistuksen täytäntöönpano

Rikosuhrimaksun on velvollinen suorittamaan rikosuhrimaksulain (L 22.5.2015/669) 2 §:n mukaan se, joka tuomitaan rangaistukseen rikoksesta, josta säädetty ankarin rangaistus on vankeutta. Rikosuhrimaksun määrä on 40 euroa maksimirangaistuksen ollessa kuusi kuukautta vankeutta ja tätä vakavammista ri-

koksista maksettava määrä on 80 euroa (Rikosuhripäivystys 2019a). Rikoksentekehkellä alle 18-vuotiaalla tekijällä ei kuitenkaan ole velvollisuutta maksaa rikosuhrimaksua (L 22.5.2015/669).

Laissa yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta 1 luvun 4 §:ssä säädetään, että alle 21-vuotiaana rikoksen tehneille nuorille tuomittua yhdyskuntaseuraamusta täytäntöön pantaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota tuomitun iästä ja kehitysvaiheesta johtuviin tarpeisiin (L 10.4.2015/400). Lain esitöiden mukaan tämä edellyttää viranomaisilta erityistä tarkkaavaisuutta ja hienotunteisuutta, koska yhdyskuntaseuraamus sisältää valvontatoimenpiteitä ja se pannaan täytäntöön nimenomaan tuomitun omassa yhteisössä. Valvontatoimenpiteiden suorittaminen tulisi suorittaa niin, etteivät ne kiinnitä ympäristön huomiota ja paljasta yhdyskuntaseuraamuksen suorittamista ulkopuolisille henkilöille. (HE 215/2014 vp, 54–55.)

Yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa koskevan lain 4 luvun 17 §:ssä säädetään, että yhdyskuntapalvelun, valvontarangaistuksen, ehdollisen vankeuden, jonka tehosteeksi on tuomittu valvontaan, ja nuorisorangaistuksen täytäntöönpano on aloitettava ilman aiheetonta viivytystä ja seuraamus on suoritettava loppuun yhden vuoden ja kolmen kuukauden kuluessa siitä, kun tuomio on tullut täytäntöönpanokelpoiseksi. Lain 4 luvun 18 §:n mukaan alle 21-vuotiaan rikosentehtäjän yhdyskuntapalvelun, valvontarangaistuksen ja nuorisorangaistuksen täytäntöönpano voidaan lykätä tai keskeyttää sillä perusteella, että häntä ei tavata tai hänen olinpaikkaansa ei ole voitu saada selville. (L 10.4.2015/400.)

Vankeuslain 1 luvun 5 §:n mukaan alle 21-vuotiaana rikoksensa tehneille nuorille tuomittua vankeutta täytäntöön pantaessa on kiinnitettävä erityistä huomiota vangin iästä ja kehitysvaiheesta johtuviin tarpeisiin. Rikosseuraamuslaitoksen ohjeissa on linjattu, että alaikäisen vankeuden aikana on palveltava alaikäisen etua mahdollistamalla perhe- ja ystävyysuhteiden ylläpitäminen, turvaamalla oppivelvollisuuden toteutuminen ja opiskelumahdollisuudet sekä huomioimalla alaikäisen kielellinen, kulttuurinen ja uskonnollinen tausta (Vesterbacka & Hannula

2017). Lain 4 luvun 8 §:ssä säädetään, että sijoitettaessa vankeja vankilaan tulee ottaa huomioon rangaistusajan suunnitelman mukaisesti vangin kotipaikka, yhteyksien säilyminen lähiomaisiin tai muihin läheisiin, ikä, sukupuoli, terveydentila, rangaistuskertaisuus, vangin aikaisempi rikollisuus ja vangin oma toivomus sekä mahdollisuudet sijoittua rangaistusajan suunnitelman edellyttämään toimintaan. Saman pykälän mukaan alle 18-vuotias tulee sijoittaa sellaiseen vankilaan, jossa hänet voidaan pitää erillään aikuisista vangeista, jollei hänen etunsa muuta vaadi. Lain esitöissä (HE 263/2004 vp, 68) todetaan, että alle 21-vuotiaat, joita ei ole sijoitettu avolaitokseen, olisi sijoitettava ensisijaisesti laitokseen, jossa on erityistä toimintaa nuorille vangeille. Lisäksi vankeuslain 5 luvun 2 §:ssä säädetään, että alle 18-vuotias vanki on pidettävä erillään aikuisista vangeista, jollei hänen etunsa muuta vaadi. (L 23.9.2005/767.)

Vangille voidaan myöntää hänen hakemuksestaan poistumislupa, jolla vangille annetaan lyhyeksi ajaksi lupa poistua vankilasta. Poistumisluvalla pyritään tukemaan vangin yhteyksien säilymistä ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä vähentämään vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja. Poistumislupa voidaan myöntää rangaistusajan pituuden perusteella, kun rangaistusajasta vangin ehdonalaiseen vapauteen päästämiseen tai yhdistelmärankaistukseen kuuluvan vankeuden osuudesta eli vankilassaoloajasta, on suoritettu kaksi kolmasosaa ja vähintään kaksi kuukautta. Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavan vangin mahdollisuus poistumislupa määrätty 12 vuoden vankilassaoloajan mukaan ja alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta elinkautiseen vankeuteen tuomitun vangin poistumislupa määrätty 10 vuoden vankilassaoloajan mukaan. (L 23.9.2005/767.)

5 NUOREN RIKOKSENTEKIJÄN SEURAAMUKSET JA NIIDEN ERITYISPIIRTEET

Nuorten rikosoikeudelliset sanktiot on porrastettu rikoksen vakavuuden mukaan ja niitä on enemmän kuin aikuisilla (Niemi 2019, 147). Lasten ja nuorten rankaiseminen on lähtökohtaisesti lievempää ja rankaisemisella pyritään edistämään kasvatuksellisia, koulutuksellisia ja sosiaalistavia päämääriä (Marttunen 2008, 95). Lievennykset näkyvät tuomituissa rangaistuslajeissa sekä rangaistusten pituuksissa ja määrissä (Niemi 2019, 159). Nuorille määrättyjä lievempiä rangaistuksia selittää osakseen myös se seikka, että nuorten eivät syyllisty yleensä niin vakaviin rikoksiin kuin aikuiset (Niemi 2019, 148). Osalle nuorista rikosoikeusjärjestelmän reagointi rikokseen voi antaa niin kutsutun pysäytysvaikutuksen, mutta joidenkin nuorten kohdalla se ei yksin riitä ehkäisemään uusintarikollisuutta (Tapani & Tolvanen 2016, 289). Nuorten rankaisemisessa pyritään oleellisesti parantamaan nuoren rikoksentekijän rikoksettoman elämän valmiuksia (Tapani & Tolvanen 2016, 289).

15–17-vuotiaiden seuraamuksista 85–90 % ja 18–20-vuotiaiden seuraamuksista 80–85 % määrätään tuomioistuimen ulkopuolella, kuten rikesakko- tai rangaistusmääräysmenettelyssä. Lievin mahdollinen nuoren rikosseuraamus on poliisin huomautus (Marttunen 2008, 152). Nuorten tekemistä rikoksista vain vähäinen osa etenee tuomioistuihin ja vieläkin vähäisempi osa vapausrangaistusten täytäntöönpanoon. Nuorten tekemien rikosten ensisijaisia käsittelyviranomaisia ovatkin poliisi, lastensuojelu- ja sosiaaliviranomaiset sekä rikosten sovittelutoimi. (Niemi 2019, 149–150, 159.)

Lasten ja nuorten tekemiin rikoksiin voidaan siis puuttua myös rinnakkaisilla tai vaihtoehtoisilla keinoilla, kuten lastensuojelun toimenpiteillä tai sovittelulla (Niemi 2019, 147). Alaikäisen rikollinen toiminta voi aiheuttaa lastensuojelutoimenpiteenä kiireellisen sijoituksen sijaishuoltoon tai huostaanoton, mikäli nuoren edun katsotaan vaativan sitä (Elfgren ym. 2007, 88; Rikosuhripäivystys 2019b).

Tässä luvussa käsitellään tarkemmin nuorten rikoksenteekijöiden seuraamuslajeja ja niiden erityispiirteitä.

5.1 Sovittelu

Sovittelusta säädetään laissa rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta (L 9.12.2005/1015). Sovittelulla tarkoitetaan vapaaehtoiseen suostumukseen perustuvaa maksutonta palvelua, jossa rikoksesta epäillylle ja rikoksen uhrille järjestetään mahdollisuus puolueettoman sovittelijan välityksellä kohdata toisensa luottamuksellisesti, käsitellä rikoksesta sen uhrille aiheutuneita henkisiä ja aineellisia haittoja sekä pyrkiä omatoimisesti sopimaan toimenpiteistä niiden hyvittämiseksi (L 9.12.2005/1015). Alaikäisen henkilön osallistuminen sovitteluun edellyttää hänen henkilökohtaista suostumustaan sekä myös hänen huoltajansa tai muun laillisen edustajansa suostumusta (L 9.12.2005/1015).

Aloitteen sovitteluun ryhtymisestä voi tehdä rikoksesta epäilty, rikoksen uhri, poliisi- tai syyttäväviranomainen tai muu viranomainen sekä huoltaja tai muu laillinen edustaja tilanteessa, jossa rikoksesta epäilty tai rikoksen uhri on alaikäinen (L 9.12.2005/1015). Alaikäisen henkilön huoltajan tai muun laillisen edustajan läsnäolo sovittelutapaamisessa voidaan kieltää vain sen ollessa selvästi alaikäisen osapuolen edun vastaista (L 9.12.2005/1015). Myös alle 15-vuotiaiden tekemien rikosten sovittelu on mahdollista (Niemi 2019, 147). Alle 15-vuotiaan osapuolen huoltajaa tai muuta laillista edustajaa ei saa kieltää osallistumasta sovittelutapaamiseen (L 9.12.2005/1015).

Sovittelu on täysimittaista oikeudenkäyntiä halvempi ja joustavampi menettely, jossa 70–80 % tapauksista tuloksena on sovinto (Tuomioistuinlaitos 2021a). Sovittelu voi johtaa lievempien rikoksien kohdalla syyttämättäjättämispäätökseen, jolloin asian käsittely päättyy ja oikeudenkäyntiä ei tule. Sovittelun tuloksena voi olla myös tuomitsematta jättäminen tai lievempi rangaistus. Jos sovittelussa ei päästä sovintoon tai vaikka sovinto olisi saavutettukin, syyttäjä voi syyttää rikoksesta

epäiltyä ja nostaa syytteen, jolloin asian käsittely siirtyy oikeudenkäyntiin. (Rikosuhriväivystys 2019c.)

Vuonna 2018 alle 15-vuotiaan tekemäksi epäillyistä, poliisin selvittämistä muista kuin liikenne rikoksista 18 % tuli soviteltavaksi. 15–17-vuotiaiden rikoksista 16 % ja 18–20-vuotiaiden rikoksista 7 % tuli käsiteltäväksi sovitteluun. Sovitteluun ohjatuista rikoksista 30 % oli alle 21-vuotiaiden tekemiä, mikä kertoo sovittelun keskeisyydestä lasten ja nuorten tekemien rikosten kohdalla. (Niemi 2019, 157–158.)

5.2 Syyttämättä jättäminen

Syyttäjä saa jättää syytteen nostamatta niin kutsutulla vähäisyysperusteella, jos epäillystä rikoksesta ei olisi odotettavissa ankarampaa rangaistusta kuin sakko ja rikosta pidetään sen haitallisuus tai siitä ilmenevä rikoksesta epäillyn syyllisyys huomioon ottaen kokonaisuutena arvostellen vähäisenä. Syyttäjä voi jättää syytteen nostamatta myös nuoruusperusteella, jos epäilty on tekohetkellä ollut alle 18-vuotias ja rikoksesta olisi odotettavissa enintään sakkorangaistus tai kuuden kuukauden vankeusrangaistus, sekä rikoksen katsotaan johtuneen pikemmin ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta kuin piittaamattomuudesta lain kieltoja ja käskyjä kohtaan. (L 11.7.1997/689; Niemi 2019, 149–150.)

Jollei tärkeä yleinen tai yksityinen etu muuta vaadi, syyttäjä voi jättää syytteen nostamatta myös kohtuusperusteella, jos oikeudenkäyntiä ja rangaistusta olisi pidettävä kohtuuttomina tai tarkoituksettomina huomioiden rikoksesta epäillyn ja asianomistajan välillä saavutettu sovinto tai muu epäillyn toiminta tekonsa vaikutusten estämiseksi tai poistamiseksi, hänen henkilökohtaiset olonsa, teosta hänelle aiheutuvat muut seuraukset, sosiaali- ja terveydenhuollon toimet tai muut seikat. Syyttämättäjättämispäätös kohtuusperusteella voidaan tehdä, jos epäilty rikos ei yhteisen rangaistuksen määräämistä tai aikaisemmin tuomitun rangaistuksen huomioon ottamista koskevien säännösten johdosta olennaisesti vaikuttaisi kokonaisrangaistuksen määrään tai asian käsittelyn jatkamisesta aiheutuvat kus-

tannukset olisivat selvästi epäsuhtaiset asian laatuun ja siitä mahdollisesti odotettavissa olevaan seuraamukseen nähden. Kohtuusperuste on tullut käytettäväksi siis esimerkiksi tilanteessa, jossa rikos on soviteltu tekijän ja uhrin kesken. Jos syyttäjä jättää syytteen nostamatta, on tehtävä syyttämättäjättämispäätös, jonka perusteluista ilmenee ne seikat ja todisteet sekä näytön arviointi ja oikeudellinen päättely, joihin päätös perustuu. Mikäli syyttäjä jättää syytteen nostamatta vähäisyys-, nuoruus- tai kohtuusperusteella eikä yleinen etu vaadi muuta, syyttäjä saa jättää myös menettämiskaatumuksen esittämättä samoin perustein kuin syyttämättäjättämispäätöksen. (L 11.7.1997/689; Niemi 2019, 149–150.)

Syyttämättä jättäminen on 15–17-vuotiaiden ikäryhmässä lähes neljä kertaa yleisempää kuin muissa ikäryhmissä. Yleisimmät rikokset, joista tehdään syyttämättäjättämispäätös, ovat lievä varkaus, lievä vahingonteko ja lievä pahoinpitely. Syyttämättäjättämispäätöksissä vain noin kolmanneksessa perusteena on nuoruus ja huomattava osuus nuorten rikoksista jätetään syyttämättä kohtuus- tai vähäisyysperusteella. Nuoruus tosin saattaa vaikuttaa syyttämättä jättämiseen myös kohtuus- ja vähäisyysperustetta sovellettaessa. (Niemi 2019, 149–150.)

5.3 Tuomitsematta jättäminen

Tuomitsematta jättäminen on tuomioistuimessa määrättävä ratkaisu, joka vahvistaa rikokseen syyllistymisen (Niemi 2019, 150). Tuomioistuin saa jättää rangaistuksen tuomitsematta rikoslain 6 luvun 12 §:n nojalla, jos tekijä on tehnyt rikoksensa alle 18-vuotiaana, teon katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta ja rikoksentekijän katsotaan ottavan opikseen ilman rangaistustakin (L 19.12.1889/39; Elfgren ym. 2007, 80).

Vuonna 2018 tuomitsematta jättäminen määrättiin rangaistuslajina 3,1 %:lle 15–17-vuotiaista, 0,3 %:lle 18–20-vuotiaista ja 0,6 %:lle yli 21-vuotiaista rikoksentekijöistä. Tästä voidaan havaita, että tuomitsematta jättäminen seuraamuksena on selvästi yleisempää alle 18-vuotiaiden ikäryhmässä kuin sitä vanhemmissa ikäryhmissä. (Niemi 2019, 149–150.)

5.4 Sakkorangaistus

Sakkorangaistusta ohjaa laki sakon ja rikesakon määräämisestä (L 27.8.2010/754). Rikoksesta oikeudessa tuomittava sakko tuomitaan päiväsakkoina, jotka muodostavat sakon kokonaissumman. Esimerkiksi 20 päiväsakkoa, jotka ovat kukin arvoltaan 10 euroa, muodostavat kokonaisuudessaan 200 euron sakon. Päiväsakkojen lukumäärä on sitä suurempi, mitä moitittavampi teko on kyseessä, kuitenkin enintään 120. Yhden päiväsakon suuruuteen vaikuttavat tuomitun tulot ja varat. Sakkorangaistuksen tarkoituksena on vaikuttaa henkilön taloudelliseen asemaan aina samalla tavoin varallisuudesta riippumatta, jonka vuoksi varakkaan henkilön päiväsakko on vähävaraisen päiväsakkoa suurempi. (Elfgren ym. 2007, 82.)

Sakkomenettely on tuomioistuimen ulkopuolella tapahtuva kirjallinen sakkoasian käsittely ja ratkaisu. Rikesakon tai sakkorangaistuksen määräjänä on tapauksesta riippuen poliisi tai syyttäjä. Sakkomenettelyyn käyttöön tarvitaan asianomistajan ja rikkomuksesta epäillyn suostumus. Suostumuksen antamisella asianosaiset suostuvat sakkomenettelyyn ja luopuvat samalla oikeudesta asian suulliseen käsittelemiseen käräjäoikeudessa (Poliisi 2020). Sakkomenettelyssä voidaan antaa rikesakkomääräys, sakkomääräys tai rangaistusmääräys sellaisesta teosta, josta on säädetty rangaistuksena enintään kuuden kuukauden vankeus. Sakon oheisseuraamuksena voidaan määrätä tilanteesta riippuen myös enintään 1000 euron menettämisseuraamus ja 40 euron rikosuhrimaksu. (Syyttäjälaitos 2021a.)

Rikesakko on lievistä rikkeistä määrättävä sakkorangaistus (Elfgren ym. 2007, 82). Se on rahamäärältään kiinteä 20–200 euron summa ja siten sakotetun tuloilla tai varallisuudella ei ole vaikutusta sen määrään (Elfgren ym. 2007, 82; Poliisi 2020). Rikesakko määrätään laissa rikesakkorikkomuksista (L 18.11.2016/986) määriteltyistä rikkomuksista, kuten esimerkiksi yleisestä järjestyksen häiritsemisestä, päihdyttävän aineen nauttimisesta julkisella paikalla, sekä alkoholijuoman hallussa pitämisestä alle 18-vuotiaana tai väkevän alkoholijuoman hallussapidosta 18–19-vuotiaana (Poliisi 2020). Rikesakkomääräys ei etene syyttäjän ratkaistavaksi (Poliisi 2020).

Sakkomääräys tarkoittaa poliisin, tullimiehen, rajavartijan tai erätarkastajan määräämää sakkorangaistusta, joka ei myöskään etene enää syyttäjän ratkaistavaksi ja jota käytetään tyypillisesti liikenne rikoksissa ja näpistyksissä. Sakkomääräyksellä voidaan määrätä rikkomuskohtaisesti enintään 20 päiväsakon suuruinen sakko tai yhteinen sakkorangaistus useammasta rikkomuksesta, sekä lisäksi sakon tai yhteisen sakon korotukset, menettämisseuraamus ja rikosuhrimaksu, jotka pannaan täytäntöön kuin lainvoimainen tuomio. (Oikeusrekisterikeskus 2017; Poliisi 2020.)

Jos suostumusta sakkomenettelyyn ei ole joltain osin tai lainkaan tai asiaan tarvitaan syyttäjän ratkaisu, käytetään sakko- ja rangaistusvaatimusta. Sakkovaatimusta voidaan käyttää esimerkiksi tilanteessa, jossa epäillyn päiväsakkoihin vaikuttavat tulot ovat muuttuneet verotiedoista oleellisesti ja epäillylle annetaan mahdollisuus toimittaa muuttuneet tulotiedot syyttäjälle. Rangaistusmääräys on poliisin antamaan sakkovaatimukseen perustuva syyttäjän määräämä sakko. Rangaistusvaatimus otetaan käyttöön tilanteessa, jossa epäilty ei suostu sakkomenettelyyn, mutta hänelle varataan 30 päivän harkinta-aika suostumuksen antamiseen jälkikäteen. Sakotettava ei voi kieltäytymisen jälkeen ilmoittaa suullisesti suostumustaan, vaan hän voi maksaa harkinta-aikana osan sakosta tai koko sakon ja näin osoittaa suostuvansa sakkomenettelyyn (Syyttäjälaitos 2021b). Jos sakkoa ei ole rangaistusvaatimusasiassa maksettu määräajassa, sakkoasia siirtyy rikosprosessiin eli esitutkintaan ja siitä syyteharkintaan sekä mahdolliseen oikeudenkäyntiin (Syyttäjälaitos 2021b). (Poliisi 2020.)

Rikoslain 2 a luvun 4 §:n mukaan sakkoon tuomitulle, jolta ei ole saatu sakkoa perityksi, on maksamatta olevan sakon sijasta määrättävä muuntorangaistuksena vankeutta. Sakon muuntorangaistusta ei voida kuitenkaan määrätä, jos sakkoon johtanut rikos on tehty alle 18-vuotiaana. (L 19.12.1889/39.)

Erilaiset sakkorangaistukset ovat selvästi yleisin seuraamus sekä 15–17-vuotiaiden, että 18–20-vuotiaiden ikäryhmässä. Vuonna 2018 tuomioistuimissa rangaistuksena tuomittiin sakkoa 15–17-vuotiaista noin 78 %:lle ja 18–20-vuotiaista noin

69 %:lle. Keskimääräinen oikeudenkäynnissä tuomittujen päiväsakkojen lukumäärä vuonna 2018 oli 15–17-vuotiaiden ikäryhmässä 32 ja kaikissa ikäryhmissä 39. 15–17-vuotiaille tuomitun yhden päiväsakon arvo oli keskimääräisesti 6,60 euroa ja muiden ikäryhmien 12 euroa. Vuonna 2018 tuomioistuimissa tuomitut sakot olivat 15–17-vuotiaiden ikäryhmässä kokonaisrahamäärältään noin 220 euroa ja muissa ikäryhmissä tuomitut sakot 475 euroa. Nuorille tuomioistuimessa määrätyt sakot ovat noin kolme kertaa suurempia kuin rangaistus- ja sakkomääräysmenettelyssä saadut sakot. (Niemi 2019, 149, 151.)

Yleisin nuoriin kohdistettava rikosoikeudellinen rangaistus on rangaistus- tai sakkomääräysmenettelysakko. Vuonna 2018 keskimääräinen 15–17-vuotiaiden rangaistusmääräyssakko on 62 euroa ja sakkomääräyssakko 83 euroa. Rangaistus- ja sakkomääräysmenettelyssä annettujen päiväsakkojen lukumäärä on yleensä matala, kuten 10 päiväsakkoa. Alaikäisille nuorille määrättävät sakkorangaistukset ovat siis lähtökohtaisesti lievempiä ja niihin vaikuttavat myös sakkojen rahamäärää korottavien nettotulojen puuttuminen. (Niemi 2019, 149, 151.)

5.5 Ehdollinen vankeusrangaistus

Ehdollisen vankeusrangaistuksen pituus on enintään kaksi vuotta (Rikosseuraamuslaitos 2017, 6). Rikoslain (L 19.12.1889/39) 6 luvun 9 §:n nojalla määräaikainen, enintään kahden vuoden vankeusrangaistus voidaan määrätä ehdolliseksi, jollei rikoksen vakavuus, rikoksesta ilmenevä tekijän syyllisyys tai tekijän aikaisempi rikollisuus edellytä ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista. Ehdollisessa vankeusrangaistuksessa vankeuden täytäntöönpanoa lykätään vähintään vuoden ja enintään kolmen vuoden koeajaksi. Kun tuomio julistetaan tai annetaan, koeaika alkaa (L 19.12.1889/39). Tuomioistuin voi määrätä ehdollisen vankeuden täytäntöön pantavaksi, jos ehdolliseen vankeuteen tuomittu tämän koeajan aikana tekee uuden rikoksen, josta olisi tuomittava ehdotonta vankeutta. Tällaisessa tilanteessa täytäntöön pantavasta rangaistuksesta ja koeajalla tehdystä rikoksesta tuomittavasta rangaistuksesta määrätään yhteinen ehdoton vankeusrangaistus tai yhdistelmä rangaistus (L 19.12.1889/39). Ehdollinen vankeusrangaistus voidaan

myös määrätä täytäntöön pantavaksi vain osaksi, jolloin loppuosa rangaistuksesta jää ehdolliseksi entisiin koeajoin. (Rikosseuraamuslaitos 2020.)

Ehdollinen vankeusrangaistus oli vuonna 2018 toiseksi yleisin nuorille rikoksentehtäjille tuomittu rangaistus (Niemi 2019, 159). 15–17-vuotiaille vuonna 2018 tuomituista vankeusrangaistuksista 87 % oli ehdollisia. Vastaava luku 18–20-vuotiaiden ikäryhmässä oli 77 %. Aikuisten vankeustuomioista ehdollisia oli 63 %. Tuomioistuimessa käsiteltävien rikosasioiden 15–17-vuotiaista vastaajista vajaa viidesosa tuomitaan ehdolliseen vankeuteen. Viime vuosina vain muutamassa tapauksessa nuoren ehdollinen vankeustuomio on laitettu täytäntöön ja nuori on joutunut vankilaan. (Niemi 2019, 151, 156.)

Ehdollisen vankeuden tehosteena voidaan tuomita valvontaa, oheissakkoa tai 14–120 tuntia yhdyskuntapalvelua. Yhdyskuntapalvelu voidaan määrätä ehdollisen vankeuden tehosteeksi, jos ehdollisen vankeuden pituus on kahdeksan kuukautta tai enemmän. Vuonna 2018 15–17-vuotiaiden ehdollisista vankeusrangaistuksista 49 %:ssa käytettiin tehosteena valvontaa. 18–20-vuotiaiden ehdollisen vankeuden tehosteena oli 29 %:ssa oheissakko, 37 %:ssa valvonta ja 22 %:ssa yhdyskuntapalvelu. (Niemi 2019, 151; Rikosseuraamuslaitos 2020.)

5.5.1 Ehdollisesti rangaistun nuoren valvonta

Ehdolliseen vankeuteen tuomitulle alle 21-vuotiaalle henkilölle voidaan tuomita oheisrangaistuksena 15 kuukauden pituinen valvonta. Valvonnan kautta pyritään vähentämään uusiin rikoksiin syyllistymistä, tukemaan nuoren pyrkimyksiä rikoksettomaan elämään ja vahvistamaan nuoren mahdollisuuksia kiinnittyä yhteiskuntaan. Nuoren valvojana toimii Rikosseuraamuslaitoksen työntekijä (Rikosseuraamuslaitos 2015b). Valvonta sisältää valvottavan ja valvojan välisiä tapaamisia sekä mahdollisesti yhteistyötä valvottavan läheisten tai eri viranomaisten kanssa. (Rikosseuraamuslaitos 2015a.)

Valvottavan nuoren tulee suorittaa valvontatapaamiset säännöllisesti ennalta sovitettuina aikoina ja päihteettömänä. Tapaamisissa valvottava keskustelee valvojan kanssa rikokseen tekemiseen johtaneista syistä sekä myös esimerkiksi raha-asioista, ihmissuhteista ja työelämästä. Valvottavan tekemään rikokseen liittyvät keskustelut kuuluvat aina valvonnan sisältöön ja niiden tarkoituksena on saada valvottava ymmärtämään omaa käyttäytymistään eri tilanteissa. Valvojalta saa myös kannustusta, neuvoja ja apua viranomaisten kanssa toimimiseen. Valvonnan sisältö suunnitellaan yhdessä valvottavan nuoren kanssa. (Rikosseuraamuslaitos 2015b.)

Mikäli valvontaan tuomittu nuori ei noudata valvonnan sääntöjä, mahdollinen tehty rikkomus selvitetään ja valvottava voi saada huomautuksen tai kirjallisen varoituksen. Poliisi voi tarvittaessa noutaa valvottavan valvontatapaamiseen. Valvottavan rikkoessa valvonnan sääntöjä Rikosseuraamuslaitos voi myös esittää syyttäjälle ehdotuksen valvonta-ajan pidentämisestä tai olla tarvittaessa yhteydessä muihin viranomaisiin valvonnan toteutumisen turvaamiseksi. (Rikosseuraamuslaitos 2015b.)

Jos valvontaa käytetään nuorille rikoksenteikijöille ehdollisen vankeuden tehosteena ja sitä pidetään perusteltuna rikoksenteikijän sosiaalisen selviytymisen edistämiseksi ja uusien rikosten ehkäisemiseksi, tulee siitä tehdä erillinen päätös tuomioistuimessa. Aiemmin nuori rikoksenteikijä oli automaattisesti valvonnassa ja oikeuden tuli erikseen määrätä, ettei valvonnan tarvetta ole. Tuomioistuimen tekemän erillisen päätöksen vuoksi valvonnan käyttö on vähentynyt. Aiemmin vuosina 1999–2000 valvonta liitettiin ehdollisesti rangaistulle sekä 15–17-vuotiaiden että 18–20-vuotiaiden ikäryhmässä noin 85 %:ssa tapauksista. Nykyisin ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena määrätään valvonta 15–17-vuotiaille noin joka toisessa tapauksessa ja 18–20-vuotiaille noin vajaassa puolessa tapauksista. (Niemi 2019, 155.)

5.6 Nuorisorangaistus

Rikoksissa, joissa sakko koetaan liian lievänä ja ehdoton vankeus liian ankarana seuraamuksena, 15–17-vuotias rikoksentekijä voidaan tuomita nuorisorangaistukseen. 18–20-vuotias rikoksentekijä voidaan samassa tilanteessa tuomita ehdottomaan vankeuteen sellaisenaan tai muunnettuna yhdyskuntapalveluksi tai valvontarangaistukseksi. (Rikosseuraamuslaitos 2015a; Niemi 2019, 152.)

Nuorisorangaistus on pituudeltaan 4–12 kuukautta ja sen pyrkimyksenä on vähentää nuoren rikoksiin syylistymistä. Nuorisorangaistukseen tuomitun nuoren kanssa työskennellään tiiviisti säännöllisten valvontatapaamisten, sosiaalista toimintakykyä edistävien tehtävien ja ohjelmien, sekä työelämään ja työhön perehtymisen kautta. Nuorisorangaistukseen liittyvä valvonta on ajallisesti intensiivisempää ja sisällöllisesti laajempaa verrattuna ehdolliseen vankeuteen liittyvään valvontaan (Niemi 2019, 156). Valvottava saa tehdä nuorisorangaistukseen kuuluvia asioita enintään 8 tuntia viikossa (Rikosseuraamuslaitos 2015c). Nuori on velvollinen suorittamaan nuorisorangaistusta etukäteen vahvistetun aikataulun mukaisesti. (Rikosseuraamuslaitos 2015a.)

Nuorisorangaistukseen kuuluvia valvontatapaamisia koskevat samat periaatteet ja säännöt kuin ehdollisesti rangaistun nuoren valvontatapaamisiakin. Jos tuomittu nuori jättää nuorisorangaistuksen suorittamisen aloittamatta, kesken tai mahdollisen annetun varoituksen huomioimatta, Rikosseuraamuslaitos välittää asian syyttäjälle jatkotoimia varten (Rikosseuraamuslaitos 2015c). Tuomioistuimien voi määrätä ehdotonta vankeutta suorittamatta jääneen nuorisorangaistuksen tilalle (Rikosseuraamuslaitos 2015c).

Nuorisorangaistuksen käyttö on ollut harvinaista ja huomattavasti vähäisempää kuin lakia säädettäessä tavoiteltiin. Rangaistuksen kokeiluvaiheessa vuosina 1997–2004 nuorisorangaistukseen tuomittiin vuosittain keskimäärin 40 ja enimmillään 100 nuorta. Valtakunnallisen käyttöönoton jälkeen vuosina 2005–2011 nuorisorangaistustuomioita määrättiin vuosittain keskimäärin 20 kappaletta ja

vuosina 2021–2018 nuorisorangaistukseen tuomittiin vuosittain vain 5–10 nuorta. Vuonna 2018 nuorisorangaistukseen tuomittiin vain 0,4 % nuorista rikoksentekijöistä. (Niemi 2019, 152, 156.)

Rikosseuraamuslaitos suosittaa vain noin puolessa antamistaan toimeenpanosuunnitelmalausunnoistaan nuorisorangaistuksen käyttöä ja tuomioistuimet saatavat tuomita nuorisorangaistuksen sijasta oheissakkoa tai valvonnalla tehostetun ehdollisen vankeuden. Näiden nähdään olevan syitä nuorisorangaistuksen vähäisen käytön takana. Nuorten keskivakavassa rikollisuudessa nuorisorangaistusta selvästi yleisempi seuraamus on valvonnalla tehostettu ehdollinen vankeus. (Niemi 2019, 156.)

5.7 Yhdyskuntapalvelu

Yhdyskuntapalvelu on ehdottoman vankeuden sijasta määrättävä vaihtoehtoinen rangaistus, jossa tuomittu tekee vapaa-ajallaan palkatonta työtä sovittun aikataulun mukaisesti (Rikosseuraamuslaitos 2015e). Enintään kahdeksan kuukauden ehdoton vankeus voidaan muuntaa tietyin edellytyksin 14–240 tunnin yhdyskuntapalveluksi (Rikosseuraamuslaitos 2017, 8).

Yhdyskuntapalvelupaikkana voi olla esimerkiksi kunnan, seurakunnan, yhdistyksen tai urheiluseuran tarjoama paikka. Yksi tehty yhdyskuntapalvelutunti vastaa yhden päivän vankeutta. Tuomittu suorittaa yhdyskuntapalvelua yleensä kaksi kertaa viikossa ja enintään neljään tuntiin kerrallaan. (Rikosseuraamuslaitos 2015e.) Käytännössä siis yhdyskuntapalveluun tuomittu suorittaa viikossa enimmillään kahdeksan päivän edestä vankeutta.

Yhdyskuntapalvelurangaistusta voidaan suorittaa myös enintään 30 tunnin edestä osallistumalla Rikosseuraamuslaitoksen järjestämään tai hyväksymään toimintaan taikka sosiaali- ja terveydenhuollon julkisen tai yksityisen palveluntuottajan järjestämään avohoitoon. Toiminnalla tai hoidolla pyritään vähentämään tuomitun uusintarikollisuuden riskiä tai päihdeongelmia sekä lisäämään tuomitun edellytyksiä

suorittaa yhdyskuntapalvelurangaistus. Vähintään puolet tuomitusta rangaistuksesta tulee kuitenkin suorittaa työllä. Alle 21-vuotiaalle rikosentekijälle tuomittuun yhdyskuntapalveluun voidaan sisällyttää lisäksi erityisesti nuorille suunnattuja sosiaalista toimintakykyä edistäviä tehtäviä ja ohjelmia sekä niiden yhteydessä annettavaa tukea ja ohjausta. Tällaisessa tilanteessa voidaan poiketa myös edellä mainituista, toiminnan määrää koskevista rajoituksista. (L 10.4.2015/400.)

Yhdyskuntapalveluun tuomittu osallistuu rangaistusajan suunnitelman laatimiseen ja sitoutuu tulemaan sovittuihin tapaamisiin ajoissa ja päihteettömänä. Tuomitun tulee suorittaa annetut yhdyskuntapalvelutehtävät huolellisesti ja moitteetta, sekä käyttäytyä asiallisesti. Häntä velvoittaa myös salassapitovelvollisuus koskien palvelupaikan asioita. Mikäli tuomitulle tulee este saapua yhdyskuntapalveluun, on hänen toimitettava valvojalleen viipymättä tästä selvitys. Tuomitulla on velvollisuus osallistua puhalluskokeeseen tai sylki- tai virtsanäytteen antamiseen epäiltäessä hänen päihteettömyyttään. Tuomitun tulee ilmoittaa valvojalleen myös elämäntilanteen muutoksista, kuten muuttuneesta osoitteesta. Yhdyskuntapalveluun voi sisältyä työpalvelun lisäksi yhdyskuntapalvelun suorittamista tukevia, kurssiin rinnastettavia tunteja, jotka luetaan myös ehdottoman vankeuden suorittamiseksi. (Rikosseuraamuslaitos 2015e.)

Jos yhdyskuntapalveluun tuomittu ei noudata yhdyskuntapalvelun sääntöjä, hänelle voidaan antaa huomautus tai kirjallinen varoitus. Törkeästä rikkomuksesta yhdyskuntapalvelu määrätään keskeytettäväksi ja siitä tehdään ilmoitus myös syyttäjälle. Yhdyskuntapalvelu voidaan tuomioistuimen päätöksellä muuntaa takaisin vankeudeksi. (Rikosseuraamuslaitos 2015e.)

15–17-vuotiaita tuomitaan ehdottoman vankeuden sijaan vain harvoin yhdyskuntapalveluun. Syynä tähän on painavien syiden vaatimus tuomittaessa 15–17-vuotiaista enintään kahden vuoden ehdottomaan vankeusrangaistukseen. Yhdyskuntapalvelu onkin yleisempi seuraamus 18–20-vuotiaille, mutta heilläkin seuraamuksen käyttö on selvästi aikuisia vähäisempää. (Niemi 2019, 151).

5.8 Valvontarangaistus

Valvontarangaistus on sähköisesti valvottava rangaistuslaji, joka suoritetaan omassa asunnossa ja sovituissa toimintapaikoissa. Se on pituudeltaan vähintään 14 vuorokautta ja enintään kuusi kuukautta (Rikosseuraamuslaitos 2017, 8). Lyhyet, enintään kuuden kuukauden mittaiset ehdottomat vankeusrangaistukset voidaan tuomita valvontarangaistuksena (Rikosseuraamuslaitos 2017, 8). Sähköinen valvonta suoritetaan kiinnittämällä valvontarangaistusta suorittavan nilkkaan seurantalaitteen, joka on yhteydessä tuomitun asuntoon sijoitettuun seurantalaitteeseen ja siten valvotaan tuomitun liikkumista asunnolta toimintapaikoille tehdyn suunnitelman mukaisesti. Valvontarangaistus voidaan tuomita ehdottoman vankeusrangaistuksen sijaan tilanteessa, jossa yhdyskuntapalvelu ei tule kyseeseen rangaistuslajina. Valvontarangaistuksen tuomitsemisen esteenä voivat olla aiemmat ehdottomat vankeus- ja valvontarangaistukset sekä rikoksen laatu. (Rikosseuraamuslaitos 2015d.)

Valvontarangaistukseen voidaan tuomita yleensä rattijuopumukseen ja omaisuusrikoksiin syyllistyneet sekä lieviin pahoinpitelyrikoksiin syyllistyneet tilanteessa, jossa rikos ei ole kohdistunut rikoksentekijän asuinkumppaniin tai lähiomaiseen. Valvontarangaistuksen täytäntöönpano edellyttää tuomitulta siihen soveltuvaa asuntoa, suostumuksen muilta samassa asunnossa asuvilta henkilöiltä sekä ehdotonta päihteettömyyttä. Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen tulee valvontarangaistuksen täytäntöönpanossa olla tarvittaessa yhteydessä tuomitun kanssa samassa asunnossa asuviin ja alle 18-vuotiaan tuomitun huoltajaan, edunvalvojaan tai muuhun lailliseen edustajaan sekä muun tuomitulle määrätyn paikan yhteyshenkilöön (L 10.4.2015/400). (Rikosseuraamuslaitos 2015d.)

Valvontarangaistusta varten tulee laatia suunnitelma, josta käy ilmi tuomitun päiväkohtainen aikataulu sekä tiedot toiminnasta, johon tuomitun on osallistuttava. Toiminta voi olla työtä, koulutusta, kuntoutusta tai muuta toimintaa vähintään 10 tuntia viikossa ja enintään 40 tuntia viikossa. Valvontarangaistukseen tuomittu saa poistua asunnostaan vain hyväksytyyn syyntuoksi. Päiväohjelma määrittää missä

tuomitun tulee minäkin aikana olla, kuten myös esimerkiksi kaupassa asiointin ja harrastuksien ajankohdat. Tuomitun tukena rangaistuksen suorittamisessa ovat ohjaajat ja yhdyskuntaseuraamustoimiston valvoja. (Rikosseuraamuslaitos 2015d.)

Valvontarangaistuksen suorittamista seurataan tekemällä ennalta ilmoittamattomia tarkastuskäyntejä valvottavan asuntoon ja toimintapaikalle. Tuki- ja valvontapartiot varmistavat valvottavan päihteettömyyden ja muiden velvollisuuksien noudattamisen. Jos valvontarangaistukseen tuomittu rikkoo rangaistuksen ehtoja toistuvasti tai vakavasti, esimerkiksi käyttämällä päihteitä, rangaistus muunnetaan pääsääntöisesti ehdottomaksi vankeudeksi. (Rikosseuraamuslaitos 2015d.)

Valvontarangaistus koskee sekä 15–17-vuotiaita, että 18–20-vuotiaita nuoria rikoksentekejiä (Niemi 2019, 155). 15–17-vuotiaita nuoria tuomitaan hyvin harvoin ehdottoman vankeuden sijaan valvontarangaistukseen. Kuten yhdyskuntapalvelunkin kohdalla syynä tähän on se, että 15–17-vuotiaalle määrättävään, enintään kahden vuoden ehdottomaan vankeusrangaistukseen tulee olla painavat syyt. Valvontarangaistusta käytetään useammin 18–20-vuotiailla, mutta heidänkin ikäryhmässään selvästi vähemmän kuin aikuisilla. (Niemi 2019, 151.)

5.9 Ehdoton vankeusrangaistus

Ehdoton vankeusrangaistus määrätään määräaikaisena tai elinkautisena. Määräaikaisen vankeusrangaistuksen kesto voi olla vähintään 14 vuorokautta ja enintään 12 vuotta. Vain harvoista rikoksista voidaan tuomita elinkautista vankeutta, josta voidaan siis vapautua aikaisintaan 12 vankilassaolovuoden jälkeen. Elinkautiseen vankeuteen tuomittu vanki voi myös vapautua tuomiostaan, mikäli tasavallan presidentti armahtaa hänet. (Rikosseuraamuslaitos 2020a.)

Ehkä merkittävimpana nuorten rikosoikeudellisena lievennyksenä nähdään 15–17-vuotiaiden tuomitseminen ehdottomaan vankeuteen ainoastaan silloin, mikäli

siihen on painavat syyt. Tuomioistuimet ovat olleet pidättyväisiä tulkitsemaan painavien syiden vaatimusta ja nuori rikoksentekijä on voitu tuomita ehdolliseen vankeusrangaistukseen vakavistakin väkivaltarikoksista. Painavien syiden vaatimus ei koske 18–20-vuotiaita rikoksentekijöitä, joiden vankeusrangaistuksista noin viidennes on ehdottomia. Alle 18-vuotiaita nuoria ei voi myöskään tuomita elinkautiseen vankeuteen. Rikoslain (L 19.12.1889/39) 6 luvun 8 §:n alle 18-vuotiaisiin sovellettavan lievennetyn rangaistusasteikon nojalla enimmäisrangaistus elinkautisen vankeuden sijasta on kaksitoista vuotta vankeutta ja vähimmäisrangaistus kaksi vuotta vankeutta. 18–20-vuotias rikoksentekijä voidaan tuomita myös elinkautiseen vankeuteen ja hänet voidaan päästää ehdonlaiseen vapauteen aikaisintaan 10 vankilassaolovuoden jälkeen (Rikosseuraamuslaitos 2020). (Niemi 2019, 147–148, 153.)

Vuonna 2018 15–17-vuotiaista rikoksentekijöistä tuomittiin vankilaan 0,6 %, 18–20-vuotiaista rikoksentekijöistä 5,5 % ja yli 21-vuotiaista rikoksentekijöistä 10,5 %. Vankilarangaistukseen johtaneissa rikoksissa rikoksentekijä on usein rikoksentekohetkellä lähestynyt täysi-ikäisyyttä, jolloin valtaosa 15–17-vuotiaista vankeusrangaistukseen tuomituista on tuomitsemishetkellä jo saavuttanut täysi-ikäisyyden. 15–17-vuotiaiden nuorisovankien osuus oli 0,1–0,3 % ja 18–20-vuotiaiden nuorisovankien osuus oli 2,7 % kaikista vankeus- ja tutkintavangeista vuonna 2018. Nuorisovankien määrää tarkastellessa tulee kuitenkin ottaa huomioon myös lastensuojelun laitossijoitukseen johtavien pakkotoimien rikosperusteisuus, sillä esimerkiksi vuoden 2005 arvion mukaan 150 alle 18-vuotiaista nuorta oli tahdonvastaisesti huostaan otettuna osaksi nuoren rikoskäyttäytymisestä johtuen. Suomessa siis lastensuojeluviranomaiset kantavat päävastuun rikoksilla oirehtivien nuorten kohtelusta vankeinhoitoviranomaisten sijaan. (Niemi 2019, 151, 158–159.)

Ehdottomaan vankeuteen tuomittu ei välttämättä suorita vankeusrangaistustaan fyysisesti vankilassa, vaan vanki voidaan sijoittaa myös ulkopuoliseen laitokseen. Esimerkiksi päihdeongelmainen, luotettavaksi katsottava vanki voidaan sijoittaa

määrääjäksi vankilan ulkopuoliseen laitokseen, jossa hän osallistuu päihdehoitoon. Vangin sijoittamisesta ulkopuoliseen laitokseen laaditaan vankilan, sijoituslaitoksen, vangin kotikunnan ja vangin välinen sopimus (Knuuti 2007, 2). Sijoituspaikan edellytykset on säädetty valtioneuvoston asetuksessa vankeudesta 4 luvun 21 §:ssä, jonka mukaan sijoituspaikan tulee olla valtion, kunnan, kuntayhtymän tai muun julkisyhteisön ylläpitämä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja tuottava yksikkö taikka vastaava yksityinen yksikkö, jonka toiminta on järjestetty yksityisistä sosiaalipalveluista annetun lain tai yksityisestä terveydenhuollosta annetun lain mukaisesti, taikka yksikkö, jota ylläpitää rikosseuraamusalalla toimiva yhdistys tai säätiö, jonka Rikosseuraamuslaitos on hyväksynyt sijoituspaikaksi (A 30.4.2015/548). Sijoitettaessa alaikäistä vankia ulkopuoliseen laitokseen, sijoitus sopimus tulee olla tehty kirjallisesti vankilan, sijoituspaikan, vangin ja lastensuojelun välisenä sopimuksena. (Vesterbacka & Knuuti 2016)

5.9.1 Ehdonalainen vapaus ja valvonta

Ehdonalainen vapaus tarkoittaa tilannetta, jossa ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomittu vanki päästetään suorittamaan loppuosa rangaistuksesta vapauteen. Vanki päästetään ehdonalaiseen vapauteen lähes poikkeuksetta hänen suoritettuaan vankeusrangaistuksesta määrääjän vankilassa. Helsingin hovioikeus päättää ehdonalaista vapautta koskevat asiat tuomitun anomuksesta (Rikosseuraamuslaitos 2017, 6). (Rikosseuraamuslaitos 2019a; Rikosseuraamuslaitos 2020a.)

Ennen ehdonalaista vapauttamista vanki voidaan päästää valvottuun koevapauteen, jolla pyritään ylläpitämään ja edistämään vangin valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan suunnitelmallisella ja asteittaisella vapauttamisella (Rikosseuraamuslaitos 2017, 19). Vangilta edellytetään koevapauden aikana päihteettömyyttä ja muiden ehtojen noudattamista, joita valvotaan esimerkiksi ennalta ilmoittamattomin kotikäynnein ja sähköisellä valvontatekniikalla (Rikosseuraamuslaitos 2017, 19). Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen tulee tarvittaessa olla yhteydessä alle 18-vuotiaan koevapauden sijoitetun henkilön huoltajaan, edunvalvojan tai muuhun

lailliseen edustajaan (L 23.8.2013/629). Elinkautiseen vankeuteen tuomittu vanki voidaan määrätä valvottuun koevapauteen ennen ehdonalaiseen vapauteen päättämistä (Rikosseuraamuslaitos 2020a).

Alle 21-vuotiaana tehdystä rikoksesta johtuvaa määräaikaista vankeusrangaistusta suorittava vanki päästetään ehdonalaiseen vapauteen pääsäännön mukaan silloin, kun hän on suorittanut rangaistuksestaan puolet. Alle 21-vuotiaana rikoksen tehnyt vanki, joka ei ole rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa, päästetään ehdonalaiseen vapauteen hänen suoritettuaan rangaistuksesta yhden kolmasosan. Ehdonalaista vapauttamista voidaan lykätä vangin suostumuksella, jos vangille on tulossa täytäntöön pantavaksi uusia vankeusrangaistuksia tai sakon muuntorangaistuksia, tai jos vanki haluaa muusta perustellusta syystä vapauttamisensa lykkäämistä. Ehdonalaisen vapauden lykkäys voidaan tehdä myös ilman vangin suostumusta tilanteessa, jossa vangin käyttäytymisen tai hänen esittämiensä uhkausten perusteella voidaan arvioida olevan ilmeinen vaara, että vanki vapauduttuaan syyllistyy henkeä, terveyttä tai vapautta törkeästi loukkaavaan rikokseen ja vapauttamisen lykkääminen on siten perusteltua rikoksen estämiseksi. (L 19.12.1889/39.)

Jos rikos on tehty alle 21-vuotiaana, määrätään ehdonalaisen vapauden yhteyteen aina valvonta. Valvonta määrätään myös, kun jäännösrangaistus on yli vuoden ja kuuden kuukauden mittainen tai jos tuomittu pyytää sitä itse. Valvonnan pituus on jäännösrangaistuksen mittainen ja pisimmillään kolme vuotta. Ehdonalaisen vapauden yhteyteen määrättyssä valvonnassa tuomittu tapaa valvojana toimivaa Rikosseuraamuslaitoksen työntekijää säännöllisesti ennalta sovittuina aikoina, jotka on määritelty rangaistusajan suunnitelmassa. Valvonnan sisältö suunnitellaan yhdessä tuomitun kanssa. Myös apuvalvojaksi nimetty yksityishenkilö voi tarvittaessa hoitaa valvontaa. (Rikosseuraamuslaitos 2015f; Rikosseuraamuslaitos 2019a.)

Tuomitun rikkoessa ehdonalaisen vapauden ja valvonnan sääntöjä, hänelle voidaan antaa huomautus tai varoitus. Poliisi voi tarvittaessa noutaa tuomitun valvontatapaamiseen. 4–14 vuorokautta jäännösrangaistuksesta voidaan muuntaa rikkomuksen tapahtuessa vankeudeksi Rikosseuraamuslaitoksen ilmoituksesta syyttäjälle. (Rikosseuraamuslaitos 2015f.)

5.10 Yhdistelmärangaistus

Yhdistelmärangaistus on vankeusajasta ja yhden vuoden mittaisesta valvonta-ajasta koostuva rangaistus. Siitä säädetään rikoslain (L 19.12.1889/39) 2 c luvun 11 §:ssä ja laissa yhdistelmärangaistuksen täytäntöönpanosta (L 1.12.2017/801) sekä valtioneuvoston asetuksella yhdistelmärangaistukseen kuuluvan valvonta-ajan täytäntöönpanosta (A 15.2.2018/140). Yhdistelmärangaistukseen voidaan tuomita sellainen rikoksentekijä, joka on uusinnut vakavan rikoksen ja jota pidetään erittäin vaarallisena toisen hengelle, terveydelle tai vapaudelle. Valvonta toteutetaan välittömästi vankilassa suoritettujen rangaistuksen loputtua. Valvonnan sisältö määritellään yksilöllisesti, mutta yleensä valvottavaa veloitetaan pysymään asunnossa määrättyinä aikoina, päihteettömyyteen valvonta-aikaan liittyvissä tilaisuuksissa, osallistumaan kuntoutukseen tai muuhun toimintaan sekä sitoutumaan sähköiseen valvontaan kuten jalkapantaan. Valvonnan tarkoituksena on vähentää vakavien rikosten uusimisen riskiä sekä suunnitelmallisella ja asteittaisella vapautamisella ylläpitää ja edistää valvottavan valmiuksia sijoittua yhteiskuntaan. (L 1.12.2017/801; Rikosseuraamuslaitos 2019b.)

Jos valvottava rikkoor törkeästi velvollisuuksiaan valvonnan aikana, hänet voidaan tuomita suorittamaan jäljellä oleva valvonta-aika ehdottomana vankeutena. Yhdistelmärangaistusta suorittavan ei ole mahdollista päästä ehdonlaiseen vapautteen tai valvottuun koevapautteen rangaistukseen kuuluvasta valvonta-ajasta johtuen. Yhdistelmärangaistusta koskeva laki tuli voimaan tammikuussa 2018 ja se korvasi vakavien rikosten uusijoille tarkoitettua vankeusrangaistuksen, joka suoritetaan kokonaisuudessaan vankilassa. (Rikosseuraamuslaitos 2019b.)

Yhdistelmärangaistus on siis melko uusi rangaistuslaji ja tämän vuoksi sitä on käytetty vasta vähän. Yhdistelmärangaistusta käytettiin rangaistuksena neljälle henkilölle vuonna 2018. Tilastokeskuksen (2021) tilastotietokannan mukaan vuosina 2018–2019 yhdistelmärangaistukseen ei ole tuomittu alle 21-vuotiaita. (Tilastokeskus 2019.)

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää nuorten rikoksenteekijöiden rikosprosessissa huomioitavat lainsäädännölliset erityispiirteet. Ajantasaisesta lainsäädännöstä pyrittiin keräämään ja kokoamaan yhteen nimenomaisesti nuoresta iästä johtuvat erityiset lain säännökset. Näitä säännöksiä myös pyrittiin analysoimaan ja tulkitsemaan esimerkiksi lain esitöiden ja oikeuskirjallisuuden avulla. Tässä luvussa käsitellään tutkimuksen tuloksia ja niistä tehtyjä johtopäätöksiä, sekä pohditaan tutkimuksen luotettavuutta, pätevyyttä ja eettisyyttä sekä mahdollisia jatkotutkimusehdotuksia. Viimeiseksi analysoidaan ja arvioidaan opinnäytetyöprosessia kokonaisuudessaan.

6.1 Yhteenveto tutkimuksen tuloksista

Tutkimuksen hypoteesina oli se, että nuorten rikoksenteekijöiden nuoresta iästä johtuvat, erityiset lainsäädännölliset seikat ovat läsnä rikosprosessin kaikissa vaiheissa. Ajantasainen lainsäädäntö tuki tätä hypoteesia, sillä nuoria koskevia erityisiä lain säännöksiä ilmeni esitutinnan, syyteharkinnan, tuomioistuinkäsittelyn, rangaistuksen määräämisen sekä rangaistuksen täytäntöönpanon osalta. Tutkimuksen pyrkimyksenä olikin perehtyä näihin lievennyksiin ja saada niistä kattava kokonaiskuva koko rikosprosessin ajalta. Aineistoa analysoidessa todettiin, että nuoret rikoksenteekijät ovat huomioitu moniulotteisesti rikosprosessiin liittyvässä lainsäädännössä. Tutkimusongelmiin löydettiin vastaukset, joita käsitellään seuraavaksi.

Tutkimuksen ensimmäinen tutkimusongelma oli se, miten lainsäädäntö määrittelee nuoren rikoksenteekijän. Nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä annetun lain määritelmän mukaan nuorella rikoksesta epäillyllä tarkoitetaan henkilöä, jonka epäillään syyllistyneen rikokseen 15–20-vuotiaana ja nuoren rikoksella tarkoitetaan rikosta, jonka tekijäksi epäilty tai rikokseen syylliseksi todettu on tekohetkellä ollut 15–20-vuotias. Rikoksentekohetki siis määrittää rikoksenteekijän iän. Käytännössä jos tällä hetkellä 22-vuotiaan epäillään syyllistyneen kolme

vuotta sitten rikokseen hänen ollessaan 19-vuotias, häntä kohdellaan kyseisen rikoksen kohdalla nuorena rikoksentekijänä. 15–20-vuotiaat jaetaan yleisesti vielä 15–17-vuotiaisiin nuoriin henkilöihin ja 18–20-vuotiaisiin nuoriin aikuisiin. Tämän jaon voi huomata myös lain säännöksistä, sillä ne on yleensä säädetty koskemaan joko alaikäisiä ja alle 18-vuotiaita tai alle 21-vuotiaita.

Alle 15-vuotiaasta rikokseen syyllistyneestä voidaan käyttää sinänsä harhaanjohtavaa nuoren rikoksentekijän termiä, koska he eivät ole ikänsä vuoksi rikosoikeudellisessa vastuussa. Heidän tekemiään rikoksia ei käsitellä oikeudessa tai heitä ei voida rangaista rikoksen tekemisestä rikosoikeudellisella rangaistuksella. Lainsäädännössä alle 15-vuotiaista rikokseen syyllistyneistä käytetään useimmin nimitystä ”alle 15-vuotiaana tehdystä rikollisesta teosta epäilty” tai ”alle 15-vuotias rangaistavaksi säädetyn teon tekijä”. Tutkimuksen perusteella alle 15-vuotiaat on kuitenkin huomioitu tietyissä rikosprosessiin liittyvissä lain säännöksissä rikosoikeudellisen vastuun puuttumisesta huolimatta, esimerkiksi esitutkinnan ja pakkokeinojen käytön osalta.

Toisena tutkimuskysymyksenä oli, että mihin seuraamuksiin nuori rikoksentekijä voidaan tuomita. Nuoren rikosoikeudellisena seuraamuksena voi olla syyttämättä jättäminen, tuomitsematta jättäminen, sakkorangaistus, ehdollinen vankeus, nuorisorangaistus, yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus, ehdoton vankeus tai yhdistelmä-rangaistus. Ehdollisen vankeuden oheisseuraamuksena voidaan määrätä lisäksi valvontaa, oheissakkoa tai yhdyskuntapalvelua. Ehdottomasta vankeudesta pääsee ehdonalaaiseen vapauteen ja valvontaan, kun rangaistuksesta on suoritettu tietty määräaika. Rikoksesta aiheutunut vahingonkorvausvelvollisuus koskee rikoksentekijää iästä riippumatta. Nuorelle voi seurata rikoksesta myös erilaisia lastensuojelullisia toimenpiteitä, mutta ne rajattiin tämän tutkimuksen ulkopuolelle.

Sovittelu ei ole sinänsä rikosoikeudellinen seuraamus, vaan vaihtoehtoinen rikoksen selvittelykeino, jota käytetään hyvin paljon nuorten henkilöiden tekemien rikosten kohdalla. Tämän vuoksi sen käsittely tutkimuksessa on perusteltua, sillä myös sovittelusta on havaittavissa alaikäisiä koskevia erityispiirteitä. Alaikäisen

nuoren sovitteluun tarvitaan henkilökohtainen suostumus sekä alaikäiseltä itseltään, että hänen huoltajaltaan tai lailliselta edustajaltaan. Alle 15-vuotiaan huoltajaa ei saa kieltää osallistumasta sovitteluun ja alle 18-vuotiaan huoltajaa tai muuta laillista edustajaa voidaan kieltää osallistumasta sovitteluun vain, jos osallistumisen katsotaan olevan alaikäisen edun vastaista. Tutkimuksen perusteella voidaan todeta, että tämänhetkisessä seuraamusjärjestelmässä on nuorille rikoksentekeijöille monipuolisesti erilaisia seuraamusvaihtoehtoja. Tämä tukee myös Niemen (2019, 147) toteamusta siitä, että nuorille on olemassa määrällisesti aikuisia enemmän rikosoikeudellisia sanktioita.

Nuoren rikoksentekeijän yleisin rangaistus on sakkorangaistus ja toiseksi yleisin on ehdollinen vankeus. Valvonta määrätään tehosteeksi lähes puolessa kaikista 15–20-vuotiaiden ehdollisista vankeusrangaistuksista. Nämä kertovat osaltaan siitä, että nuoren rankaiseminen pyritään aloittamaan yleensä mahdollisimman lievästä seuraamuksesta. Ehdollisen vankeuden tehosteena olevan valvonnan yleistä käyttöä voidaan selittää sillä, että nuorten nähdään yleisesti olevan vaikutusalttiimpia, jonka vuoksi heihin pyritään vaikuttamaan myös rangaistuksissa ensisijaisesti sosiaalistavilla, kasvatuksellisilla ja koulutuksellisilla vaikuttimilla. Tutkimuksessa ilmi käynyt nuorisorangaistuksen vähäinen käyttö yllätti. Tutkimuksen perusteella voidaan tulkita ehdottoman vankeuden olevan nuorten, erityisesti 15–17-vuotiaiden, rankaisussa viimesijaisia keinoja, mikä tukee myös Marttusen (2008, 336) yhteenvedoa Suomessa vallitsevasta yhteisymmärryksestä, jonka mukaan lapset ja nuoret tulee tuomita vankeuteen vain ääritilanteissa.

Kolmas tutkimusongelma oli, että mitä erityisiä lainsäädännöllisiä, nuoresta iästä johtuvia seikkoja tulee ottaa huomioon nuoren rikoksentekeijän rikosprosessin eri vaiheissa ja seuraamusvalinnassa. Epäiltyä on kohdeltava esitutkinnassa ikänsä ja kehitystasonsa edellyttämällä tavalla ja tutkintatoimenpiteet eivät saa aiheuttaa alaikäiselle tarpeetonta haittaa. Esitutkintaviranomaisen tulee tarvittaessa konsultoida lääkäriä tai muuta asiantuntijaa tutkintatoimenpiteiden kohdistamisesta alaikäistä kohtaan. Alle 18-vuotiaalle epäillylle on myös tarvittaessa määrättävä

edunvalvoja ja puolustaja. Alaikäiselle on ilmoitettava epäillyn yleisien oikeuksien lisäksi käsittelyn seuraavista vaiheista ja viranomaisten roolista. Hänelle on lisäksi annettava tieto huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan informoimisesta epäillyn oikeuksiin liittyen ja heidän läsnäolo-oikeudestaan kuulustelussa.

Alle 18-vuotiasta ei saa kuulustella ilman esteetöntä kuulustelutodistajaa, avustajaa, laillista edustajaa, sosiaaliviranomaisen edustajaa tai kuulustelutilaisuuden tallentamista. Alle 15-vuotiaan epäillyn huoltajalla, edunvalvojalla tai laillisella edustajalla on oikeus olla läsnä kuulustelussa. Jos laillisella edustajalla ei ole oikeutta vajaavaltaisen puhevallan käyttöön hänen sijallaan tai ohellaan, alle 18-vuotiaalla saa olla kuulustelussa muu hänelle läheinen aikuinen. Alle 15-vuotiaan kohdalla on määrätty lisäksi erittäin painavien syiden vaatimus pidettäessä häntä esitutkinnassa kerrallaan yli 12 tuntia ja enintään 24 tuntia. Alaikäistä epäiltyä koskeva esitutkinta tulee suorittaa kiireellisesti ja esitutkinnan valmistuttua rikos tulee ilmoittaa 14 vuorokauden kuluessa syyttäjälle, sosiaaliviranomaiselle ja Rikosseuraamuslaitokselle.

Tutkimuksen perusteella esitutkinnan yhtenä keskeisimpänä erityispiirteenä voidaan siis nähdä alaikäisten kohdalla kiireellisyys ja nuoren iän huomioiva kohtelu. Toisekseen on tärkeää huomioida lain velvoittamat vaatimukset alaikäisen laajemmasta tiedottamisesta sekä tarvittaessa edunvalvojan ja puolustajan määräämisestä. Sosiaalitoimen ja huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan on oltava nuoren epäillyn ohella läsnä esitutkinnan aikana.

Erytispiirteitä huomattiin myös tarkasteltaessa pakkokeinojen käyttöä nuorten rikoksesta epäiltyjen osalta. Alle 18-vuotiaalle tulee ilmoittaa kirjallisena tieto hänen oikeuksistaan, tutkintavankeuden vaihtoehtoista sekä tieto siitä, että hänet saa vangita tai määrätä pidettäväksi edelleen vangittuna vain painavista syistä hänen menettäessään esitutkinnan aikana vapautensa. Alle 18-vuotiaan rikoksesta epäillyn tai tuomitun vangitsemiseen ja edelleen vangittuna pitämiseen tulee olla painavat syyt. Harkittaessa painavien syiden vaatimuksia huomioidaan rikoksen

vakavuus, epäilyllä ikä ja vangitseminen ainoana tosiasiallisena keinona rikoskierteen katkaisemisessa, mikäli lastensuojelun keinot eivät ole riittäviä. Vaadittaessa alle 18-vuotiasta vangittavaksi on kuultava hänen huoltajaansa, edunvalvojaansa tai muuta laillista edustajaa sekä sosiaalihuollon edustajaa. Kuulemisesta voidaan poiketa vain painavilla syillä. Alle 15-vuotiasta ei saa pidättää, vangita tai määrätä matkustuskieltoon.

Alaikäisen vapaudenmenetyksestä tulee ilmoittaa ilman aiheetonta viivästystä sosiaaliviranomaiselle ja alaikäisen huoltajalle, jollei se ole lapsen edun vastaista. Alle 21-vuotiaana rikoksen tehneen tai muusta syystä kuin rikoksen johdosta alle 21-vuotiaana kiinni otetun vapautensa menettäneen kohdalla on kiinnitettävä erityistä huomiota vapautensa menettäneen iästä ja kehitysvaiheesta johtuviin tarpeisiin. Tällä tarkoitettiin lain esitöiden (HE 90/2005 vp, 65) mukaan poliisin velvollisuutta järjestää tarvittaessa sosiaaliviranomaisen yhteistyön avulla vapautensa menettäneelle tukea ja apua. Vapautensa menettänyttä alle 18-vuotiasta tulee informoida säilytystilan oloista sekä hänen oikeuksistaan ja velvollisuuksistaan kirjallisesti hänen ymmärtämällään kielellä.

Myös alle 18-vuotiaan tutkintavangin kohdalla tulee huomioida vangin iästä ja kehitysvaiheesta johtuvat tarpeet ja hänelle on annettava tiedot vankilan oloista sekä vangin oikeuksista ja velvollisuuksista kirjallisesti hänen ymmärtämällään kielellä. Alle 18-vuotias tutkintavanki tulee pitää erillään aikuisista vangeista, ellei hänen etunsa muuta vaadi. Lisäksi alaikäisen terveydentila tulee selvittää hänen pyynnöstään ilman aiheetonta viivästystä. Merkityksellisimpiä tutkimuksessa esille nousseita erityispiirteitä pakkokeinojen osalta ovat painavien syiden vaatimus, jota vaaditaan sekä vangittaessa että määrättäessä alle 18-vuotias edelleen pidettäväksi vangittuna sekä iästä ja kehitysvaiheesta johtuvien tarpeiden huomiointi alle 18-vuotiaan tutkintavangin ja vapautensa menettäneen kohdalla. Kuten esitutkinnassakin, myös pakkokeinojen kohdalla alle 18-vuotiaan huoltajan, edunvalvojan, muun laillisen edustajan sekä sosiaalihuollon edustajan kuuleminen on oleellisessa asemassa.

Alle 18-vuotiaan epäillyn rikosasiassa syyttäjän tulee päättää syytteen nostosta kiireellisesti ja syyte on nostettava ilman viivytystä. Alle 18-vuotiaalle on määrättävä tuomioesitysneuvotteluun avustaja, vaikka hän ei sitä itse haluaisi. Syyttäjän on tehtävä seuraamusselvityspyyntö Rikosseuraamuslaitokselle 14 vuorokauden kuluessa siitä hetkestä, kun hän saa tiedon 15–20-vuotiaan tekemästä rikoksesta, jonka seuraamus on todennäköisesti sakkoa ankarampi. Nuorta koskevassa syyteharkinnassa siis korostuu tutkimuksen mukaan erityisesti kiireellisyys syytteen nostopäätöksen, syytteen nostamisen ja syyttäjän tekemän seuraamusselvityspyynnön osalta. Jos alle 18-vuotiaan epäillyn tekemän rikoksen katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä tai harkitsemattomuudesta ja siitä on odotettavissa enintään sakkoa tai kuuden kuukauden vankeusrangaistus, henkilö voidaan jättää syyttämättä nuoruusperusteella. Tällöin syytettä ei nosteta.

Yksi tutkimuksesta ilmenneistä keskeisimmistä eroavaisuuksista aikuisen rikosprosessiin on 15–20-vuotiasta koskeva nuoren tilanteen selvittäminen, kun nuoren rikoksesta on odotettavissa sakkoa ankarampi rangaistus. Rikosseuraamuslaitoksen on tehtävä nuorta koskeva seuraamusselvitys 30 vuorokauden kuluessa syyttäjän pyynnöstä. Koska nuorisrikollisuuden taustalla vaikuttavat usein nuorten kypsyttömyys ja harkintakyvyn kehittymättömyys sekä todennäköisesti ohimevä nuoruuteen liittyvä häiriökäyttäytyminen, on rikosprosessissa tärkeää huomioida kokonaisvaltaisesti nuoren elämäntilanne ja sen vaikutukset rikoksen tekemiseen sekä mahdolliseen uusintarikollisuuteen. Seuraamusselvitystä laadittaessa 15–20-vuotiaalle nuorelle itselleen ja alle 18-vuotiaan tapauksessa myös huoltajalle, edunvalvojalle tai muulle lailliselle edustajalle sekä tarvittaville viranomaisille ja asiantuntijoille on varattava tilaisuus tulla kuulluksi. Nuorta tulisi pyrkiä johdattamaan välittömästi rikollisuuden ilmetessä oikeasuuntaisen ohjauksen ja rikoksettomaan elämäntapaan kannustavan vaikuttamisen piiriin uusintarikollisuuden ehkäisemiseksi, jonka vuoksi nuoren seuraamusselvitys huomioidaan perusteellisesti syyttäjän ja tuomioistuimen toimesta syyteharkinnassa ja rangaistuksen määrittämisessä.

Rikosasian ratkaisemisessa ei voida käyttää kirjallista menettelyä vastaajan ollessa alaikäinen. Alle 18-vuotiasta on tiedotettava pääkäsittelykutsun yhteydessä hänen oikeudestaan olla läsnä suullisessa käsittelyssä, ellei häntä määrätä saapumaan henkilökohtaisesti. Lisäksi häntä on tiedotettava huoltajan, edunvalvojan tai laillisen edustajan oikeudesta olla läsnä käsittelyssä, kuva- ja äänitallenteesta annettavan tiedon rajoituksista, mahdollisuudesta asian käsittelyyn yleisön läsnä olematta sekä seuraamusselvityksen laatimisesta. Pääkäsittely tulee pitää 30 vuorokauden kuluessa rikosasian vireille tulosta, jos alle 18-vuotias on syytettynä rikoksesta, josta syytteessä mainittujen seikkojen vallitessa on säädetty kuuden kuukauden vankeusrangaistusta ankarampi rangaistus ja pääkäsittelyn peruuntuessa uusi käsittely tulee järjestää 30 vuorokauden kuluessa alkuperäisestä käsittelypäivästä. Rikoksesta syytteessä olevan ollessa alle 18-vuotias ja ellei se ole vastoin erittäin tärkeää yleistä etua, tuomioistuin voi tehdä päätöksen kokonaan tai osittain suljetusta käsittelystä.

Lisäksi tutkimuksessa huomioitiin nuorten tuomioistuinkäsittelyyn liittyen seuraavia erityisiä seikkoja. Nuoren seuraamusselvityksen tulee olla käytettävissä pääkäsittelyssä ja nuoren tilanteen tuntevalle sosiaaliviranomaiselle ja seuraamusselvityksen laatineelle Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle tulee varata kuulemis-tilaisuus. Alle 18-vuotias syntykeinen henkilö käyttää puhevaltaansa itse edunvalvojan, huoltajan tai muun laillisen edustajan ohella. Vajaavaltaiseksi julistetun ja syntykeettoman 18-vuotta täyttäneen puhevaltaa käyttää edunvalvoja tai muu laillinen edustaja. Oikeudenkäyntiasiakirjat on pidettävä salassa alle 18-vuotiaiden nuoren seuraamusselvityksen, nuorisorangaistuksen rangaistusajan suunnitelman sekä yhdyskuntaseuraamusselvityksen osalta ja tästä voidaan poiketa vain tuomioistuimen päätöksellä.

Rangaistuksen määräämistä koskevia merkityksellisimpiä erityispiirteitä alle 18-vuotiaan rikoksentekijän rikosprosessissa ovat tutkimuksen mukaan lievennetyn rangaistusasteikon soveltaminen, vankeuden sijaan painavista syistä määrättävä sakkorangaistus sekä ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomitseminen vain

painavista syistä. Painavana syynä voidaan nähdä vakava rikos ja kahdeksaa kuukautta pidempi vankeus. Alaikäistä ei voi myöskään tuomita vankeusrangaistukseen, ellei häntä ole kuultu henkilökohtaisesti pääkäsittelyssä. Tuomitsematta jättäminen on mahdollista sen perusteella, että rikos on tehty alle 18-vuotiaana ja sen katsotaan johtuneen ymmärtämättömyydestä ja harkitsemattomuudesta sekä tekijän todetaan ottavan opiksi ilman rangaistustakin.

Erilaiset sakkorangaistukset ovat 15–20-vuotiaiden nuorten rikosentekijöiden yleisin seuraamus. Alle 18-vuotiaana tehdystä sakkoon johtaneesta rikoksesta ei voida määrätä sakon muuntorangaistusta, jossa maksamaton sakko muunnetaan vankeudeksi. Tutkimuksen perusteella voidaan tehdä johtopäätös, että alle 18-vuotiaiden sakot ovat pienempiä yhden päiväsakon euromäärältään, päiväsakkojen lukumäärältään sekä kokonaisrahamäärältään. Vaikka alaikäisiä sakotetaan muutenkin lähtökohtaisesti lievemmin kuin aikuisia, myös nettotulojen puuttumisella on vaikutusta lievempiin sakkoihin.

Nuorisorangaistus voidaan tuomita vain 15–17-vuotiaalle sakon ollessa liian lievä ja ehdottoman vankeuden liian ankara rangaistuslaji. Samankaltaisessa tilanteessa 18–20-vuotias voidaan tuomita ehdottomaan vankeuteen, yhdyskuntapalveluun tai valvontarangaistukseen. Nuorisorangaistus on tutkimuksen mukaan vastaavuudeltaan hyvin lähellä valvonnan sisältävää ehdollista vankeutta, mutta nuorisorangaistus on sisällöllisesti laajempaa ja ajallisesti intensiivisempää sekä työhön perehtymistä. Nuorisorangaistukseen tuomitulle nuorelle voidaan määrätä ehdotonta vankeutta hänen jättäessään nuorisorangaistuksen suorittamatta. Nuorisorangaistuksen käyttö on harvinaista ja 15–17-vuotiaita rangaistaan mieluummin ehdollisella vankeudella ja valvonnalla.

Alle 21-vuotiaalle yhdyskuntapalveluun tuomitulle voidaan sisällyttää rangaistukseen nuorille suunnattuja sosiaalista toimintakykyä edistäviä ohjelmia, jolloin myös toiminnan määrää koskevista rajoituksista, kuten rangaistuksen työllä suoritettavan osuuden määrästä, voidaan poiketa. Jos alle 18-vuotias on tuomittu valvontarangaistukseen, Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen tulee tarvittaessa

olla yhteydessä myös tuomitun huoltajaan, edunvalvojaan tai muuhun lailliseen edustajaan. Yhdyskuntapalvelu- tai valvontarangaistustuomio on harvinaista 15–17-vuotiaiden ikäryhmässä, koska ne ovat ehdottoman vankeuden sijaan tuomitavia rangaistuksia ja siten 15–17-vuotiaiden tuomitsemiseen vaaditaan painavat syyt.

Kuten jo edellä todettiin, 15–17-vuotiaan ehdottomaan vankeuteen tuomitsemista koskee painavien syiden vaatimus. Alaikäisiä on tuomittu vakavistakin väkivaltarikoksista vain ehdolliseen vankeuteen ja käytännössä 15–17-vuotiaita tuomitaan ehdottomaan vankeuteen yleensä vain, jos rikoksesta määrätty vankeusrangaistus on pidempi kuin kaksi vuotta. Painavien syiden vaatimus ei koske 18–20-vuotiaiden ikäryhmää. Alle 18-vuotiasta ei voida tuomita elinkautiseen vankeuteen, vaan elinkautisen sijaan heidän kohdallaan sovelletaan lievennettyä rangaistusasteikkoa, jolloin vankeusrangaistus on vähintään kahden vuoden ja enintään 12 vuoden mittainen. 18–20-vuotias rikoksentekijä voidaan tuomita elinkautiseen vankeuteen ja tuomitulla on mahdollisuus ehdonalaiseen vapauteen aikaisintaan 10 vuoden jälkeen. Sijoitettaessa alle 18-vuotiasta ulkopuoliseen laitokseen suoritettavaan vankeusrangaistustaan tulee vankilan, sijoituspaikan, vangin ja lastensuojelun kesken tehdä kirjallinen sopimus.

Rikosseuraamuslaitoksen tulee tarvittaessa pitää yhteyttä alle 18-vuotiaan tuomitun huoltajaan, edunvalvojaan tai muuhun lailliseen edustajaan ehdonalaista vapautta koskevan koevapauden aikana. Pääsääntöisesti 15–20-vuotiaana tehdystä rikoksesta rangaistusta suorittava vanki päästetään ehdottomasta vankeudesta ehdonalaiseen vapauteen hänen suorittuaan rangaistuksestaan puolet. Jos rikoksen alle 21-vuotiaana tehnyt vanki ei ole rikosta edeltäneiden kolmen vuoden aikana suorittanut vankeusrangaistusta vankilassa, hänet voidaan vapauttaa ehdonalaiseen vapauteen hänen suorittuaan rangaistuksestaan yhden kolmasosan. Käytännössä vankilaan joutuvat alle 21-vuotiaat nuoret suorittavat ensikeralaisina vankeusrangaistuksestaan kolmasosan. Alle 21-vuotiaana rikoksen tehneille määrätään aina ehdonalaisten vapauden yhteyteen valvonta.

Tutkimustuloksista voidaan havainnoida useita erityispiirteitä rangaistuksen täytäntöönpanoon liittyen. Sekä yhdyskuntaseuraamuksen, että vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa on huomioitava alle 18-vuotiaan iästä ja kehitysvaiheesta johtuvat tarpeet. Yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa koskevan lain esitöissä (HE 215/2014 vp, 54–55.) tämän todettiin tarkoittavan viranomaisten erityistä hienotunteisuutta ja tarkkaavaisuutta valvontatoimenpiteissä ja seuraamuksen täytäntöönpanossa, etenkin sen vuoksi koska seuraamus pannaan täytäntöön tuomitun omassa yhteisössä. Vankeuslain esitöistä ei vastaavaa selvitystä löytynyt, mutta Rikosseuraamuslaitoksen ohjeen (Vesterbacka & Hannula 2017) perusteella tämän voidaan tulkita tarkoittavan käytännössä perhe- ja ystävyysuhteiden ylläpitoa, oppivelvollisuuden turvaamista sekä kielellisen, kulttuurisen ja uskonnollisen taustan huomioimista. Yhdyskuntaseuraamukset on laitettava täytäntöön ilman aiheetonta viivytystä ja ne on suoritettava loppuun vuoden ja kolmen kuukauden kuluessa täytäntöönpanokelpoisesta tuomiosta. Alle 18-vuotias vanki on sijoitettava sellaiseen vankilaan, jossa hänet voidaan pitää erillään aikuisista vangeista, ellei hänen etunsa muuta vaadi. Alaikäisen etuna voidaan nähdä esimerkiksi mieluummin aikuisten vankien läsnäolo kuin yksinolo hänen ollessaan ainut alaikäinen vankilassa, koska yksinäisyysrangaistus on yksi vankilan kurinpitotoimista. Alle 18-vuotiaalla ei ole velvollisuutta maksaa rikosuhrimaksua, joka peritään rikoksen tekijältä.

Tutkimustulosten yhteenvedona nuoren rikosprosessista voidaan nostaa esille muutama keskeisin, iästä johtuva lainsäädännöllinen erityispiirre, jotka erottavat sen aikuisen rikosprosessista. Ensimmäisenä on rikosprosessin suorittamisen kiireellisyys. Laissa säädetyillä kiireellisyysvaatimuksilla sekä määräajoilla pyritään varmistamaan nuoren rikosprosessin sujuva ja viivästykseton käsittely. Kiireellisyttä korostetaan lähes kaikissa rikosprosessin vaiheissa.

Toiseksi viranomaisten velvollisuutena on nuoren aktiivinen ja jatkuva tiedottaminen ja kuuleminen, sekä sosiaalitoimen edustajan ja huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan läsnäolon, kuulemisen ja informoimisen varmistaminen

nuoren rikosprosessin kaikissa eri vaiheissa. Lapsen edun toteutuminen taataan koko rikosprosessin ajan turvaamalla, että nuorta ei jätetä missään vaiheessa yksin ilman aikuista tiedotettavaksi, kuultavaksi tai yleensäkin läsnä olevaksi. Lapsen edun määrittämisessä tarvitaan tiivistä yhteistyötä eri toimijoiden kesken, mutta lastensuojelu toimii viime kädessä päätöksentekijänä alaikäistä koskevilla asioissa. Tutkimustulokset olivat tämän osalta yhteneväiset myös Hietasen (2016) tutkimuksen kanssa.

Yhtenä oleellisena erityispiirteenä on lievennetyn rangaistusasteikon käyttö rangaistusta määrättäessä. Tutkimustuloksista voidaan havaita myös muita nuoriin liittyviä määrällisiä lievennyksiä, kuten esimerkiksi ehdonlaiseen vapauteen päästäminen, kun vankeusrangaistuksesta on suoritettu puolet tai ensikertalaisena kolmasosa. Aikuisella vastaavassa tilanteessa tulee vankeusrangaistuksesta olla suoritettuna kaksi kolmasosaa tai ensikertalaisena puolet.

Nuoria rikoksentekejiä koskevissa lain säännöksissä toistuvat usein termit ”ainoastaan painavista syistä”, ”ikä ja kehitystarpeet huomioiden” sekä ”jollei hänen etunsa muuta vaadi”, joilla painotetaan erilaisten nuoren rikokseen ja sen tekijään liittyvien seikkojen huolellista, painavaa ja yksilöllistä punnitsemista sekä lapsen edun ensisijaisuuden toteutumisen varmistamista nuorten rikoksentekejiä kaikissa rikosprosessin eri vaiheissa. Tutkimustulos tukee Niemen (2019, 147–148) toteamaa siitä, että painavien syiden vaatimus lienee nuorten lievennyksistä ehkä merkittävin. Heti esitutkinnasta lähtien alaikäisten rikoksentekejiä kohtelussa korostuu erityinen hienotunteisuuden ja varovaisuuden huomiointi viranomaisten toimesta, joka jatkuu siihen saakka, että nuori on saanut rangaistuksensa suorituksi.

Tutkimuksesta saadut tulokset noudattavat tutkimushypoteesia, etenkin prosessin kiireellisyyden, painavien syiden vaatimusten, lasten hienotunteisemman kohtelun sekä huoltajan, edunvalvojan tai muun laillisen edustajan tiedottamisen ja kuulemisen osalta. Yllättävää oli se, että lainsäädännössä ei juurikaan ole erikseen säädetty lievennyksiä alaikäisiä rikoksentekejiä kohtaan vankilan turvaamis- ja

kurinpitotoimenpiteiden sekä virkamiesten voimakeinojen käytön osalta. Tutkimustulosten perusteella voidaan kuitenkin yhteenvetona todeta, että tämänhetkisellä lainsäädännöllä taataan nuoren rikosprosessissa kattavasti ja kokonaisvaltaisesti hänen etunsa ja nuoresta iästä johtuvat erityistarpeensa.

6.2 Tutkimuksen pätevyys, luotettavuus ja eettisyys

Tutkimuksen luotettavuuden arviointi tulisi pyrkiä toteuttamaan kaikissa tutkimuksissa. Luotettavuutta voidaan arvioida validiteetin ja reliabiliteetin avulla. Tutkimuksen validiteetti eli pätevyys tarkoittaa tutkimusmenetelmän kykyä mitata sitä, mitä on tarkoituskin mitata. Tutkimuksen reliabiliteetti, eli luotettavuus tarkoittaa tutkimustulosten toistettavuutta. Jos tutkimus on reliaabeli, tutkimuksen tulokset ovat toistettavissa samankaltaisina ja tutkimus ei anna sattumanvaraisia tuloksia. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2015, 231.)

Tutkimus voidaan arvioida validiksi eli päteväksi, sillä sen tavoitteena olleen nuoren rikoksentekijän rikosprosessin lainsäädännöllisten erityispiirteiden selvittämisessä onnistuttiin valittua tutkimusmenetelmää käyttämällä. Tutkimuskysymyksiin saatiin vastaukset oikeusdogmaattisella tutkimuksella, joten menetelmän voidaan todeta olleen oikein valittu. Nuoriin rikoksentekijöihin liittyvät ajantasaiset lain säännökset saatiin selvitettyä ja systematisoitua. Oikeusnormien sisältöä saatiin tulkittua onnistuneesti lain esitöiden avulla. Tutkimuksen voidaan todeta olevan myös reliaabeli, sillä tutkimustulokset voidaan toistaa samanlaisina käytettäessä samaa tutkimusmenetelmää. Tämän tutkimuksen reliabiliteetti voi kuitenkin heikentyä mahdollisten lainsäädännön muutosten vuoksi.

Eettisesti hyvässä tutkimuksessa edellytetään hyvän tieteellisen käytännön noudattamista. Hyvään tieteelliseen käytäntöön kuuluu muun muassa rehellisyyden, yleisen huolellisuuden ja tarkkuuden noudattaminen tutkimustyössä, tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisen ja eettisesti kestävien tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmien soveltaminen sekä muiden tutkijoiden työn huomiointi asianmukaisella tavalla. Kirjallinen tutkimusaineisto tulee valita

harkiten eli käyttämällä lähdekritiikkiä. Lähteen valinnassa tulisi käyttää arviointiperusteena esimerkiksi kirjoittajan tunnettuutta ja arvostettavuutta, lähteen ikää ja lähdetiedon alkuperää sekä lähteen uskottavuutta, totuudellisuutta ja puolueettomuutta. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 23–24, 113.)

Tehdyssä tutkimuksessa on noudatettu hyvää tieteellistä käytäntöä. Tutkimustyö on tehty huolellisesti ja tarkkuutta noudattaen. Käytetyt tutkimusmenetelmät ja -aineistot on kerrottu avoimesti. Tutkimuksessa on käytetty monipuolisesti erilaisia lähteitä, sillä aineistona on ajantasaista lainsäädäntöä, oikeuskirjallisuutta, lain esitöitä, aikaisempia tutkimuksia, katsauksia ja artikkeleita. Tutkimuksessa lähteenä käytetyt aikaisemmat tutkimukset on suoritettu aiheen piirissä tunnettujen tutkijoiden toimesta. Käytetyt lähteet ovat tutkimuksen kannalta relevantteja, ne on valittu lähdekriittisesti ja ne pohjautuvat luotettavaan alkuperään. Kirjalliseen aineistoon on viitattu asianmukaisella viittaustekniikalla, jolla huomioidaan ja kunnioitetaan oikeudenmukaisesti muiden, aihetta aikaisemmin tutkineiden tutkijoiden työtä.

6.3 Jatkotutkimusehdotukset

Yhtenä jatkotutkimusehdotuksena voisi olla lastensuojelun toimenpiteiden tarkastelu nuorten rikosoikeudellisena seuraamuksena. Lastensuojelu- ja sosiaalitoimi ovat selkeästi olennainen osa alaikäisten rikosprosessia, mutta aiheen laajuuden vuoksi ne rajattiin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tutkimuksessa kävi ilmi esimerkiksi se seikka, että nuorisovankien määrä ei kerro koko totuutta, sillä lastensuojelun laitossijoituksessa voi olla useita alle 18-vuotiaita tahdonvastaisesti huostaanotettuna rikosperusteisesti. Jatkotutkimuksessa voisi tarkastella esimerkiksi määrällisellä tutkimuksella rikosperusteisten lastensuojelun toimenpiteiden käyttöä nuorten rikosentekijöiden seuraamuksena. Laadullisella tutkimuksella voitaisiin tutkia esimerkiksi lastensuojelun rikosperusteisten toimenpiteiden toimivuutta nuorten uusintarikollisuuden ehkäisyssä.

Jatkotutkimusehdotuksena voisi ajatella myös nuorisorangaistuksen ja valvonnalla tehostetun ehdollisen vankeuden vaikutusten tarkastelua nuorten uusintarikollisuuden näkökulmasta. Tutkimuksessa kävi ilmi, että nuorisorangaistuksen käyttö on ollut hyvin vähäistä ja nuorten rangaistuksena suositaan huomattavasti yleisemmin valvonnalla tehostettua ehdollista vankeutta. Jatkotutkimuksella voitaisiin selvittää, onko nuorisorangaistuksen vaikutuksilla merkittävää eroa nuorten uusintarikollisuuteen verrattuna valvonnalla tehostetun ehdollisen vankeuden vaikutuksiin. Samalla voitaisiin mahdollisesti arvioida nuorisorangaistuksen tarpeellisuutta.

Haapakangas (2020) totesi koronaviruksen aiheuttamien poikkeusolojen näkyvän tulevaisuudessa nuorisorikollisuustilastoissa, jonka vuoksi myös koronaviruksen vaikutukset nuorisorikollisuuteen voisivat olla oleellinen jatkotutkimusehdotus. Tutkimuksen voisi toteuttaa määrällisenä tutkimuksena vertailemalla korona-ajan nuorisorikollisuustilastoja niin kutsutun normaaliajan tilastoihin esimerkiksi tietyn rikoslajin osalta.

6.4 Opinnäytetyöprosessin analysointi ja arviointi

Idea opinnäytetyön aiheeseen tuli rikosoikeuden kurssin aikana, sillä kurssilla otettiin monesti esille nuorten erityiskohtelu rikosprosessin eri vaiheissa kuitenkin saamatta nuoria rikoksentekejiä koskevista erityissäännöksistä varsinaista kokonaiskuvaa koko rikosprosessin ajalta. Mielenkiintoni aihetta kohtaan heräsi ja halusin saada opinnäytetyölläni luotua selkeän ja kattavan kokonaisuuden nuoria rikoksentekejiä koskevista erityisistä lain säännöksistä koko rikosprosessin ajalta.

Opinnäytetyöprosessi alkoi marraskuussa 2020 aineiston keruulla. Aihe oli laaja ja siihen liittyvää lainsäädäntöä ja kirjallisuutta oli saatavilla runsaasti. Aineiston kerääminen oli melko helppoa kattavasta tarjonnasta johtuen, joka kuitenkin toi sinällään myös haastetta juuri tämän tutkimuksen kannalta relevantin tiedon löytämiseen. Mielestäni onnistuin kuitenkin löytämään monipuolisesti hyviä, olennaisia ja luotettavia lähteitä.

Tutustuttuani kerättyyn aineistoon, aloin jäsentelemään aiheeseen liittyvää tietoa ja suunnittelemaan opinnäytetyön rakennetta ja aikataulua. Tein alustavan ja melko löyhän aikataulun, jota muokkasin opinnäytetyön edetessä tarpeen mukaan tiukemmaksi. Pysin suunnittelemassani aikataulussa hyvin lukuun ottamatta opinnäytetyön kirjoittamisen loppuvaiheessa tullutta viime hetken kiirettä. Aikataulutukseen liittyen minun olisi ehkä kannattanut pohtia ja täydentää tutkimuksen tuloksia ja johtopäätöksiä aina yhden opinnäytetyön alaluvun osalta saatua sen kirjoittamisen valmiiksi. Tällöin tulosten analysointi ja johtopäätösten tekeminen olisi jakautunut pienempiin osiin, joka olisi ollut helpompaa verrattuna viimeisen luvun kirjoittamiseen kerralla.

Oikeusdogmaattisen tutkimuksen pyrkimyksenä on oikeusnormien selvittäminen, systematisoiminen ja tulkitseminen ajantasaisen lainsäädännön eli tämän tutkimuksen tärkeimmän aineiston kautta. Tutkimusmenetelmä koettiin tarkoituksenmukaiseksi ja onnistuneeksi, sillä tutkimuskysymyksiin löydettiin kattavat vastaukset ja nuoria rikosentekijöitä koskevia oikeusnormeja saatiin tulkittua lain esitöiden ja oikeuskirjallisuuden avulla. Vaihtoehtoisena menetelmänä olisi voinut käyttää esimerkiksi kvalitatiivista tutkimusta ja haastattelua, jolloin tutkimusaineisto olisi kerätty haastatteleamalla nuorien rikosentekijöiden parissa työskenteleviä viranomaisia. Pohdin tämän menetelmän käyttöä opinnäytetyötä aloitettaessa, mutta päädyin oikeusdogmaattiseen tutkimukseen aikataulullisista syistä sekä siksi, että ajantasaista lainsäädäntöä tarkastelemalla saadaan haastattelua todennäköisemmin tarkemmat ja perusteellisemmat tulokset.

Aihe rajattiin käsittelemään nuoren rikosentekijän rikosprosessin ja rikosoikeudellisten seuraamusten lainsäädännöllisiä erityispiirteitä. Rajauksen ulkopuolelle jätettiin lastensuojelun keinot nuoren seuraamuksena. Aiheen laajuuden ja monipuolisuuden vuoksi rajauksen tekeminen oli tärkeää, mutta sen mielenkiintoisuudesta johtuen myös haastavaa. Myös työn kannalta oleellisten rikosoikeuden kä-

sitteiden hahmottaminen oli välillä pulmallista oikeudenalan monialaisuuden takia. Koin, että aihepiirin parissa työskentelyä olisi voinut jatkaa edelleen, sillä uutta ja kiinnostavaa tietoa ilmaantui jatkuvasti lisää.

Kokonaisuudessaan koin opinnäytetyön todella tehokkaaksi oppimisprosessiksi. Aiheen valinnan ja kirjoitustyön aloittamisen jälkeen prosessi eteni yllättävän sujuvasti. Vaikka aihe oli laaja ja monitahoinen, sain todella perusteellisen ja kokonaisvaltaisen kuvan nuorten rikoksentekijöiden rikosprosessista. Opintoihini sisältyneet rikos- ja prosessioikeuden kurssit sekä opinnäytetyön tekemiseen valmentavat kurssit tukivat valitsemaani aihepiiriä ja kirjoitusprosessia. Haastavinta opinnäytetyössä olivat tutkimusmenetelmien ja -metodien hahmottaminen ja soveltaminen sekä kirjoitustyön aloittaminen. Aiheeseen perehtyminen sai minut kiinnostumaan enemmän myös kriminologiasta, rikollisuuden kehityksestä sekä rikollisuuteen vaikuttavista tekijöistä ja syistä sekä harkitsemaan mahdollisia tulevaisuuden opintoja esimerkiksi avoimessa yliopistossa kriminologian parissa.

LÄHTEET

A 13.2.2014/122. Valtioneuvoston asetus esitutkinnasta, pakkokeinoista ja salaisesta tiedonhankinnasta. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 26.3.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2014/20140122>

A 30.4.2015/548. Valtioneuvoston asetus vankeudesta. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 15.3.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150548>

A 30.4.2015/549. Valtioneuvoston asetus tutkintavankeudesta. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 27.3.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150549>

A 30.4.2015/551. Valtioneuvoston asetus yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 2.4.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150551>

A 15.2.2018/140. Valtioneuvoston asetus yhdistelmärangaistukseen kuuluvan valvonta-ajan täytäntöönpanosta. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 1.4.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2018/20180140>

CRC/C/GC/14. Yleiskommentti nro 14 (2013) lapsen oikeudesta saada etunsa otetuksi ensisijaisesti huomioon (3 artikla, 1 kohta). YK:n lapsen oikeuksien komitea. Suomenkielinen käännös. Lapsiasiavaltuutettu. Viitattu 17.4.2021. https://lapsiasia.fi/documents/25250457/37288006/CRC_C_GC_14_julkaisu.pdf/c9407429-51cc-308e-a490-dff4d8ef0087/CRC_C_GC_14_julkaisu.pdf?t=1465381208000

Elfgren, T., Juntunen, R. & Norppa, K. 2007. Nuorten lakikirja: Rikoksesta rangaistukseen. 3., uudistettu painos. Helsinki. Talentum Media Oy.

European Court of Human Rights & Council of Europe 1950. European Convention on Human Rights. Viitattu 18.4.2021. https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_ENG.pdf

Frände, D. 2012. Yleinen rikosoikeus. 2. uudistettu painos. Helsinki. Edita.

Haapakangas, K. 2020. Nuorten rikollisuus on laskussa – mutta pieni joukko nuorista tekee yhä enemmän ja vakavampia rikoksia. Artikkelit 19.11.2020. Tilastokeskus. Viitattu 1.4.2021. <http://www.stat.fi/tietotrendit/artikkelit/2020/nuorten-rikollisuus-on-laskussa-mutta-pieni-joukko-nuorista-tekee-yha-enemman-ja-vakavampia-rikoksia/>

Hakalehto, S. 2016. Johdatus lapsen oikeuksiin lastensuojelussa. Teoksessa Hakalehto, S. & Toivonen, V. (toim.) Lapsen oikeudet lastensuojelussa. 1. painos. Helsinki. Kauppakamari.

HE 263/2004 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi. Eduskunta. Viitattu 30.4.2021. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_263+2004.pdf

HE 90/2005 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta sekä laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta. Eduskunta. Viitattu 30.4.2021. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_90+2005.pdf

HE 215/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi. Eduskunta. Viitattu 16.4.2021. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/he_215+2014.pdf

HE 177/2018 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi esitutkintalain muuttamisesta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Eduskunta. Viitattu 17.4.2021. https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/HallituksenEsitys/Documents/HE_177+2018.pdf

Hietanen, I. 2016. Nuori rikosprosessissa - koulukotinuorten kokemuksia. Maisteritutkielma. Oikeustieteiden tiedekunta. Lapin yliopisto. Viitattu 7.4.2021. <https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/62750/Hietanen.Ira.pdf?sequence=2>

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15.–16. painos. Helsinki. Tammi

Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2015. Tutki ja kirjoita. 20. painos. Helsinki. Tammi.

Hirvonen, A. 2011. Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 17. Helsinki. Viitattu 30.4.2021. https://www2.helsinki.fi/sites/default/files/atoms/files/hirvonen_mitka_metodit.pdf

Honkatukia, P. & Kivivuori, J. 2006. Johdanto. Teoksessa Honkatukia, P. & Kivivuori, J. (toim.) Nuorisoriikollisuus: Määrä, syyt ja kontrolli. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 221. Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura, julkaisuja 66. Nuorisoasiain neuvottelukunta, julkaisuja 33. Helsinki. Hakapaino Oy.

Kaakinen, M. & Näsi, M. 2020. Nuorten rikoskäyttäytyminen ja uhrikokemukset 2020. Katsauksia 47/2021. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Helsingin yliopisto. Helsinki. Viitattu 1.4.2021. https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/326622/Katsauksia_47_Kaakinen_N%c3%a4si_2021.pdf?sequence=2&isAllowed=y

Kirsi, K. 2020. Vallilan henkirikoksesta epäilty toinen 16-vuotias vangittiin. Artikkelit 5.11.2020. Yle. Viitattu 16.1.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11632818>

Kivivuori, J. 2008. Rikollisuuden syyt. 2. painos. Helsinki. Kustannusosakeyhtiö Nemo.

Knuuti, U. 2007. Vankien sijoitus ulkopuoliseen laitokseen vuonna 2006. Rikosseuraamusviraston monisteita 5/2007. Rikosseuraamusvirasto. Viitattu 15.3.2021. https://www rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/gpU5KCfk7/5-2007_Vankien_sij._ulkop.pdf

Koskela, M. 2020. Uutta tietoa Koskelan henkirikoksesta: teossa nöyryyttäviä ja raakoja piirteitä – Poliisi epäilee, että epäillyt pojat ovat kohdistaneet uhriin väkivaltaa jo aiemmin. Artikkelit 18.12.2020. Yle. Viitattu 16.1.2021. <https://yle.fi/uutiset/3-11705600>

L 1.1.1734/4. Oikeudenkäymiskaari. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 3.4.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1734/17340004>

L 19.12.1889/39. Rikoslaki. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 8.1.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>

L 11.7.1997/689. Laki oikeudenkäynnistä rikosasioissa. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 2.4.2021. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1997/19970689>

L 1.4.1999/442. Laki holhoustoimesta. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 17.4.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990442>

L 11.6.1999/731. Suomen perustuslaki. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 18.4.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1999/19990731>

L 23.9.2005/768. Tutkintavankeuslaki. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 24.3.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20050768>

L 9.12.2005/1015. Laki rikosasioiden ja eräiden riita-asioiden sovittelusta. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 2.4.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2005/20051015>

L 29.9.2006/841. Laki poliisin säilyttämien henkilöiden kohtelusta. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 30.4.2021. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060841>

L 30.3.2007/370. Laki oikeudenkäynnin julkisuudesta yleisissä tuomioistuimissa. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 28.3.2021. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070370>

- L 13.4.2007/417. Lastensuojelulaki. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 17.4.2021. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>
- L 24.6.2010/633. Laki nuoren rikoksesta epäillyn tilanteen selvittämisestä. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 18.1.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100633>
- L 27.8.2010/754. Laki sakon ja rikesakon määräämisestä. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 12.4.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2010/20100754>
- L 22.7.2011/805. Esitutkintalaki. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 18.1.2021. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110805>
- L 22.7.2011/806. Pakkokeinolaki. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 27.3.2021. <https://finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2011/20110806>
- L 23.8.2013/629. Laki valvotusta koevapaudesta. Ajantasainen lainsäädäntö Finlex. Viitattu 17.4.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2013/20130629>
- L 22.5.2015/669. Laki rikosuhrimaksusta. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 28.3.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150669>
- L 12.6.2015/734. Laki oikeustoimen ja toimituksen todistajan esteellisyydestä. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 20.3.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2015/20150734>
- L 18.11.2016/986. Laki rikesakkorikkomuksista. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 12.4.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2016/20160986>
- L 1.12.2017/801. Laki yhdistelmärangastuksen täytäntöönpanosta. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 1.4.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2017/20170801>
- L 11.1.2019/32. Laki Syyttäjälaitoksesta. Ajantasainen lainsäädäntö. Finlex. Viitattu 9.4.2021. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2019/20190032>
- Laine, M. 2007. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 1/2007. Helsinki. Tietosanoma Oy.
- Lämsä, A-M. & Takala, T. 2004. Tulkitseva käsitetutkimus. Metodix Oy. Viitattu 20.11.2020. <https://metodix.fi/2014/05/19/lamsa-tulkitseva-kasitetutkimus/>
- Marttunen, M. 2002. Nuorisoprosessi: Lasten ja nuorten tekemien rikosten viranomaiskäsittelyn arviointia. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 193. Helsinki. Hakapaino Oy.

Marttunen, M. 2008. Nuorisorikosoikeus: Alaikäisten rikosten seuraamukset kriminaalipoliittisesta ja vertailevasta näkökulmasta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 236. Helsinki. Hakapaino Oy.

Melander, S. 2016. Rikosvastuun yleiset edellytykset. Helsinki. Tietosanoma Oy.

Myyryläinen, M. 2016. Rangaistuskäytäntö - Nuoret rikosentekijät. Opinnäytetyö. Laurea-ammattikorkeakoulu. Ammattikorkeakoulujen opinnäytetöiden ja julkaisujen verkkopalvelu Theseus. Viitattu 20.3.2021.

https://www.theseus.fi/bitstream/handle/10024/115934/Myyrylainen_Milla.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Niemi, H. 2019. Nuorten seuraamukset. Teoksessa Niemi, H. (toim.) Seuraamusjärjestelmä 2018: Kontrollijärjestelmä tilastojen ja tutkimusten valossa. Katsauksia 38/2019. Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Helsingin yliopisto. Helsinki. Unigrafia.

Nuorisorikostoimikunta 2003. Nuorisorikostoimikunnan mietintö. Komiteamietintö 2003:2. Oikeusministeriö. Viitattu 17.4.2021. https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/75858/omkm_2003_2_nuorisorikostoimikunnan_mietinto_452s.pdf?sequence=1

Oikeuslaitos 2019. Nuori rikosentekijä. Viitattu 29.12.2020. <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/karajaoikeudet/fi/index/rikosasiat/nuoririkosentekija.html>

Oikeusrekisterikeskus 2017. Sakkomääräys. Viitattu 12.4.2021. <https://oikeusrekisterikeskus.fi/fi/index/palvelut/lisatietoajasakoistajamuistaseuraamusmaksuista/sakkomaarays.html>

Poliisi 2020. Saitko sakon? Viitattu 12.4.2021. <https://poliisi.fi/saitko-sakon>

Poliisihallitus 2019. Lapsi poliisitoiminnassa ja esitutkinnassa. Ohje. Viitattu 23.4.2021. <https://tietopyynto.fi/files/foi/4673/Ohje23.12.2019Lapsipoliisitoiminnassajaesitutkinnassa.pdf>

Pikkarainen, S. 2020. Lainoppia ja empiiristä tutkimusta. Tiivistelmä. Lapin yliopisto. Viitattu 30.11.2020. <https://www.ulapland.fi/loader.aspx?id=ac673275-3b07-40e9-949f-4ae28f7cd7ec>

Rikosseuraamuslaitos 2015a. Nuoren tilanteen selvittäminen tuomioistuinta varten. Esite.

Rikosseuraamuslaitos 2015b. Ehdollinen vankeusrangaistus ja valvonta. Esite.

Rikosseuraamuslaitos 2015c. Nuorisorangaistus. Esite.

Rikosseuraamuslaitos 2015d. Valvontarangaistus. Esite.

Rikosseuraamuslaitos 2015e. Yhdyskuntapalvelu. Esite.

Rikosseuraamuslaitos 2015f. Ehdonalainen vapaus ja valvonta. Esite.

Rikosseuraamuslaitos 2017. Valmennamme rikoksettomaan elämään - turvallisesti kohti avoimempaa täytäntöönpanoa. Esite.

Rikosseuraamuslaitos 2019a. Ehdonalainen vapaus. Viitattu 20.2.2021. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano/vapautuminen/ehdonalainenvapaus.html>

Rikosseuraamuslaitos 2019b. Yhdistelmärangaistus. Viitattu 1.4.2021. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/yhdistelmarangaitus.html>

Rikosseuraamuslaitos 2020a. Vankeus. Viitattu 20.2.2021. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/vankeus.html>

Rikosseuraamuslaitos 2020b. Tutkintavankeuden täytäntöönpano. Suomi.fi-palvelu. Viitattu 6.2.2021. <https://www.suomi.fi/palvelut/tutkintavankeuden-taytantonpano-rikosseuraamuslaitos/f697e8a2-d365-49c3-9057-83aad1814c1d>

Rikosseuraamuslaitos 2020c. Täytäntöönpano. Viitattu 20.3.2021. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/taytantonpano.html>

Rikosuhripäivystys 2019a. Mikä on rikosuhrimaksu? Viitattu 1.4.2021. <https://www.riku.fi/erilaisia-rikoksia/usein-kysyttya/rikosuhrimaksu/>

Rikosuhripäivystys 2019b. Lastensuojelu. Viitattu 2.4.2021. <https://www.riku.fi/rikoksen-uhrina/lapsi-ja-nuori-rikoksen-uhrina/lastensuojelu/>

Rikosuhripäivystys 2019c. Mikä on sovittelu? Viitattu 2.4.2021. <https://www.riku.fi/erilaisia-rikoksia/usein-kysyttya/mika-on-sovittelu/>

Syyttäjälaitos 2021a. Sakkomenettely. Viitattu 12.4.2021. <https://syyttajalaitos.fi/sakkomenettely>

Syyttäjälaitos 2021b. Rangaistusvaatimus. Viitattu 12.4.2021. <https://syyttajalaitos.fi/rangaistusvaatimus>

Tapani, J. & Tolvanen, M. 2016. Rikosoikeus: Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. 3., uudistettu painos. Helsinki. Talentum Media Oy.

Tapani, J., Tolvanen, M. & Hyttinen, T. 2019. Rikosoikeuden yleinen osa: Vastuuoppi. 3., uudistettu painos. Helsinki. Alma Talent.

Tieteen termipankki 2016. Filosofia: hypoteesi. Viitattu 15.3.2021. <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Filosofia:hypoteesi>

Tilastokeskus 2019. Vankeusrangaistuksia tuomittiin 4 prosenttia enemmän kuin vuotta aiemmin. Viitattu 12.4.2021.

http://stat.fi/til/syyttr/2018/syyttr_2018_2019-09-26_tie_001_fi.html

Tilastokeskus 2021. Rangaistukset sukupuolen, iän ja rikoksen mukaan (käräjäoikeudet ja hovioikeus ensimmäisenä oikeusasteena, rangaistus- ja sakkomääräykset ja rikesakot) muuttujina Tuomion päärikos, Sukupuoli, Vuosi, Tuomio, Ikä ja Tiedot. Tilastotietokanta. Viitattu 12.4.2021.

<https://pxnet2.stat.fi:443/PXWeb/sq/304ccb5d-562f-4827-8295-0856486e06ab>

Tuomioistuinlaitos 2021a. Sovittelu. Viitattu 2.4.2021. <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/asiat/riita-asiat/sovittelu.html>

Tuomioistuinlaitos 2021b. Pakkokeinot. Viitattu 22.4.2021. <https://oikeus.fi/tuomioistuimet/fi/index/asiat/rikosasiat/pakkokeinot.html>

United Nations 1989. Convention on the Rights of the Child. United Nations Treaty Collection. Viitattu 17.4.2021.

https://treaties.un.org/doc/Treaties/1990/09/19900902%2003-14%20AM/Ch_IV_11p.pdf

Vesterbacka, E & Hannula, P. 2017. Alaikäinen vanki, ohje 1/004/2017. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 30.4.2021. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/alaikainenvankiohje10042017.html>

Vesterbacka, E. & Knuuti, U. 2016. Ohje vangin sijoittamisesta ulkopuoliseen laitokseen, ohje (dnro 2/400/2016). Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 15.3.2021. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/vanginsijoittaminenulkopuoliseenlaitokseenn20164002.html>